

NEW !!!

SJIF: 4.995

Volume - 9

Issue - 3

PEDAGOGS

International research journal

ISSN:2181-3027

Google
Scholar

PEDAGOGLAR.UZ

Scientific Research Center

PEDAGOGS

legal, medical, social, scientific journal

IN ALL AREAS

Volume-9, Issue-3, May-2022

TAHRIRIYAT | EDITORIAL

Editor in chief

Saidova Mohinur Jonpo'latovna

Executive Secretary

Abdurahmonov Boburjon

*He is mathematic teacher at
Uzbekistan District 49 Secondary School*

Preparing for publishing

Xoliqov Toxirjon Shavkatjon ugli

Bosh muharrir

Saidova Mohinur Jonpo'latovna

Mas'ul kotib

Abdurahmonov Boburjon

*O'zbekiston tumani 49-umumiy o'rta
ta'lim maktabi matematika fani o'qituvchisi*

Nashrga tayyorlovchi

Xoliqov Toxirjon Shavkatjon o'g'li

TAHRIRIYAT KENGASH A'ZOLARI | EDITORIAL BOARD MEMBERS

Inobatxot Mirzaraximova

Rishton tuman XTB mudiri

Umida Barzieva

Farg'ona viloyat xalq ta'limi boshqarma metodisti

O'rinov Ahmadjon Qo'shaqovich

Farg'ona Davlat Universiteti, Matematika fanlari doktori, professor

Toshboltayev Muhammadjon

Toshkent mashinasozlik institute, Texnika fanlari doktori, Professor

Qodirov Nabijon O'lmasovich

O'zbekiston xalq ustasi, (usta kulol)

Turdiyev Azizbek Anvarovich

O'zbekiston madaniyat va san'at vazirligi, journalist

Ne'madaliyev A'zam Muhammadjonovich

Cyberlayn firmasi asoschisi, iqtisod fanlari nomzodi, PhD

Mohinur Saidova

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Sharifaxon Xakimova

Farg'ona tumani 4-maktab matematika fani o'qituvchisi

TAHRIRIYAT MANZILI | EDITORIAL ADDRESS

UZB: 712000. Farg'ona viloyati, Rishton shahri, Istirohat bog'i ko'chasi 24-uy
www.pedagoglar.uz, E-mail: info@pedagoglar.uz Tel: +998 90 905-14-30

ENG: 712000. Fergana region, Rishtan city, Park park street 24
www.pedagoglar.uz, E-mail: info@pedagoglar.uz Tel: +998 90 905-14-30

**THE IMPORTANCE OF PHYSICAL EDUCATION IN THE FORMATION
OF PSYCHOLOGICAL HEALTH OF A PERSON**

Tojimamatov Jamshidbek Iqboljon O'g'li

3rd year student of the Faculty of Pedagogy and Psychology,

Fergana State University

Egamberdiyev Oyatillokh Alisher o'g'li

3rd year student of the Faculty of Pedagogy and Psychology,

Fergana State University

Annotation: The formation of a healthy lifestyle in our society, the creation of conditions suitable to the modern requirements for the regular cultivation of morality, especially the younger generation with physical education and mass sports, the strengthening of confidence in the Will, strength and opportunities of the young people through sports competitions, courage and patriotism, the perfection of feelings of loyalty to, systematic organization of the work on selection of ICT athletes among young people is also carried out wide-scale work aimed at further development of physical education and mass sports. In this article, opinions and comments are made about the importance of physical education in the formation of psychological health of a person.

Keywords: personality, psychology, Sports, Physical Culture, Health, Development, mental and physical health.

Today, in all regions of our country, there are important and urgent tasks in terms of improving the system of targeted training and promoting the autonomy of mass sports in the life of Man and family, its promotion as the basis of physical and spiritual health, preservation of harmful habits of young people entering the life with great hope, creating the necessary conditions.

Physical education and sports are an integral part of people's culture, the basis of ensuring the physical and moral perfection of a foreign citizen of the country. The moral and moral education of the younger generation on the basis of national idea, without doubt, will strengthen and protect physical and mental health, form the foundations of a healthy lifestyle. In the process of educating the ideals of active life position, morality, goodness and humanity in young people, the use of Physical Culture and sports forms, methods and tools should be one of the main priorities.¹

Wide coverage of reforms in the sports sphere is being carried out in our country. In particular, a lot of attention is paid to children's sports, a catarrhal event and changes are carried out, sports facilities in all regions of our country are installed in the framework of modern requirements, they are equipped with modern sports equipment.² The conditions created on the basis of such characters lead to a change in the attitude to the sport in children. Now they are accustomed not only to engage in sports in their spare time, but also to engage in regular activities, realizing that sport is the basis of Health and splendor.

It is known to all that there will be no development, growth in the economy, in the social and spiritual spheres, in the state and society, without a professionally prepared, educated, spiritually and morally rich, physically healthy person. Therefore, the priority objective of the national program of training of personnel is to educate a competent person through the use of continuous system of education, interaction of social institutions, as well as purposeful rich pedagogical physical education and tremendous opportunities of sport. The achievements in the formation of a person in the process of physical education are determined according to how

¹ Kashbakhtiev I.A. Basics of valeology. Textbook for physical education faculties of the Institute of physical education and higher education institutions. The T., Leader Press. - 2005. – 252-p

² The measures for the further development of physical education and mass sports are in Tigris. The newspaper "national word" dated June 6, 2017 numbered 111 (6855).

successfully the special tasks of physical education are carried out, as well as how competently the opportunity in the development of a person in this process is used. The methodology of such educational work should include teachers and group leaders in science, teachers of vocational colleges and academic lyceums, teachers of higher educational institutions and other teachers.

Physical perfection characterizes the aspirations of the individual, legally considering the process of its development through the chosen sport or physical-cultural and sports activities, ensuring its holistic development as a dynamic circumstance. At the same time, according to its functional and socio-psychological characteristics, the opening and development of its individuality provides for the choice of means. Therefore, both physical perfection is considered to be the necessary and necessary element of the composition of its individual characteristics, and not so much as the quality of the mistress or lover of the newly growing specialist. Physical, cultural and sports activities of students are one of the effective ways of combining collective and personal interests, individual exterior with collective needs. It is its specialized core, which is the relationship that develops the physical and spiritual environment of the individual, enriches it with norms, ideals, personnel properties. In this case and in the process, it is observed that in the characteristics of the individual, social competence occurs, develops, and results in the exclusion of its natural internal forces.

The targeted feature of such activity is the fact that it is a powerful means of increasing the social activity of an individual. The physical culture of the individual manifests itself in three main directions. First, it determines the dignity of self-development, reflects the development orientation of the "self", based on the social and spiritual qualification of the individual, ensures creative "self-vision" aspiration, self-perfection.³ Second, physical culture is the basis of a new future specialist who

³ Kerimov F. A. Theory and methodology of sports wrestling. -T:npublishing house, 2007. – T: 326.p

organizes and initiates his activity, demonstrates creativity in the use of Physical Culture tools directed at his professional cocktail and subject. Therefore, physical culture is a reflection of a person's creativity, which is aimed at relations with others in the process of physical, cultural and sports, collective and professional activity, and at ensuring the development of skills and skills to work on himself, as well as enrich and strengthen his personal capacities. In this activity, the more Relations a person has with relatives, relatives and surrounding people, colleagues, the richer and richer the greater the area of attraction, which manifests itself in the inner-subjective world.

In conclusion, it is necessary to take into account all factors in the formation of a harmonious generation in our country and in carrying out extensive reforms. In particular, physical education and sports as one of the main factors in the further development of the youth's interest in sports acquires an important role.

REFERENCES:

1. The measures for the further development of physical education and mass sports are in Tigris. The newspaper "national word" dated June 6, 2017 numbered 111 (6855).
2. Kerimov F. A. Theory and methodology of sports wrestling.-T:npublishing house, 2007. – T: 326.p
3. Kashbakhtiev I.A. Basics of valeology. Textbook for physical education faculties of the Institute of physical education and higher education institutions. The T., Leader Press. - 2005. – 252-p
4. Babansky Yu. K. "Methodological foundations of optimization of the educational process" 1982 - 480 p.
5. Kovalko V.I. Health-saving technologies in primary school. 14 classes. M.: "WACO", 2004, 296 p. - (Pedagogy. Psychology. Management).

**MAKTABDA ONA TILI PREDMETI VA ONA TILI METODIKASINING
ZAMONAVIY USULLARI UNING MAZMUNINI MODDIYLASHTIRISH
DARAJALARI**

Elmira Masharipova Xudayorovna

Tuproqqal'a tumani 2-maktab

Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola ona tilidan ta'lim mazmunini moddiylashtirish shakllari. Ta'lim mazmuni murakkab hodisa bo'lganligi uchun ta'lim jarayoniga olib kiringunga qadar ularga pedagogik ishlov beriladi. Avvalo, darslik mualliflari ta'lim mazmuniga ishlov berib, uni o'quv material shakliga olib kelishadi: ta'rif, aniqlik, qoidalarni bolalarning yoshi, tayyorgarligi, bilish imkoniyatlariga moslashtirilishi haqida.

Kalit so'zlar: Ona tili predmeti, nazariy va amaliy xususiyatlari, o'quv predmetlari.

Kirish: Ona tili didaktikasining asosiy vazifalaridan biri maktab ona tili predmetining xususiyatlari, tarkibiy qismlarini tavsiflash, uning mazmunini moddiylashtirish darajalarini asoslashdan iborat. Maktab ona tili predmeti tilshunoslik fanining umumiy asoslarini yoshlarga o'rgatishga m oijallangan. Shunday ekan, o'zbek tilshunosligi va ona tili predmetining o'xshash hamda farqli tomonlari nimalardan iborat? Ona tilining umumiy asoslarini qanday tushunmoq kerak? Hali ham maktab o'qituvchilari, mutaxassis-metodistlar faoliyatida ona tilidan ma'lumot va ta'lim mazmunlarini farqlamaslik hodisasi uchrab turadi. Agar ona tilidan ma'lumot va ta'lim mazmuni o'zaro daxldor ikki xil hodisa boisa, ularning har birini moddiylashtirish darajalari mavjudmi? Ona tili predmeti va ona tili darsliklari bir narsami yoki ulami bir-biridan farqlash zaruriyati bormi? Bu

savollarga javob izlash maktablarda ona tili o‘qitishning nazariy va amaliy xususiyatlarini tavsiflashga imkoniyat yaratadi.

Asosiy qism: Ona tili didaktikasi sohasidagi eng dolzarb muammo.- lardan biri ona tilidan ma’lumot mazmunini turli ijtimoiy institutlarga — maktabgacha ta’lim muassasalari, boshlang‘ich ta’lim, umumiy o‘rta ta’lim maktablari, kollej, litsey hamda oliy o‘quv yurtlariga moslab tanlashdan iborat. Ona tilidan ma’lumot mazmuniga pedagogik ishlov berish va uni bolalarning bilish imkoniyatlariga moslashtirish yo‘li bilan turli ijtimoiy institutlar o‘rtasida vorislik o‘matiladi.

Ona tilidan ma’lumot berish yo‘nalishlari. Barcha o‘quv predmetlariga o‘xshab ona tilidan ma’lumot berish ham uch yo‘nalishda tashkil etiladi: hozirgi o‘zbek tilshunosligining umumiy asoslaridan ma’lumot berish va shu orqali bolalarni fikrlashga, nutqni tuzish va ijro etish olishga o‘rgatish; o‘quvchilarning aqli, zehni, tafakkurini rivojlantirish; bolalarda o‘z nutqi, o‘zgalarning nutqi, tilga munosabatni tarbiyalash. Hozirgi o‘zbek tilshunosligi fanining umumiy asoslari tilning fonetikasi, leksikasi, grammatikasi to‘g‘risidagi tasavvurlardan iborat. Til haqidagi tasavvurlarning mohiyati va jam’iyatda bajaradigan ishiga qarab ikki guruhga ajratilgan bo‘ladi:

a) kundalik turmush va kishilarning o‘zaro aloqalashuvi uchun zarur bilimlar;

b) tilni, til to‘g‘risidagi tasavvurlarni, binobarin, tilshunoslikni rivojlantirishga daxldor bilimlar. Maktab ona tili predmeti negizini kishilarning o‘zaro aloqalashuvi uchun zarur bilimlar tashkil etadi.

Xulosa: Kishilarning o‘zaro aloqalashuvi, o‘z fikr va mulohazalarini nutq sharoitiga mos shakllarda bayon qilish uchun zaruriy bilimlar tilning fonetikasi, leksikasi, grammatikasi to‘g‘risidagi tasavvurlardan tanlab olinadi. Garchand, maktabda fonem a, leksema, sintagma, morfema kabi qator tushunchalarni o‘rgatish ko‘zda tutilmagan bo‘lsada, nutq tovushi va uning yozuvdagi belgisi — harf, nutq tovushlarining ma’no ajratish xususiyatlari, ularning artikulyatsiyasi, nutq tovushlarining turlari (unli va undosh, jarangli va jarangsiz), bo‘g‘in, uning turlari (ochiq va yopiq va sh.k.), urg‘u va uni nutqda to‘g‘ri qo‘llash,

soʻz m aʼnolari (oʻz va koʻchma m aʼno, yaqin maʼno, qarama-qarshi maʼno), soʻz yasovchi, soʻz oʻzgartuvchi, tuslovchi, turlovchi qoʻshim chalar, soʻz turkumlari, turli sintaktik qurilma (konstruksiya)lar (soʻz birikmasi, gap, sodda va qoʻshma gap) kabilar ona tili taʼlimining asosini tashkil etadi.

Foydaniilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Taʼlim taraqqiyoti jurnali 1-maxsus son. Umumiy oʻrta taʼlimning davlat taʼlim standard va oʻquv dasturi (Ona tili).—T.: 1999.
2. TOSHTEMIROVA M. Ona tili darslarida oʻquvchilarning nutq madaniyatini shakllantirish. Taʼlim jarayonida nutq madaniyatini takomillashtirish masalalari. «Oʻzbek tili» Doimiy Anjumani beshinchi yigʻilish tezislari toʻplami (1999-yil 29-30aprel). — T.: «Sharq», 1999.
3. XUDOYBERGANOVA M. Uchinchi sinfda ona tili darslari.— T.: 1988.
4. XUDOYBERGANOVA M. Ikkinchi sinfda ona tili darslari. — T.: 1977.
5. XOʻJAYEV A. Izohli metodikaning baʼzi masalalari. — T.:1968.

**BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINI IJODIY FIKRLASHGA
O‘RGATISHDA MUSTAQIL ISHLARNING O‘RNI**

Xo‘jamatova Zumrat Isayevna

Xorazm viloyati Tuproqqal'a tumani

2-son maktabi boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqola, Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini ijodiy fikrlashga o‘rgatishda mustaqil ishlarning o‘rni haqida bo‘lib turli metodlar ham keltirilgan

Kalit so'zlar: Topshiriqli diktantlar, nazariy bilimlarini mustahkamlash, masalalarning yechimi, ta‘minlash infrastrukturasini.

Kirish: “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”da uzluksiz ta‘limning barcha bo‘g‘inlarida ta‘lim oluvchilarning huquqiy, iqtisodiy bilimlarini oshirish, tahsil oluvchilarning ta‘lim-tarbiyasini takomillashtirish, madaniyatli va o‘z e‘tiqodiga sodiq yoshlarni tarbiyalashga bo‘lgan e‘tiborni har qachongidan ham kuchaytirish zarurligiga alohida urg‘u berilgan. Jamiyat a‘zolarining ijtimoiy faolligi ularning ilmiy salohiyati hamda ilmiy dunyoqarashi bilan belgilanadi. Hozirgi davrda taraqqiy etgan davlatlarning iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy va madaniy ravnaqi fan taraqqiyoti bilan chambarchas bog‘liqdir. Kadrlar tayyorlash milliy modelida fanning tabiat va jamiyat to‘g‘risidagi fundamental va amaliy tadqiqotlarni rivojlantirish, yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini ilmiy jihatdan ta‘minlash infrastrukturasini vujudga keltirish, mamlakatimiz ilm-fanining jahon ilm-faniga integratsiyasini tashkil etish kabi vazifalar belgilab berilgan. Bunday dolzarb vazifalar tizimida yosh avlodni mustaqil va ijodiy fikrlashga o‘rgatish masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki ta‘lim sohasidagi islohotlar faqat

malakali kadrlar tayyorlashga xizmat qilib qolmay, balki fuqarolik jamiyatining ilmiy salohiyatini rivojlantirishga ham qaratilgandir.

Asosiy qism: Boshlang‘ich sinf ona tili ta‘limida qo‘llaniladigan mustaqil ish turlari Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini mustaqil fikrlashga o‘rgatuvchi usullardan yana biri - mustaqil ish metodidir. Nafaqat boshlang‘ich sinflarda, balki umuman ta‘lim sohasida keng qo‘llaniladigan o‘quvchilarning mustaqil ishlari ta‘lim samaradorligini oshiruvchi vosita sifatida doimiy ravishda tadqiqotchilar diqqat markazida bo‘lib kelgan. Metodist olimlar mustaqil ishlardan dars jarayonida keng foydalanishni doimo yoqlab chiqqanlar. Chunki o‘quvchilarning bilimlarni egallash va mustaqil fikrlashga o‘rgatish, avvalambor, mustaqil ishlarni bajarish, oldida turgan muammo va masalalarning yechimini topish jarayonida shakllanadi. Shunday ekan, o‘quvchilarning mustaqil ishlari nima degan savolga to‘xtalib o‘tmoq joiz. Unga turlicha javob berganlar. Jumladan, ba‘zi olimlar mustaqil ishlar deganda o‘qituvchining bevosita yordamisiz, ammo uning nazorati ostida bajariladigan vazifalarni tushunishsa, boshqalari o‘quvchilardan faol aqliy faoliyatni, tashabbuskorlikni, avval olingan bilimlarni amaliyotda qo‘llashni talab qiladigan ishlar deb bilishadi. Masalan, pedagogika fanlari doktori, professor A.G‘ulomov mustaqil ishlarga shunday ta‘rif beradi: «Mustaqil ishlar deganda biz, avvalo, o‘qituvchining bevosita rahbarligida uyushtiriladigan hamda o‘quvchilarning ona tilidan egallaydigan nazariy bilimlarini mustahkamlash va ko‘nikmalarni takomillashtirishga xizmat qiladigan, ma‘lum maqsadga qaratilgan faol ongli faoliyatni tushunamiz». ona tili darslarida qo‘llaniladigan mustaqil ishlarni «o‘qituvchining bevosita ishtirokisiz, ammo uning ko‘rsatmalari va rahbarligida bajariladigan, nazariy-amaliy materiallar ustida uyushtiriladigan, o‘quvchilarning ongli ravishda faoliyat ko‘rsatishlarini ta‘minlaydigan grammatik, orfografik vazifalar» sifatida tushunadi.

Bizningcha, mustaqil ishlar o‘quvchilarning aqliy imkoniyatlarini namoyon qilishga imkon beradigan, o‘qituvchining bilvosita va bevosita ishtirokida, ammo bevosita yordamisiz nazariy-amaliy materiallar ustida bajariladigan vazifalar bo‘lib,

o‘quvchilarning nafaqat bilim darajalarini, balki ularning o‘zlashtirgan bilimlarini amaliyotda qo‘llay bilishlarini, mustaqil va mantiqiy fikrlash darajalarini aniqlash va shakllantirish imkoniyatini beradigan ongli amaliy faoliyatdir. Mustaqil ishlar tasnifiga oid bir qancha qarashlar mavjud. Metodist olimlar guruhlariga ajratishda mustaqil ishlarning u yoki bu jihatlariga e‘tibor qaratganlar. Mustaqil ish turlarining boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini ijodiy fikrlashga o‘rgatishdagi o‘rni Barcha o‘quv predmetlarida bo‘lgani kabi boshlang‘ich sinf ona tili darslarida ham o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga o‘rgatishda mustaqil ishlar muhim o‘rin tutadi. Ular quyidagi xususiyatlariga ko‘ra xarakterlanadi:

- mustaqil ishlarda bajarish so‘ralgan shartlar o‘quvchilardan izlanuvchanlikni talab qilishi;

- o‘quvchilarni mustaqil holda hukm, xulosa va umumlashmalar chiqarishga yo‘naltirishi;

- mustaqil ishlarni bajarish jarayonida o‘quvchilarda yangi bilimlarni egallashga ehtiyoj tug‘ilishi. Reproduktiv mustaqil ishlar. Reproduktiv mustaqil ishlar o‘quvchilarning avval olgan bilimlarini amalda qo‘llashni nazarda tutadi.

Xulosa: Bunday mustaqil ishlarga namuna asosidagi mustaqil ishlar, sharhlab yozish, grammatik topshiriqli diktantlar kiradi. Bu xildagi mashqlar o‘quvchilarning mustaqil fikr yuritish jarayoniga qisman ta’sir ko‘rsatadi va u ko‘pincha darslik mashqlari asosida o‘tkaziladi. Quyida darslikdan tashqari bo‘lgan namuna asosidagi mustaqil ishlarning ayrim variantlarini keltiramiz.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini mustaqil fikrlashga o‘rgatuvchi usullardan yana biri - mustaqil ish metodidir. Nafaqat boshlang‘ich sinflarda, balki umuman ta’lim sohasida keng qo‘llaniladigan o‘quvchilarning mustaqil ishlari ta’lim samaradorligini oshiruvchi vosita sifatida doimiy ravishda tadqiqotchilar diqqat markazida bo‘lib kelgan. Metodist olimlar mustaqil ishlardan dars jarayonida keng foydalanishni doimo yoqlab chiqqanlar. Chunki o‘quvchilarning bilimlarni egallash va mustaqil fikrlashga o‘rgatish, avvalambor, mustaqil ishlarni bajarish, oldida turgan muammo va masalalarning yechimini topish jarayonida shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tolipov O. Umumiy pedagogika Toshkent: 2007-y.
2. Yo’ldashev O. Pedagogika Toshkent: 2008-y.
3. Xasanboeva O. Oila pedagogikasi. Toshkent: 2007-y.
4. Daminov T, Adambekova T. O’yin mashg’ulotlari. Toshkent: 1993-y

O‘QUVCHILARDA IJODIY FIKRLASH, MUAMMOLARNI HAL ETA OLIISH VA BILIMLARINI RIVOJLANTIRISH PSIXOLOGIYASI

Navbaxor Nazarmuhamedova Saparboyevna

Toshkent shahar Yunusobod tumani 4 mavze

302 - maktab pedagog psixolog

Tel: 977256145

Annotatsiya: Maqolada o‘quvchilarning ijodiy fikrlashlari, muammolarni hal eta olish va bilimlarini rivojlantirish psixologiyasiga oid tushunchalar keltirilgan

Kalit so‘zlar: O‘quvchilarda ijodiy fikrlash, muammoli vaziyatlardan chiqish olish va bilimlarini rivojlantirishda zamonaviy yondoshuvlarning o‘rni, O‘quvchilarda ijodiy fikrlashga o‘rgatishda TRIZ texnologiyasidan foydalanish

Bugungi kunda ilmiy, uslubiy adabiyotlarda «ijod», «ijodkorlik» kabi atamalarni uchratib qolmoqdamiz. Bu atamalarning adabiyotlar sahifalarida paydo bo‘lganligi bejiz emas.

«**Ijod**» so‘zining lug‘aviy ma‘nosi: «yaratish», «yangilikni kashf etish» so‘zlariga monand keladi.

Ijodkorlik-faoliyatning turli holatlarida paydo bo‘ladi. Qiziqish ilhom, intilish va boshqalar ijodkorlikning inson ongida eng oliy tarzda paydo bo‘lishidan, namoyon bo‘lishigacha jarayonini o‘z ichiga oladi. Shaxsda faoliyat ehtiyoji faoliyatda yangi ilgari maqsad qilib qo‘yilmagan, hal etuvchi vosita bo‘lib hisoblanmagan intilishdir.

Kreativlik (lot., ing. “kreate ” – yaratish, “kreative ” yaratuvchi, ijodkor) – shaxsning yangi g‘oyalarni ishlab chiqarishga tayyorligi tavsiflovchi hamda mustaqil omil sifatida iqtidorlilikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati ma‘nosini ifodalaydi.

Ijodkorlik- sifat jihatdan yangi, moddiy va ma‘naviy boyliklar yaratuvchi inson faoliyati jarayoni. Ijodkorlik o‘zida insonning mehnatda namoyon bo‘lgan

qobiliyatini ifodalaydi. Ob’ektiv olam qonuniyatlarini bilish asosida xilma-xil ijtimoiy ehtiyojlarini qanoatlantiradigan yangi haqiqatni yaratadiganday mehnat ijod bo‘lishi mumkin. Ijod turlari bunyodkorlik faoliyati bilan belgilanadi: ixtirochi, tashkilotchi, mehnati ilmiy va badiiy mehnat va boshqalar. Ijodiy faoliyat uchun imkoniyatlar ijtimoiy munosabatlarga bog‘liq. Bugungi kunda mustaqillik tufayli amalga oshirilayotgan ta’lim islohotlari o‘z ishiga ijodiy yondashuvchi, fan , texnika, san’at, ishlab chiqarishning jadal rivojlanishiga o‘z hissasini qo‘shadigan yuksak malakali kadrlar tayyorlashga bog‘liq. SHunga ko‘ra, jamiyat taraqqiyoti talabalaridan kelib chiqqan holda har bir o‘quvchini ijodkorlik ruhida tarbiyalash muhim va zarurdir.

Psixolog olim N.D.Levitov ijodiy faoliyatni quyidagi mezonlar asosida vujudga kelishini isbotladi¹:

- tafakkurning mustaqilligi;
- o‘quv materialining o‘zlashtirilishi, tezligi va mustahkamligi;
- standart bo‘lmagan vazifalarni hal qilishda, aqliy chamalashning (topqirlikning) tezligi;
- o‘rganib chiqilayotgan hodisalarning mohiyatiga chuqur kirib borish orqali muhim bo‘lmagan narsadan muhimini ajrata bilish.

O‘quvchilar ijodiy faoliyatini shakllantirish shart-sharoitlari deganda, avvalo ana shu shart-sharoitlarning paydo bo‘lishi, amalga oshishi hamda rivojlanishi jarayoni tushiniladi.

Ular quyidagilardan iborat :

1. O‘quvchilar ijodiy faoliyatini shakllantirishda ularning bu borada egallashi lozim bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalari.

2. Ijodiy faoliyatni shakllantirishda nazariy bilimlar bilan amaliyotning aloqadorligi.

1

3. Ijodiy faoliyatni shakllantirishga doir mashg‘ulotlar evristik muammoli vaziyatlar yaratish.

4. O‘quvchilarning ijodiy faoliyatini shakllantirishga texnologik yondashuv. Bu shart-sharoitlar quyidagicha amalga oshadi :

O‘quvchilarning ijodiy faoliyatini shakllantirishda ular egallashi lozim bo‘lgan bilim, malaka, ko‘nikmalarga quyidagi talablar qo‘yiladi.

- dastur materiallarni qay darajada o‘zlashtirganligi ;
- mavzularga doir asosiy tushuncha va qoidalarni o‘zlashtirganligi;
- tanlagan mavzu bo‘yicha topshiriqlarni mustaqil bajara olishi ;
- o‘rganilayotgan mavzulardagi asosiy muammolarni anglab olishi ;
- topshiriqlarni bajarishda o‘quv ashyolari va texnika vositalar, axborot texnologiyasidan foydalana olishi ;
- o‘z qobiliyatini namoyon etishi va uni rivojlantira olishi ;
- mavzu bo‘yicha o‘z oldiga erishiladigan maqsadlarni qo‘ya olishi, rejalar tuzishi va natijalarni baholay olishi ;
- mavzularni o‘rganishda o‘z fikrini dalillay olishi;
- o‘z variantini tavsiya eta olishi va hokazolar.

Mazkur talablar o‘qituvchiga o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishlari, ularning o‘quv-biluv faoliyati, individual moyilliklarini bilish imkoniyati paydo bo‘ladi va bu borada o‘quv jarayoni tuzilmasini belgilab olishga yordam beradi.

Evristik faoliyatni texnologiyalashtirish bolalarning ijodiy qobiliyati qanday bo‘lsa shu qadar zaruriy va qonuniy jarayondir.

Yagona o‘quv mashg‘uloti, o‘quv kursi bo‘yicha tizimli mashg‘ulotlar, evristik yo‘naltirilgan faoliyat asosida sodir bo‘ladi².

Evristik vaziyatlar yaratish va rivojlantirish bo‘yicha texnologik harakat-bolalar ijodkorligi natijalarini ta‘minlash yo‘lidir. Quyida evristik vaziyatlar

tayyorlash va o‘tkazish bo‘yicha o‘qituvchilar uchun texnologik yo‘l-yo‘riqlar haqida fikr yuritamiz:

1. Izlanuvchi vaziyatning asosiy ta’limiy ob’ektini (narsa, tushuncha, hodisa, jarayon, an’ana, buyum va boshqalar). Bunda ob’ekt va bolalar uchun qiziqarli bo‘lgan muammoni aniqlash; bolalarga ularning o‘rganilayotgan ob’ekt bilan shaxsiy ichki aloqasini topishga yordam berish, ular uchun shaxsan ahamiyatli muammolarni qanday tayyorlash bo‘yicha o‘ylashga yo‘naltiradi. Buning uchun shaxsiy tajriba va o‘quvchilarning qo‘yiladigan ta’limiy natijalari taxminlanadi.

2. Bolalarga yechimi noma’lum bo‘lgan muammo yoki topshiriq beriladi. Ushbu topshiriqni amalga oshirish sinfda ta’limiy ko‘tarinkilik hamda o‘quvchilar topshiriqni bajarish orqali o‘zlarining faolligini namoyon etgandagina samarali bo‘ladi.

Topshiriqning ta’riflanishi muammoni jamoa bo‘lib muhokama qilishning natijasi bo‘lishi mumkin. Bolalar tomonidan ta’riflangan topshiriq shunchaki qiziqarli emas, balki o‘qituvchi uchun yangilik bo‘lsagina maqsadga erishilgan bo‘ladi.

3. O‘quvchining o‘zi paydo bo‘lgan yoki yaratilgan vaziyat (topshiriq)ni shaxsan hal etishga imkoniyat yaratish. Evristik vaziyatning asosiy bosqichi sanaladi. Bunda har qanday ta’lim natijasidan ijod belgisini aniqlash lozim.

4. o‘quvchilarning ta’limiy ijod namunalarining namoyish etish: she’rlar, rivoyatlar, topshiriqlar, ta’riflar, ramzlar, rasmlar, loyihalar va shu kabilarni jamoaga muhokama etib, ko‘rgazmalar tashkil etish, o‘zaro yozma taqrizlar yozdirish, ma’ruzalar bilan chiqishlar qilish.

5. Ta’limiy ijod namunalari namoyish etilgandan keyin rasmlar, rivoyatlar, ta’riflar, olimlarning fikrlari, darsliklaridagi ma’lumotlar, shaxsiy bilim va tasavvurlari bilan asoslay olish.

6. Bolalarning ijod namunalarini qiyoslash, solishtirish, tasniflash bo‘yicha faoliyatini tashkil etish. O‘quvchilar tomonidan o‘z qarashlari yoki ijod

namunalarini aniqlash hollari yuz bersa, ularga o‘z nuqtai nazarlarining o‘zgarish sabablarini tushunishlarida ko‘maklashiladi. Ta’limiy vaziyatlarning rivojlanishi ta’minlanadi.

7. O‘quvchilarning bilishga oid qo‘llanilgan usullarni, paydo bo‘lgan muammo va uni yechish yo‘llarini tushunishi bo‘yicha fikr yuritish, tahlil etish. O‘quvchilarga individual tarzda erishgan natijalarini aniqlashda ko‘maklashishi. Jamoa bo‘lib yaratilgan ta’limiy natijalarini aniqlash.

Izlanuvchi ta’limiy vaziyatlarning davomiyligi o‘zgarib turadi, ular o‘zaro aloqadagi vaziyatlar zanjiri ham bo‘lishi mumkin. Izlanuvchi vaziyatlar tamoyillarida izlanuvchi ta’limni tashkil etishdarajasi:

Boshlang‘ich ta’lim dasturlari, o‘qitilayotgan o‘quv predmetlarining tahliliy natijalari shuni ko‘rsatadiki, 1-4- sinf o‘quvchilarida ijodiy faoliyatni shakllantirishni bir necha bosqichda amalga oshirish uchun imkoniyat yaratilgan, jumladan, darsda o‘quvchilarning ijodiy faoliyatiga yo‘naltirilgan o‘quv materiallarini to‘g‘ridan -to‘g‘ri taqdim qilinishi belgilanmagan bo‘lsa-da, mahoratli o‘qituvchi o‘z faoliyatini o‘quvchilarning ijodiy faoliyatini shakllantirishni turli metodlar asosida amalga oshirishi mumkin. Og‘zaki so‘rash; yozma ishlar o‘tkazish; amaliy ishlarni bajarish; turli didaktik o‘yinlar o‘tkazish orqali o‘quvchilarning ijodiy faoliyatini shakllantirish mumkin. Masalan, boshlang‘ich sinflarning «O‘qish» darsida bolalarning ijodiy faoliyatini shakllantirish uchun o‘quv materiallarida berilgan tushunchalar konkret – induktiv metod vositasida o‘rganilishi va o‘qituvchining mohirona darsni tashkil qilishi natijasida ularda ijodiy faollikning oshishiga zamin yaratilishi mumkin. Bunda o‘quvchilar avval o‘qituvchining topshiriqlarini bajargan holda o‘rganilayotgan tushunchaning umumiy xossalarini aniqlaydilar, so‘ngra o‘qituvchi rahbarligida ta’rifni mustaqil holda tuzishga harakat qiladilar. Yangi tushuncha kiritishning bu yo‘li ayniqsa quyi sinflarda o‘z samarasini beradi.

O‘quvchilarining yosh xususiyati bilim saviyasidan kelib chiqqan holda muammoli vaziyatlar yaratishning quyidagi usullaridan foydalanish mumkin:

1. Ona tili darsligida berilgan mavzularni qiyoslab o‘rgatish orqali muammoli vaziyat yaratish, chunonchi o‘rganilayotgan har bir mavzu o‘quvchilardan tovushlar, so‘zlar va gaplarni qiyoslashni shu asosda umumlashmalar hosil qilishni talab etadi. Bu ham o‘z-o‘zidan ravshanki, muammoli vaziyatni yuzaga keltiradi. O‘quvchilarda “Nima uchun?” degan savolga javob izlashga ehtiyoj tug‘iladi. Masalan “unli va undosh tovushlar” mavzusi o‘rganilayotganda o‘quvchi avval unli va undosh tovushlarni to‘g‘ri nomlashni, keyin qiyoslashni, unli va undoshlar ishtirokida so‘zlar, so‘zlardan esa gaplar hosil qilishni, ularning bir-biridan farqlarini aniqlashni talab etadi.

2. Muammoli savollar berish orqali muammoli vaziyat yaratish.

O‘qituvchi dars mashg‘ulotini muammoli savolni o‘rtaga tashlash bilan boshlaydi:

1. Unli va undosh tovushlarni alohida aytib ko‘ring.

Ularni talaffuz qilishda qanday farqni sezayapsiz?

2. Oltita unli va harf ishtirok etgan so‘z yozing. Ulardagi unlini boshqa unli bilan almashtirib ko‘ring, qanday o‘zgarishlarni sezayapsiz?

3. Undosh tovushlarning talaffuz etib ko‘ring. SHovqin ovozdan hosil bo‘lgan undoshlarni alohida, faqat shovqindan hosil bo‘lgan undoshlarni alohida yozing.

Agar topshiriqlarni bajarish muayyan qiyinchilik tug‘dirsagina, namuna ko‘rsatadi.

4. Ramziy tasvirlar orqali muammoli vaziyatlar yaratish.

Muammoli vaziyat yaratishning bu usulida ramziy tasvirlardan foydalaniladi. Masalan, “O‘zbekiston qovunlari” rasmlari va nomini berib, mavzuda matn yaratish topshirilishi mumkin.

5. Muammoli vaziyat yaoratishda til hodisalarini guruhlash, ajratish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, so‘zlarni muayyan uyalarga birlashtirib, umumiy ma’noli so‘zning xususiy ma’nosini yoki xususiy ma’noli so‘zlarning umumiy ma’nosini topishini talab qilish muammoli vaziyat yaratish imkonini

beradi. Masalan, o‘quv qurollari, mevalar, sabzavotlar, daraxtlar va gullarning o‘nlab hatto yuzlab uyadoshlari borki, o‘qituvchi umumiy ma’noli so‘zni o‘quvchi hukmiga havola etadi va qolgan so‘zlarni topishni o‘quvchilarga topshiradi.

1. Sabzavotlar: sabzi, ...

2. O‘quv qurollari: kitob, ... va hokazolar.

Ijodkorlik faoliyatini rivojlantirishda ta’limning bilishga oid qiziqishlarini rivojlantirishga qaratilgan motivatsion-qiziqarli tomonlariga ham ko‘proq e’tibor berilishi lozim.

2. O‘quvchilarda ijodiy qobiliyatni shakllantirish yo‘llari

Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishda ilmiy asoslangan ta’lim metodlaridan foydalanish lozim.

Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishda munozara, bahs, suhbatlar, fantaziya o‘yinlari, modellashtirish, badiiy texnik ijodkorlik, kichik kashfiyotlar yaratish, insholar yozish, solnomalar tuzish, ishbop o‘yinlar kabi metodlar eng samarali bo‘ladi.

Boshlang‘ich sinfnig o‘qish, ona tili darslarida bolalarni ijodga undashning yo‘llari va imkoniyatlari juda ko‘p. Ertak qahramonlarini harakatini o‘zgartirib bolalarni yangi ertak to‘qishga, tanish ertak syujeti asosida yangi ertak yaratishga, ya’ni o‘sha qahramonlar bilan boshqa ertak to‘qishga o‘rgatish, xotira bilan bog‘liq so‘zlar va hodisilarni eslashga, sinfda hikoyachi rolini bajarishga, o‘ylab topilgan narsani aytib berishga, gap, matn tuzishga odatlantirish mumkin.

Boshlang‘ich 4-sinf o‘qish darslarida badiiy matn ustida ishlayotganda bolalarga matn ustida reja tuzish va o‘qishlarini reja asosida qayta hikoyalashga o‘rgatish bolalarning ijodiy faoliyat ko‘rsatishlariga olib keladi.

Ona tilidan o‘rganiladigan har bir mavzu, xar bir orfogramma xarakteriga muvofiq mustaqil ishlar uyushtiriladi. Ona tili darslarida o‘tkaziladigan mustaqil ishlarsh quyidagi talablar qo‘yiladi: a) mustaqil ishlar pedagogik va psixologak tomondap asoslangan bo‘lishi, o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlariga, bilimiga moc bo‘lishi, o‘quvchilarga tilni o‘zlashtiriii qiziqtirishi lozim; b)

o‘qituvchi tomonidan berilgan topshiriq bolalarning o‘quv materialini faol idrok etishini ta‘minlashi zarur; v) mustaqil ish xayotiy bo‘lishi, o‘rganilgan nazariy bilimlarni amaliy tatbiq etishning vositasi bo‘lmog‘i kerak.

O‘quvchilar o‘qituvchi rahbarligida tovushni bo‘g‘inga, bo‘g‘inlarni so‘zga birlashtiradilar. Gapni so‘zga, so‘zni bo‘g‘inga, bo‘g‘inni tovushlarga ajratadilar. O‘quvchilarga tahlil qilishni o‘rgatish maqsadida ularning diqqati aniq narsalarga tortiladi. O‘qituvchi rasmlarni o‘rnatib, (rasmda uzum, anor, shaftoli, limon, o‘rik va boshqa mevalar ifodalangan) o‘quvchilarga bunday ish beradi: rasmni yaxshilab kuzating. Unda nimalar tasvirlangan? Ularning nomini eslang. Shirin va nordon mevalarning nomini bildiradigai so‘zlarni guruhlariga ajrating. O‘ylang, yana qaysi mevalar shirin va nordon bo‘ladi. Bunday topshiriqlarni bajarishda o‘quvchilar chog‘ishtirish usulidan foydalanadilar. Topshiriq bajarilgach, tahlil uchun "olma" so‘zi ajratildi. Shu so‘z bo‘g‘inlarga bo‘linadi. "Olma" so‘zining ikkinchi bo‘g‘inidagi "m", "a" tovushlarining artikulyasiyasini kuzatish topshiriladi (o‘quvchilar bu tovushlarni ayta turib, partadosh o‘rtoqlarining og‘ziga qaraydi). Suhbat paytida o‘quvchilar "m" tovushini talaffuz qilganda lablarning yumilishi, "a" tovushini aytganda og‘izni ochilganini o‘rganib oladilar. Shunga o‘xshash ishlarni bajarish natijasida o‘quvchilar til dalillarini kuzatish, jamoada ishlay olish malakalarini egallaydi. Bu ishlar o‘quvchilarni bundan keyingi yanada murakkabroq vazifalarni bajarishga tayyorlaydi.

3-sinfda “Gapda so‘zlarning bog‘lanishi” mavzusini o‘rganishda quyidagi ijodiy topshiriqni bajarish ishi o‘tkaziladi.

1. Gapni so‘zlarga ajrating, har bir so‘zning so‘rog‘ini aniqlang. Qor yog‘di.
2. Nuqtalar o‘rniga tegishli so‘zni qo‘yib, gapni kengaytirib yozing. Qor yog‘di. (oq, ko‘k, qizil, oppoq) - .. Oppoq qor yog‘di.
3. Gapni bugun, qalin so‘zdari yordamida kengaytirib yozing. Bugun oppoq, qalin qor yog‘di.

O‘quvchilarning aqliy faoliyatini rivojlantiruvchi mashqlardan unumli foydalanish dars samaradorligining oshishiga ham yordam beradi. Masalan:

Aqlni charxlash mashqlari. Matematika darsi misolida

Ushbu tavsiya etayotgan mashg‘ulot jamlanmasida aqliy amallarni bajarish uchun mo‘ljallangan mashqlar keltirilgan.

Mashg‘ulot uchun zarur jihozlar: raqamlar va harflar bilan ishlashga mo‘ljallangan mashqlar to‘plami.

O‘qituvchi o‘quvchilardan davra bo‘lib o‘tirib olishlarini so‘raydi. So‘ngra birinchi bosqichda o‘quvchilar sonlar bilan ishlash mashqlarini bajaradilar.

O‘qituvchi topshiriqlarni bera boshlaydi va o‘quvchilar og‘zaki tarzda ovoz chiqarmasdan topshiriqlarni fikran bajarib boshlaydilar. Mashqlar bajarib bo‘lingach har bir mashq qanchalik qiyinchilik tug‘dirgani va kimda qanday o‘zgarish yuz berganligi muhokama etiladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, boshlang‘ich ta’lim jarayonida o‘quvchilarning ijodiy faoliyatini rivojlantirish uchun turli shart-sharoitlarni yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Buning uchun ta’lim talablarini aniqlash va shu talablar asosida uning ustuvor qo‘nalishlarini izlanuvchi ta’lim, muammoli vaziyatlar yaratish va ta’limga texnologik yondashuv asosida tashkil etilishi o‘quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirishning samaradorligiga zamin tayyorlaydi.

Boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning ijodiy faoliyatlarini rivojlantirishda qiziqarli va muammoli, mantiqiy topshiriq ta’lim metodlaridan va o‘yindan foydalanish ham maqsadga muvofiq.

Bunda ta’lim jarayoni unumdorligi oshadi, o‘quvchilarning mustaqil fikrlash jarayoni shakllanadi, o‘quvchilarda bilimga ishtiyoq va qiziqish oshadi, bilimlarni mustahkam o‘zlashtirish, ulardan amaliyotda erkin foydalanish ko‘nikma va malakalari shakllanadi. Bunday topshiriqlar o‘quvchilar qobiliyati, imkoniyati va ehtiyojlarini hisobga olgan holda amalga oshirilishi lozim.

Mantiqiy o‘yinlar, boshqotirmalar bolalarda tabiatdan berilgan aqliy kuchlar sezgilar, ruhiy holatlar, biluvchanlik va faoliyat erkinligini rivojlantirishga yordam berib, bolalarda mustaqil fikr yuritib, oldiga maqsad qo‘ya olish hamda ko‘zlagan maqsadiga yetishish qobiliyatini shakllantirishga imkon beradi.

Mantiqiy boshqotirmalar o‘quvchi ijodiy qobiliyatining rivojlanishi uchun zarur sharoit bo‘lib, uning jarayonida shaxs hayotiy tajribaga ega bo‘ladi, atrof-olamni idrok etadi, bilimlarni o‘zlashtiradi, malaka va ko‘nikma hosil qiladi.

Ijodkorlik faoliyatini rivojlantirishda ijodiy qobiliyatni shakllantirishga, ilmiy-ijodiy izlanishlarga yo‘llaydigan, mantiqiy boshqotirmalarga oid ilmiy faoliyatni tashkil etish, shakl va metodlaridan foydalanish o‘z samarasini albatta beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Karimova V.M. Sunnatova R. va boshqalar. Mustaqil fikrlash. Akademik litseylar va kasb- hunar kollejlari uchun o‘quv qo‘llanma.- T.: SHarq, 2000- 112 b.

2. Kulyutkin YU.N. Tvorcheskoy myshleniye v professionalnoy deyatelnosti uchetya // Voprosy psixologii –M. : 2004 - № 2 – 21 -30.

3. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. O‘quv qo‘llanma. Qarshi.: Nasaf, 200. – 80b.

4. Izmailova E. I. "Fikrlash va eslashni o'rganish (TRIZ texnologiyasi)" Moskva, ARKTI nashriyoti, 2010 y.

5. Utemov V. V., Zinovkina M. M., Gorev P. M. Ijodkorlik pedagogikasi: ilmiy ijodkorlikning amaliy kursi: darslik. - Kirov: ANOO "Hududlararo CITO", 2013. - 212 p.

6. Sidorchuk T. A. "Syujetli rasm asosida bolalarning ijodiy hikoyalarini chizish" Nashriyotchi: M.: ARKTI Nashr qilingan yil: 2010

**YARMO‘TKAZGICHLI TUZILMALARNING KVANTLASHGAN
NUQTALARIDA YORUG‘LIKNING YUTILISHI**

D. X. Tolaboyev¹, B.J. Axmadaliyev¹, M.Yu.Yuldasheva²

dilmuhammad00056@gmail.com

tel: +99890 407 00 56

¹Farg‘ona politexnika instituti

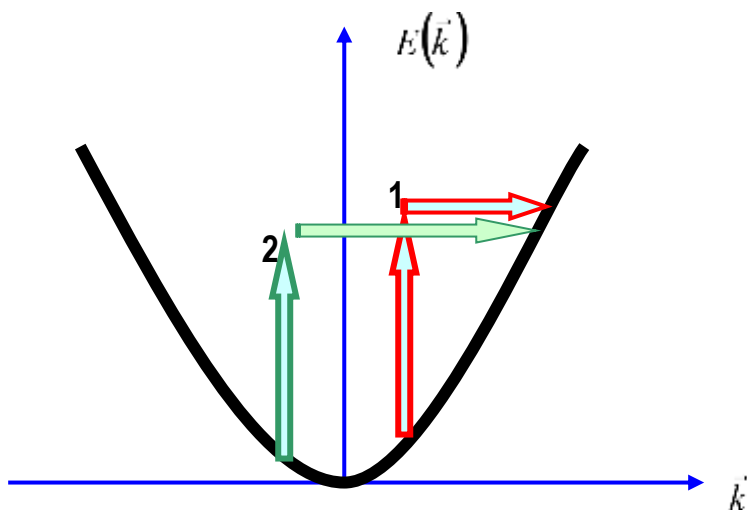
²Farg‘ona shaxar 26-maktab

Kalit so‘zlar: yorug‘lik, yutilish koeffitsiyenti, kvantlashgan nuqta, spektral tahlil, temperaturaviy tahlil, qutblangan fotonlar.

Annotatsiya: Umuman olganda ω chastotali yorug‘likning yutilish koeffitsiyenti kvant mexanikasining oltin qoidasiga ko‘ra aniqlanadi:

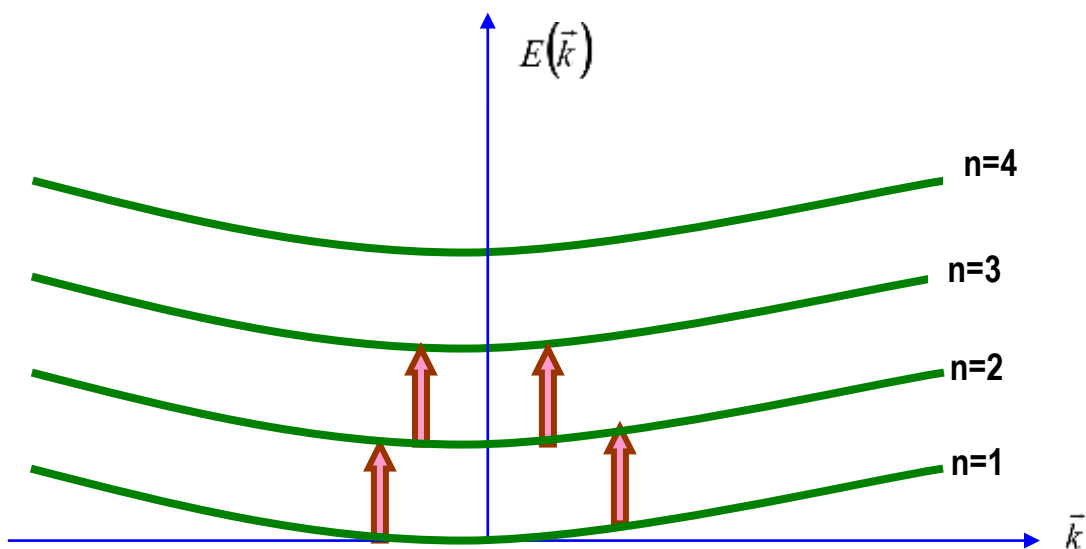
$$K(\omega) = \frac{4\pi^2 e^2}{ncm_0^2 \omega} \sum_{i,f} |\vec{e} \cdot \vec{p}_{fi}|^2 [f(E_i) - f(E_f)] \delta(E_f - E_i - \hbar\omega). \quad (1)$$

Bu munosabatda n_ω – yarimo‘tkazgichning sindirish koeffitsiyenti, m_0 – erkin elektron massasi. Yorug‘likning yutilishiga barcha boshlang‘ich (i) va oxirgi (f) holatlar bo‘yicha optikaviy o‘tishlarning ulushlari e‘tiborga olinadi, $f(E)$ - Fermi to‘lqin funksiyasi, \vec{e} – fotonning qutblanish vektori. Yorug‘likning sirtida yutilish koeffitsiyentini (1) ifoda yordamida aniqlash mumkin, chunki kvantlashgan nuqtalar, odatda, bitta tekislikda o‘stiriladi.

1-rasm. Hajmiy yarim oʻtkazgichda elektronlarning energiyaviy spektri va bir zonali optikaviy oʻtishlar. 1 \Rightarrow -elektronlar, 2 \Rightarrow -fononlar.

Asosiy qism: Fermining kvant mexanikaviy oltin qoidasidan foydalansak,

2-rasm. Oʻlchamli kvantlashgan tizimlarda tok tashuvchilarning vertikal (toʻgʻri) optikaviy oʻtishlari. Uzlüksiz egri chiziq tok tashuvchilarning energiyaviy spektrlari, n=1, 2, 3, 4 –oʻlchamli kvantlashgan energiyaviy spektrining tartib raqamlari. Tik vektorlar yordamida optikaviy oʻtishlar tasvirlangan.

$$\Delta I = \frac{2(eF)^2 h}{m_0^2 (h\nu)} \sum |P_{eh}^i|^2 \delta(E_e^i - E_h^i - h\nu),$$

F – tushayotgan elektromagnit to‘lqin elektr maydoni kuchlanganligi, i_{eh} - i - nchi kvantlashgan nuqtadagi o‘lchamli kvantlashgan sathlararo sodir bo‘layotgan optikaviy o‘tishni ifodalovchi impuls operatorining matritsaviy elementi:

$$|P_{eh}^i|^2 = |P|^2 \int \chi_h^{i*}(r) \chi_e^i(r) dr = |P|^2 |X^i|^2,$$

$|X^i|^2$ - i - nchi kvantlashgan nuqtadagi berkitish integrali, P – to‘lqin funksiyalarning tez ossillyasiyalanuvchi qismiga nisbatan hisoblangan impuls operatorining matritsaviy element. Keyn modeliga nisbatan $E_g \gg \Delta$ hol uchun

$$\frac{|P|^2}{m_0^2} \approx \frac{E_g}{2m_e},$$

munosabat o‘rinlidir; E_g – potensial to‘siqni yuzaga keltiruvchi material ($GaAs$) ning ta‘qiqlangan zonasining kengligi.

X^i kattalikning i kattalikka kuchsiz bog‘langanligi va $I_0 = c \varepsilon^{1/2} F^2 / 2ni$ e‘tiborga olsak

$$\beta^{QD}(h\nu) = \frac{he^2 \pi}{cm_e \sqrt{\varepsilon}} |X|^2 g(h\nu), \quad (2)$$

$g(h\nu)$ – kvantlashgan nuqtada kombinatsiyalangan holatlar zichligi.

Agar yutilish koeffitsiyentining spektral bog‘lanishidagi cho‘qqi kvantlashgan nuqtadagi bittagina optikaviy o‘tish bilan tavsiflansa, u holda sirtiy holatlar zichligi quyidagi ifodadan aniqlanadi

$$N_{Ds} = \frac{1}{2} \int g(h\nu) d(h\nu) = \frac{cm_e \sqrt{\varepsilon}}{2he^2 \pi |X|^2} \int \beta^{QD}(h\nu) d(h\nu). \quad (3)$$

Bunda integrallash maksimum atrofidagi oraliq bo‘yicha olib boriladi, chunki shunday holdagina integral osti funksiyasi integralga asosiy ulushini beradi.

Yutilish koeffitsiyentining spektral bog‘lanishidagi cho‘qqisining ap-proksimatsiyasini Gauss funksiyasi yordamida ifodalasak, $\beta^{QW} \approx \frac{2\gamma\pi}{\sqrt{\varepsilon}}$ munosabatni quyidagi ko‘rinishda qayd qilish mumkin

$$\beta_m^{QD} = \sigma^{QD} N_{Ds}, \quad (4)$$

bu yerda

$$\sigma^{QD} = \frac{2\sqrt{\ln 2\pi} h e^2}{c m_e \sqrt{\varepsilon} \Gamma} |X|^2 \quad (5)$$

fotonni kvantlashgan nuqtada tutib qolish yuzasi mazmunini beradi, β_m^{QD} – cho‘qqi balandligi, G – uning yarim balandligiga mos keluvchi kengligi.

Xulosa: Oxirgi (4) va (5) ifodalardan kvantlashgan nuqtalarda qutblangan fotonlar yutilishining spektral va temperaturaviy tahlili ko‘rinib turibdi, ya’ni u $|X|^2$ kattalikning tabiati bilan aniqlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- [1]. Tolaboyev D. X. KRISTALL PANJARADA ATOMLAR BIR O‘LChAMLI ZANJIRINING TYeBRANISHLARINI TEKShIRISH //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2021. – T. 1. – №. 11. – S. 141-150.
- [2]. Akhmadaliev B. Z., Yuldashev N. K., Yulchiev I. I. Surface-Radiative Modes and Longitudinal Excitons in the Spectra of Exciton–Polariton Luminescence //Optics and Spectroscopy. – 2018. – T. 125. – №. 3. – S. 343-352.
- [3]. Rasulov V. R. et al. PHOTON DRAG EFFECT IN p-Te //European Science Review. – 2018. – №. 9-10-1. – S. 249-252.
- [4]. Glaude.W, Borge.V. Quantum semiconductors structures (Fundamentals and Alications), Ac.ress San Diyego, N.Y; Boston, London, Sidney, Tokyo, Toronto.- 1993.-437 .

- [5]. Yusupov F. T. O. G. L. et al. Use of vernier digital laboratory in lessons and lesson activities //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2021. – T. 1. – №. 10. – S. 86-94.
- [6]. Ahmadaliev B. J. et al. The dispersion and photoluminescence spectrum of mixed excitons at critical damping values //Scientific-technical journal. – 2019. – T. 2. – №. 1. – S. 9-14.
- [7]. Nedorezov.S.S Kvantoviye razmerniye effekti v oblasti visokix temperatur// FTT.-1970.-T.11.-№ 8.-S.2269-2276
- [8]. Ahmadaliev B., Yuldashev N. Radiation of exciton-polariton mixed modes in crystals of type CdS in a vicinity of critical value of decay mechanical excitons //Norwegian Journal of development of the International Science. – 2017. – T. 1. – №. 12. – S. 72-85.
- [9]. Wyeisbuch.C, Vinter.B. Quantum semiconductor structures. Fundamentals and Alications Acad. ress;-1991.-273 .
- [10]. Xerman M. Poluprovodnikoviyе sverxreshetki: Per. s angl.-M.: Mir,-1989.-240 s.
- [11]. Tolaboyev D. X. et al. STANDART KO ‘RINISHDAGI IZOTROP JISMLARNING O ‘TKAZUVChANLIGI //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2021. – T. 1. – №. 11. – S. 565-570.
- [12]. Tokhir R., Fakhriddin Y., Dilmuhammad T. A study in showing logical strategy and demeanor in the middle school //International Engineering Journal For Research & Development. – 2020. – T. 5. – №. 7. – S. 7-7.
- [13]. Ergashev S. F. i dr. Razrabotka avtomatizirovannoy sistemy izmereniy energeticheskix xarakteristik solnechnyx energeticheskix ustanovok //Tochnaya nauka. – 2019. – №. 43. – S. 22-27.
- [14]. Rakhmonov T. I., Siddikov R. U., Mirzaaxmedov A. Influence of mechanical deformation on the photo-voltaic properties of thin polycrystalline CdTe, CdSe, CdS films manufactured by portional evaporation in vacuum //Scientific-technical journal. – 2021. – T. 4. – №. 3. – S. 11-21.

- [15]. Rakhmonov T. I., Yuldashev N. K. Photo-tensoelectric properties of thin polycrystalline CdTe, CdSe, CdS films obtained by portional thermal evaporation in a vacuum //Scientific-technical journal. – 2021. – T. 4. – №. 4. – S. 25-34.
- [16]. Sulaymonov X. M. i dr. Fotoelektricheskiye svoystva poluprovodnikovыx polikristallicheskiх plenochных struktur CdTe: Sn pri staticheskix mexanicheskix deformatsiyax //Izvestiya Oshskogo texnologicheskogo universiteta. – 2019. – №. 3. – S. 180-186.
- [17]. Nurmatov O. et al. Phototenzoelectric properties of polycrystalline films of chalcogenides of cadmium and zinc, produced by portional evaporation in vacuum //Euroasian Journal of Semiconductors Science and Engineering. – 2020. – T. 2. – №. 5. – S. 10.

ИННОВАЦИОННЫЕ РЕФОРМЫ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

Марина Кучкарова Ахмедовна

Школа №7 в городе Ургенч Хорезмской области

Учитель русского языка и литературы

Аннотация: В статье обобщены основные направления реформирования высшего образования в Республике Узбекистан на основании принятого Постановления Президента РУ «О мерах по дальнейшему развитию системы высшего образования». Особое внимание отводится педагогическим инновациям в системе высшего образования. Рассматриваются инновационные технологии в учебном процессе высшей школы, деятельность и особенности подготовки преподавателя высшей школы в условиях инновационного подхода к инновационной деятельности.

Ключевые слова: Инновационные реформы, система высшего образования, программы развития, национальная модель подготовки кадров.

На современном этапе развития перед Узбекистаном стоят стратегические задачи, среди которых дальнейшее развитие системы образования как важнейшего фактора процветания страны, устойчивого роста экономики, обеспечения занятости населения. Новым импульсом кардинального совершенствования сферы, коренного пересмотра содержания подготовки кадров на уровне международных стандартов стало. Постановление Президента Республики Узбекистан Ш.М. Мирзиёева «О мерах по дальнейшему развитию системы высшего образования» от 20 апреля 2017 года. Вместе с тем утверждена Программа комплексного развития системы высшего образования на период 2017-2021 годы, включающая меры по укреплению и модернизации материально-технической базы вузов,

оснащению их современными учебно-научными лабораториями и средствами современных информационно-коммуникационных технологий. На сегодняшний день в Узбекистане высшее образование готовит квалифицированных специалистов для различных сфер общественной жизни и отраслей хозяйства - научной, экономической, технической и прочих. Учебный процесс систематизирует знания и полученные навыки, ориентируя студентов на решение теоретических и практических задач в векторе выбранной специализации с творческим использованием достижений современной научной мысли и технологий. Следует отметить, что группа международных экспертов, привлеченных при сотрудничестве ЮНЕСКО и консалтинговой компании DGP Research & Consultin провели комплексное исследование системы образования Узбекистана в январе-июне 2017 года. По результатам анализа разработаны предложения о необходимости дальнейшего обеспечения целостности теории и практики, совершенствования механизма контроля качества образования, развития эффективного сотрудничества с иностранными вузами. В результате претворяемых в жизнь совместных программ сотни преподавателей и студентов Узбекистана имеют возможность ознакомиться с передовым международным опытом в системе образования, приобрести новые знания и навыки, повысить свою квалификацию в ведущих вузах мира. Высокую значимость Постановления подчёркивает тот факт, что впервые на уровне законодательного акта Президента страны утверждены отдельно по каждому высшему образовательному учреждению адресные программы развития, предусматривающие конкретные параметры и показатели. Принятое Постановление является важным шагом совершенствования учебно-образовательной системы Узбекистана в целом. Современный этап развития Республики Узбекистан связан с осуществлением процессов глубокого реформирования политической, экономической жизни, социальной сферы общества. В республике на современном этапе формируются общественные отношения, базирующиеся на рыночной

экономике. Собственная модель перехода к рыночным отношениям основана на учете специфических условий и особенностей республики: традиций, обычаев, уклада жизни. Новые условия рынка труда продиктовали основные направления развития системы образования в республике. Закон «Об образовании» и «Национальная программа по подготовке кадров» создали необходимую правовую базу для поступательного развития образовательной системы как единого учебно-научно-производственного комплекса на основе государственных образовательных учреждений. Принципиальным отличием образовательных реформ в Республике Узбекистан являются гарантии государства в создании условий для поэтапного поступательного развития системы непрерывного образования, государственного регулирования рынка образовательных услуг и должного качества образования [2]. Коренное реформирование содержания образования в республике потребовало обеспечения соответствия качества подготавливаемых кадров требованиям осуществляемых в республике преобразований. Исходя из этого, установлены государственные образовательные стандарты, обязательные для всех видов образовательных учреждений. Введение стандартов предусматривает реализацию следующих целей: обеспечение высокого качества образования и подготовки кадров; демократизацию, гуманизацию, гуманитаризацию образовательного процесса; обеспечение преемственности и непрерывности образовательного процесса и подготовки кадров; оптимизацию учебно-воспитательного процесса во всех видах и ступенях образования; обеспечение конкурентоспособности на рынке труда и образовательных услуг. При разработке образовательных стандартов для системы непрерывного образования определяющим является их соответствие уровню мировых стандартов. Высшее образование в республике играет главную роль в подготовке педагогических кадров и интеллектуальной элиты государства. В Узбекистане определены основные параметры национальной модели подготовки кадров с высшим образованием.

Список литературы:

1. Высшее образование в Узбекистане: перспективы и планы развития. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://podrobno.uz/cat/obchestvo/vyssheebrazovanie-v-uzbekistane-perspektivy-i-planu-razvitiya/> (дата обращения: 19.02.2018).
2. Постановление Президента Республики Узбекистан «О мерах по дальнейшему развитию системы высшего образования» от 20 апреля 2017 г.

THE CONCEPT OF PHYSICAL EDUCATION

Egamberdiev Oyatillokh Alisher ogli

Student of Fergana State University

Tojimamatov Jamshidbek Iqboljon ogli

Student of Fergana State University

Abstract: Physical culture and sports are an independent type of human activity, the importance of which in the development of society is quite high. They significantly affect social production, the development of social relations, the formation of a person as a person.

Keywords: physical culture, human activity, social production, sociologists, developed personality, strengthening health.

Physical culture and sports are very popular these days. Articles and books are written about sports, plays and films are dedicated to it, sociologists, doctors, historians, teachers and specialists in other fields are increasingly paying attention to the study of its problems. All this is not just a tribute to fashion, but a reflection of the place in modern society that physical culture and sports have taken in it. Of particular importance is the consistent development of the way of life, in which physical culture and sports act as factors in the formation of a comprehensively and harmoniously developed personality. Physical education is a pedagogical process aimed at the formation of a healthy, physically perfect, socially active generation.

Physical education solves the problems of strengthening health, the all-round development of physical and spiritual strength, increasing work capacity, prolonging creative longevity and the life of people employed in all spheres of activity. In the process of physical education, morphological and functional improvement of the human body, the development of physical qualities, the formation of motor skills, skills, a special system of knowledge and their use in social practice and everyday

life are carried out. Physical exercise affects the productivity of work, they contribute to the high creative activity of people engaged in mental work. Regular classes in certain sports and physical exercises, their correct use in the training mode help to increase the mental capacity of students, improve a number of qualities they need - depth of thinking, combinatorial abilities, operational, visual and auditory memory, sensorimotor reactions. Physical culture and sports are an important factor in reducing the level of diseases and injuries at work.

Physical culture and sports are necessary for all people, and not only for those whose professions require special physical strength or special mental effort, also because modern living conditions (both at work and in everyday life) lead to an inevitable decrease in motor activity. human activity. Reduced physical activity, in turn, leads to a decrease in the fitness of the body, which accompanies a decrease in mental and physical capacity for work, a decrease in the human body's resistance to diseases. Physical culture and sports have at their disposal great opportunities for the upbringing of a comprehensively developed personality. In the process of classes, moral, mental, labor and aesthetic education is being accomplished. At the same time, the influence of physical culture and sports on the personality is quite specific and cannot be replaced or compensated for in any other way.

Moral education. Physical education is organically linked with moral education. In educational and training sessions and especially during sports competitions, a person has great physical activity, which contributes to the formation of such character qualities as willpower, courage, self-control, determination, self-confidence, endurance, discipline. Physical exercises and sports are purposeful and usually take place in a team. Therefore, playing sports fosters a sense of collectivism, dedication to one's team. In wrestling, such moral qualities as honesty, respect for an opponent, and the ability to subordinate one's behavior to the norms of sports ethics are revealed. Mental education. Systematic physical education and sports play an important role in improving mental performance. Mastering modern curricula, for example, for university students is associated with a significant neuropsychic

stress. A high level of physical fitness is one of the important factors that ensure the persistence of mental performance throughout the school year. It has been established that in the system "state of the body - optimal physical activity - mental capacity for work", the last link is in direct proportion to the first two. It was also noticed that such indicators as the volume of attention, memory, the number of mental operations in undertrained students by the end of the academic year are significantly reduced. During this period, it is especially important to maintain mental capacity to ensure the continuity of physical exercises and sports, taking into account the physical condition of each student and the regulation of training loads in this regard, as well as ensuring a positive emotional background in the classroom.

Labor education. The essence of labor education is the consistent and systematic development of personality traits, which determine the level of his preparation for life and socially useful work. The main qualities are hard work, a conscientious attitude to work, mastering the culture of work. Diligence is brought up directly in the process of educational and training sessions and sports competitions, when athletes, in order to achieve results in physical or sports training, perform and numerously repeat physical exercises, that is, they systematically work, overcoming fatigue. Purposefulness, perseverance in achieving the set goal and hard work, which are brought up during physical education and sports, are subsequently transferred to labor activity.

Aesthetic education. A person who goes in for sports constantly gets acquainted with the manifestations of beauty. Under the influence of physical exercises, body shapes develop harmoniously, movements and actions become more refined, energetic, beautiful. Many go in for sports, guided not only by certain practical goals - to improve health, set a record, etc. To a large extent, they are attracted by the opportunity to receive aesthetic pleasure from classes, from the opportunity to constantly observe the beautiful and create it themselves in the form of movements that are perfect in beauty, graceful to virtuosity of owning their own body. The connection between physical education and sports with aesthetic

education is effective, because it allows not only to form an outwardly beautiful appearance, but also at the same time to effectively influence the education of moral and volitional qualities, aesthetics of actions and behavior in modern society.

Reference:

1. Korobkov A.V., Golovin V.A., Maslyakov V.A. Physical education. M.: Higher school, 1983
2. Kots Ya.M., Sports Physiology. M.: Physical culture and sport, 1986.
3. Adams V. S., Zimmer B. E. Understanding Psychology. –New York: McGraw-Hill Inc., 1990. –296 p.
4. Anderson Th., Forrester K. Reading then Writing: From Source to Essay. – New York: McGraw-Hill Inc., 1992. –523 p.
5. Arends R. I.learning to Teach. –New York: McGraw-Hill Inc., 1994. –549 p.
6. Bellack A. A. The Language of the Classroom. –New York: Teachers College Press, 1996. –274 p.
7. Brumft C. Communicative Methodology in Language Teaching. – Cambridge University Press, 1992. –166 p.
8. Byrne D. Classroom Observation Tasks. - Cambridge University Press, 1992. – 120 p.
9. Alisher o'g'li, E.O. and Zokirjon o'g'li, M.J., 2022. The Role of Psychology in the Treatment of Heart Failure in Humans. *European Multidisciplinary Journal of Modern Science*, 5, pp.500-502.
10. Ахмедов, Акмал Юсуфович. "БЎЛАЖАК ПСИХОЛОГЛАРДА КОММУНИКАТИВ КОМПЕТЕНТЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК-ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ." *Gospodarka I Innowacje*. 22 (2022): 220-222.

**TASVIRIY SAN’ATNING INSON HAYOTIDA TUTGAN O‘RNI VA UNI
O‘RGATISH METODIKASI**

Oydinov Sharip Baxronovich

Samarqand davlat universiteti o‘qituvchisi.

sh.oydinov1972@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqolada tasviriy san’atni vatanimiz hududida yuksak darajada rivojlanganligi hamda tasviriy san’atning inson hayotida beqiyos tutgan o‘rni o‘rganilgan. Shuningdek tasvirlash sirlarini o‘rgatish, tasviriy san’at asarlari bilan tanishish va badiiy tahlil qilishda yuzaga kelayotgan ba’zi muammolarni bartaraf etishning dastlabki bosqichlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Tasviriy san’at, Afrosiyob, Bolaliktepa, Varaxsha, rangtasvir san’ati, devoriy suratlar, miniatyura, natyurmort, oddiy qalam, metodika, estetik, ta’lim, tarbiya, go‘zallik.

Роль изобразительного искусства в жизни человека и методы его преподавания.

Аннотация. В данной научной статье рассматривается высокий уровень развития изобразительного искусства и уникальная роль изобразительного искусства в жизни человека нашей страны. Также освещаются начальные этапы обучения секретам живописи, знакомство с произведениями изобразительного искусства, преодоление некоторых проблем, возникающих при художественном анализе.

Ключевые слова: Изобразительное искусство, Афросиаб, Болаликтепа, Варахша, живопись, росписи, миниатюры, натюрморты, простой карандаш, методика, эстетика, образование, воспитание, красота.

The role of fine arts in human life and methods of teaching it.

Abstract. This scientific article discusses the high level of development of fine arts in our country, the unique role of fine arts in human life. It also covers the basics of teaching the secrets of painting, getting acquainted with works of fine art, and overcoming some of the problems that arise in artistic analysis.

Keywords: Fine Arts, Afrosiyob, Bolaliktepa, Varakhsha, painting, murals, miniatures, still lifes, simple pen, methodology, aesthetics, education, upbringing, beauty.

Mamlakatimiz bugungi kunda har tomonlama jadal sur’atlar bilan rivojlanib bormoqda. Yurtimizda bo’layotgan taraqqiyot jarayoni ilm-fan va madaniyatning barcha sohalarida bo’lgani kabi tasviriy san’at sohasini ham chetlab o’tgani yo’q.

Tasviriy san’at eng qadimiy va keng tarqalgan san’at turlaridan biridir. Tasviriy san’at asarlari qaysi tur va janrda yaratilgan bo’lishidan qat’iy nazar ular kishilarning his tuyg’usiga, ruhiyatiga ijobiy ta’sir etadi. Ma’naviy go’zallik, ezgulik, estetik did hadiya etadi. Tasviriy san’at voqealik va borliqni shakllar, chiziqalar, rangli bo’yoqlar orqali ma’lum bir tekshlikda, yuzada va hokozalarda haykaltarosh yoki rassomlar tomonidan tasvirlanadigan san’atdir.

Tasviriy san’at ibtidoiy davrdan boshlab rivojlanganligi bizga yozma manbalardan, o’lkamiz hududidan topilgan haykaltaroshlik namunalaridan, turli g’or devorlariga ishlangan suratlardan ma’lum. Ibtidoiy jamoa davrida ham dastlab odamlar hayotida tasvirlar o’zaro muloqot qilishlari uchun zarur bo’lgan. Ibtidoiy odamlar yashagan davrlarda qoya va toshlarga o’z tasavvurlarini tushurganlar. Ular bu tasvirlar orqari o’z fikrlarini bayon qilganlar. N. Oydinov o’zining “O’zbekiston tasviriy san’ati tarixidan lavhalar” o’quv qo’llanmasida shunday fikrlarni keltirib o’tadi ...“Masalan, ular ov qurollarini tasvirlash orqali ovga bormoqchi ekanliklarini ifodalasalar, yovvoyi buqa va boshqa turli hayvonlar tasvirlari orqali, o’sha hayvonlarni ovlamoqchi ekanliklarini bildirganlar”... [1]. Inson tafakkuri kamol topgan sari go’zallik hissi ortdi. Keyinchalik turli xil shakl va

tasvirlar orqali yozuv paydo bo‘la boshladi. Qadimdan kundalik hayotda ishlatiladigan buyumlarni tayyorlash zarurati va keyinchalik shu buyumlarni bezash orqali tasviriy san‘at asta-sekin rivojlanadi. Aqliy mehnat jismoniy mehnatdan ajralib chiqq boshladi. Bu esa fan va san‘at rivojida muhim ahamiyat kasb etadi. Tasviriy san‘atning qadimgi turli namunalari orqali xalqimizning tarixini, e‘tiqodlarini, estetik dunyoqarashini, turmush tarzini o‘rganishimiz mumkin bo‘ladi.

O‘zbekiston hududida topilgan Surxondaryoda Zaravutsoy, Jizzax viloyatida Taqotosh kabi ko‘plab ibtidoiy tasvirlar dastlabki tasviriy san‘at asarlaridan hisoblanadi. O‘zbekiston hududida tasviriy san‘atining rangtasvir namunalari ko‘plab topilgan. Bulardan ayniqsa, Samarqandning qadimiy o‘rnidagi Afrosiyob, Surxondaryoning Bolaliktepa, Buxorodagi Varaxsha devoriy tasvirlarini alohida qayd qilish mumkin.

Afrosiyobdagi qadimgi devoriy rasmlarda rangtasvir san‘atining rang-barang va nafis namunalari mavjud. Rasmdagi tasvirlarda sharq xalqlariga xos ko‘rinishlar ifodalangan. Bu suratlarni kuzatar ekanmiz, rassom devoriy rasmda keng manzarani qamrab olishga intilganini ilg‘aymiz. Bu devoriy suratlar chizilgan xona mehmonxona ekanligi ma‘lum. Rahim Hasanov “Tasviriy san‘at asoslari” qo‘llanmasida: ...“Mehmonxohaning to‘rt tamoniga turli devoriy rasmlar ishlangan. Mehmonxona devorlaridagi rasmlardan birida bir erkak va ayol suhbatlashib o‘tirgani aks ettirilgan. Umuman, mehmonxonaning devorlarida to‘y safari, daryoda cho‘milish, elchilarni qabul qilish marosimi, ov kabilar aks ettirilgan. To‘y safari aks etgan rasmda oq rangdagi filda malika, saman ot mingan shoh-kiyov aks etgan. Shuningdek malikani kuzatib ketayotgan kanizaklar ham tasvirlangan”... [2] deb yozadi. Teparoqda joylashgan manzarada oq qushlar tasviri esa devoriy suratga badiiy mazmun kiritgan. Tasvirda oq qushlarning harakati bir-biriga uyg‘unlashib ketgan. Kompozitsiyaning rangga boy qilib tasvirlanganligidan Afrosiyob tasviriy san‘ati yuqori darajada badiiy yutuqlarga ega ekanligini ko‘ramiz. Devoriy suratlarining juda ko‘p qismi turli sabablarga ko‘ra o‘chib ketgan. Tasvirlardagi turli qush va hayvonlar tasviri anatomik tuzilishiga mos aks ettirilgan.

Bu esa musavvir mahoratidan darak beradi. Afrosiyob devoriy rasmlari nafaqat tasviriy san’atimiz me’rosini, balki butun sharq xalqlari tarixini o’rganishda ham katta ahamiyatga ega.

Termiz yaqinidagi Bolaliktepa yodgorligidan topilgan bino devorlarining to’rtala tomoni ham turli ko’rinishdagi rangdor tasvirlar bilan to’ldirilgan. Bolaliktepa rangtasvir san’atida odamlarning kayfiyati, o’zaro munosabatlari, xarakterlari rassomlar tomonidan o’ta ustalik bilan tasvirlangan. Umuman obrazlarning xatti-harakati, qiyofalaridagi ko’rinishlar qandaydir to’y yoki bayramona marosimni aks ettirmoqda.

Buxoroning qadimgi madaniy markazlaridan biri – Varaxshadan ham devorlari suratlar bilan bezatilgan hashamatli saroy qoldiqlari topilgan. Bu me’morchilik obidasi va undagi san’at namunalari sharq xalqlariga xos madaniy aloqalar qay darajada bo’lganligini o’rganish imkoniyatini ham ko’rsatib beradi. Umuman, tasvirlar rang-barang manzaralar bilan boyitilgan va ma’lum bir go’zallikni o’zida mujassamlashtirgan. Devoriy suratlardagi tabiat manzaralari turli daraxtlar ko’rinishlari bilan o’zgacha ma’no kasb etgan.

Zardushtiylik dini davrida me’morchilik, haykaltaroshlik, rangtasvir, kulolchilik, amaliy bezak san’ati o’ziga xos tarzda rivojlangan. Islom madaniyati kirib kelishi natijasida jonli mavjudotlarni tasvirlash va ularni shaklini yasashga ma’lum darajada to’sqinliklar bo’lgan. Ayniqsa me’morchilik bilan bog’liq amaliy bezak san’ati nihoyatda rivojlangan. Professor Saidaxbor Bulatov “O’zbek xalq amaliy bezak san’ati” kitobida: ...“IX-X asrlarda O’rta Osiyoda naqqoshlik san’ati avj olib rivojlandi. Me’morchilikda g’isht qalab naqsh solish yuksak darajada rivojlandi, binolarning ichki tomoniga ganch, yo’g’och o’ymakorligini qo’llash yuksak darajada rivoj topdi. Ayniqsa maqbaralarning peshtoqlari devor va ravoqlar ganch-naqshlar bilan juda nafis bezatiladi. Naqshlar murakkablashib bordi”... [3]. deb takidlaydi. Ajdodlarimiz tamonidan yaratib qoldirgan tasvirlarni qanchalik chuqur o’rganar ekanmiz, o’sha davr tasviriy san’at sirlari aniqroq ko’zga tashlanaveradi.

Sohibqiron Amir Temur davriga kelib boshqa sohalar kabi tasviriy san’at ham yuqori darajada rivojlangan. Temur faoliyatidan so‘ng esa Samarqandda Mirzo Ulug‘bek davrida tasviriy san’at yanada rivojlanganligi bizga yozma manbalardan ma’lum. Temuriylar davri nafis tasviriy san’ati haqida o‘zlarining “Miniatyura tarixidan lavhalar” kitobida N. Norqulov, I. Nizomiddinovlar shunday yozadilar. ...“Devorga surat chizish san’ati Mirzo Ulug‘bek zamonida yanada yuqori pog‘onaga ko‘tarildi” ... [4]. Temuriylar zamonasida sharqona miniatyura san’atini bir qancha maktablari va uning buyuk ijodkorlari yuzaga keldi. Natijada Temuriylar davrda shakllangan nafis tasviriy san’atning dovrug‘i jahonga yoyiladi. Umuman, bu tarixiy tasviriy san’at asarlarining asosiy qismi bizgacha deyarli saqlanib qolmagan. Ammo ushbu davr tasviriy san’at namunalarning ma’lum va mashhurligi ko‘pchilikka sir emas.

Buyuk mo‘yqalam sohibi Kamoliddin Behzod sharq allomalari Sharafiddin Ali Yazdiy, Abdurahmon Jomiy, Amir Xusrav Dehlaviy, Alisher Navoiy, Nizomiy Ganjaviy kabi mutafakkirlarning asarlarini tasvirlar orqali yanada jonlantirib targ‘ib etadi. Kamoliddin Behzod ishlagan tasviriy san’at asarlari orasida Abdurahmon Jomiy, Husayin Boyqaro, Alisher Navoiy va Shayboniyxon suratlarini ham uchratish mumkin. Behzod va uning ilg‘or zamondoshlari ijodida dunyoviy mavzu etakchi hisoblangan.

Keyingi davrlarda tasviriy va amaliy san’at uyg‘unlashib jonli mavjudotlar ishtrokida mahobatli devoriy rangtasvir asarlari yaratiladi. Samarqand shahridagi Registon ansambilining Sherdor maqbarasidagi sher va ohu ishtrokidagi kompozitsiya bunga yaqqol misoldir.

XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asr boshlarida Markaziy Osiyo, jumladan O‘zbekiston tasviriy san’ati o‘zining yangicha shakllanish davriga asta-sekin kirib kela boshladi. Asosan bu davrga evropaning ilg‘or tasviriy san’ati an‘analari rus va boshqa xalqlarning vakillari orqali o‘z ta‘sirini o‘tkazdi.

O‘zbekiston tasviriy san’ati mustaqillikga erishganimizdan so‘ng jiddiy rivojlana boshladi. Mamlakatimiz mo‘yqalam sohiblari ko‘pgina ko‘rgazmalarda

faol ishtirok etib, tasviriy san’atimizni yanada kengroq namoyish eta boshladilar. Shuningdek mustaqillik yillarida yoshlarning tasviriy san’at orqali tarbiyalanishiga ularning ilk yoshlik davrlari, bog‘cha yoshidan boshlab e’tibor qaratila boshladi. Bolalar atrofidagi voqelikni o‘zlaricha talqin qilib boradilar. Ularning tasviriy san’at bilan yaqindan tanish bo‘lib borishlari dunyoni to‘g‘ri anglab olishlarida yordam beradi.

Tasviriy san’atni to‘liq tushunishimiz uchun u haqida ma’lum darajada bilimlarga ega bo‘lishimiz kerak. Musavvirlar tamonidan yaratilgan tasviriy san’at asarlarini tomosha qilib, tushunib, ularni badiiy tahlil qilishdan oldin oddiy hayotimizni o‘rab turgan olamga nazar tashlab ko‘raylik. Xo‘sh bugungi kunda tasviriy san’atni hayotimizda tutgan o‘rni qanday? Tasviriy san’atga be’tibor, unga yuzaki qarovchilar, “Rasm chizish ham ishmi?” deguvchilar ham uchrab turadi. San’atshunos olim N. Oydinov o‘zining “Rassom-o‘qituvchilarni tayyorlash muammolari” monografiyasida tasviriy san’atning o‘rni beqiyos ekanini takidlab shunday yozadi: ...“Bir ko‘z oldimizga keltirib ko‘rsak, hiyobonlar, ko‘chalar, sirk-bog‘lar, hashamatli binolar, barcha-barchasini bezatilishi rassom va haykaltaroshlarning mashaqqatli mehnatlari evaziga amalga oshirilgan. Xonadonlarimizning ichki go‘zalligi, maktablarimiz, kitob, gazeta-jurnallarning tasvirlar bilan mazmunan yanada jonlanishi, hatto bozorlar, savdo do‘konlaridagi har bir xarid qilinadigan buyum va narsalarning bejirim rang-barang bezatilishi, umuman turli-tuman idishlardan etiketkalgacha e’tiborimizni tortadi. Gazmollar, kundalik liboslarning shaklu shamoyili, rangi ro‘yi rassomlarimiz mehnati evaziga boyigan” ... [5]. Bu fikrlardan ko‘rinib turibdiki, hayotimizni tasviriy san’atsiz tasavvur etish qiyin ekan. Biz bilan bog‘liq bo‘lgan har bir kiygan kiyimimiz, uyimizdagi jihozlarimizni tasvirlarsiz, ranglarsiz tasavvur qila olmasligimizni sezamiz. Chunki har bir jihozlar va ulardagi turli hil naqshlar, amaliy bezaklari, rang va to‘slari insonga o‘zgacha ijobiy tasir etadi. Uyimizni to‘ldirib turgan gilamlar, so‘zanalar, rang-barang pardalar har biri odamga o‘zgacha yaxshi kayfiyat bag‘ishlaydi. Har bir o‘zbek xonadonida bo‘layotgan turli hil bayramlar,

to‘y kabi tadbirlarni umumiy ko‘rinishini badiiy bezatilishi ham insonga ijobiy estetik ta‘sir etadi. Ba‘zi hollarda uylarimizni ichki va tashqi ko‘rinishini yoki to‘yxonalarning bezatishlariga nazar solib qarasaq bu jarayon bevosita tasviriy san‘at bilan bog‘liq ekanligini ba‘zida sezmay ham qolganligimizga amin bo‘lamiz. Yangi olingan har bir buyum, jihozlar ularning did bilan o‘rnatilishi, bezatilishi ham san‘atkorlikni talab etadi. Har-bir tanlangan buyumlarning rangi va ko‘rinishi estetik kayfiyatni oshiradi. Xonadonlarni badiiy bezatilishida har bir jixozning bir biriga mos tushishi, o‘z o‘nida o‘rnatilishi har bir uy egasini qanday nozik did sohibi ekanligini ko‘rsatib turadi. Bundan ko‘rinadiki har bir inson qo‘lida mo‘yqalam ushlamasada, ularning tasviriy san‘at bilan bevosita bog‘liq tarzda yashayotganligidan dalolat beradi. Tasviriy san‘atni inson hayoti uchun qanday muhim jihatlari borligini mana shunday oddiy misollar orqali ham ko‘rishimiz mumkin ekan.

Musavvirlar tamonidan yaratilgan tasviriy san‘at asarlarini ko‘rganimizda, ijodkorning peshona teri, qalb qo‘ri, mehrining tafti bilan yaratilgan serjilo asarlaridan ta‘sirlanamiz. Tasvirlash sirlarini qanday o‘zlashtirgani bilan qiziqamiz. Imkoni bo‘lsa bunday mahorat bilan chizilgan tasviriy san‘at asarlarini qo‘lga kiritish istagi ham paydo bo‘ladi. Ayrim rassomlikni kasb qilmaganlarning ko‘nglidan ham, shunday rasim chiza olish ishtiyoqi, yoki “men ham shunday rasm chiza olsaydim” degan fikrlar paydo bo‘lishi tabiiy. Har bir ijodkor o‘zgacha izlanib, o‘zgacha mehnat qiladi. Ijodkorlar ichki kechinmalari va go‘zal olamini rang va chiziqalar hamda turli shakllar orqali ifodalashga harakat qiladilar. Maromiga etkazib yaratilgan tasviriy san‘at asarlarini tamosha qilinganda u kishilarni beixtiyor o‘ziga jalb etadi. Shunday betakror asarlarga e‘tibor berib qarab har bir kishi ular haqida o‘ziga xos fikr yuritishga harakat qiladi.

Tasviriy san‘atning barcha tur va janrlariga yurtimizda yosh bolalardan tortib keksalargacha alohida qiziqish bilan qarab kelishadi. Davlatimiz tamonidan ham yoshlarni san‘at orqali tarbiyalashga va ularni har tamonlama etuk insonlar bo‘lib

etishishlari uchun keng imkoniyatlar yaratilmoqda. Ammo tasviriy san’at asarlaridan etarlicha bahramand bo’lish uchun, tushunish uchun, u haqida fikr yuritish uchun hech bo’lmaganda dastlabki bilimlarga ega bo’lish kerak. Shu sababli tasviriy san’atni o’rganishda nimalarga e’tibor berish kerakligi haqida ayrim ma’lumotlarni eslatib o’tishga harakat qilamiz.

Avvalo tasvirlash sirlarini yoshlik, bolalik chog’laridan egallashga kirishgan ma’qul. Vatanimizning turli hududlaridagi yoshlar orasida ham tasviriy san’atga qiziqishi yuqori bo’lgan, tasviriy san’atni jon dilidan sevuvchi ulkan maqsadlar bilan xarakat qiladigan yoshlar talaygina. Xuddi shunday tasvirlash sirlarini o’rganishga ishtiyoqi baland yoshlarning qiziqish va intilishlarini vaqtida ilg’ab, ularga to’g’ri yo’l ko’rsatishning ahamiyati kattadir.

Tasvirlash sirlarini o’rganishda avvalo qalamtasvirga oid bilimlarni puxta egallash kerak bo’ladi. Chunki barcha rassomlar tasviriy san’atning qaysi tur va janrida ijod qilmasinlar ular birinchi navbatda oddiy qalamdan foydalanib rasm chiza boshlaydilar. Rasm chizishni endi o’rganuvchilar turli xil badiiy bezaklarni, naqshlarni, odam va hayvon hamda turli qushlar rasmini yoki tabiat manzaralarini tasvirlashga shoshilmasliklari kerak.

Tasvirlashni o’rganishni boshlashda naturaga qarab oddiy qalamlarda rasm chizish tavsiya etiladi. Rasm ishlashni boshlashdan oldin turli yumshoqlikdagi va qattiqlikdagi qalamlardan foydalanishni o’rganib olish lozim. Qalamlarning qattiq va yumshoqligiga qarab tasvirlashning kerakli joyida ishlatish tavsiya etiladi. Rasm chizishni o’rganishda qalamni qo’lda qattiq ushlamasdan bo’sh erkin holda ishlatishga harakat qilish kerak. Oddiy qalamda tasvirlashni o’rganishda bilim, ko’nikma va malakalarni shakllantirib borish imkoniyati ko’p. Chunki oddiy qalamlar bilan tasvirlash jarayonida yo’l qo’yilgan xato va kamchilik joylarini o’chirgich bilan o’chirib qaytadan to’g’rilab chizish imkoniyati bor.

Rasm ishlashni o‘rganmoqchi bo‘lganlar naturalardan foydalanib tasvirlar ishlashni boshlashlari kerak. Naturalar haqida A. S. O‘rolov “Mo‘jiza yaratish san’ati” o‘quv qo‘llanmasida shunday fikrlarni bayon etadi: ... “Agar naturalarni oddiy va murakkab naturalarga ajratadigan bo‘lsak: geometrik shakllardan iborat naturalarni - prizma, piramida, konus, silindr kabi shakllardan tashkil topgan. Uy ro‘zg‘or buyumlari, bino elementlari, mashina detallari va boshqalarini oddiy naturalar, naturalarda geometrik shakllarning bir-biriga kirishib, buzilib yoki bioshakllarga aylanib ketishi, odam va turli jonivorlar, kiyim-kechak, matolarning burishib turishi drapirofka va boshqa shakllar murakkab naturalar deyiladi” ... [6]. Rasm chizish uchun naturadan istalganini tanlash mumkin. Lekin endi rasm chizishni o‘rganayotganlar uchun eng oddiy buyum rasmini chizishdan boshlashni maslahat beriladi. Ikki va undan ortiq naturalar chizish uchun qo‘yilsa uni natyurmort deb ataladi. Natyurmort – fransuzcha jonsiz tabiat degan ma’noni beradi. Natyurmortni tasvirlashda buyumlarning och to‘qligini to‘g‘ri topa bilish, undagi har bir buyumni aniq ko‘rinib turishiga yordam beradi.

Tasvirlashni yaxshi o‘zlashtirish uchun qalamtasvir va rangtasirda etarli darajada xomaki rasm va ranglovhalar bajarish zarur. Xomaki rasmlar ishlashda kerakli bo‘lgan qog‘ozlar etarli darajada pishiq va oq bo‘lishi talab etilmaydi. Agar uzoq muddatli qalamtasvirlar ishlash kerak bo‘lsa sifatli oq qog‘ozlar tanlanadi. Akvarel bo‘yogida ranglavhalar ishlash uchun maxsus sifatli yuzi gadur-budur qog‘azlar tanlanadi. Albatda ma’lum darajada yutuqlarni qo‘lga kiritish va tasvirlashga oid nazariy va amaliy bilimlarni puhta egallash uchun o‘z vaqtida mehnat qilishni ham unutmaslik kerak. Rasim chizishni o‘rganishda xomaki rasmlar ishlashning o‘ziga xos o‘rni bor. Tasvirlashni mukammal o‘rganmoqchi bo‘lganlar xomaki rasmlar ishlamasdan puxta rasm chizishni o‘rgana olmaydi. Xomaki rasmlarni muntazam ravishda ishlamaydigan talabada chizgan rasmida nuqsonlar ko‘pligi sababli o‘zi ishlayotgan tasvirdan ko‘ngli to‘lmaydi. Rasm chizishni o‘rganishda xomaki rasm ishlashdan o‘rinli foydalanish rasm chizish qobiliyatini oshiradi. Ayni damda uzoq muddatli chiziladigan amaliy mashg‘ulotlarga tayyorgarlik ham bo‘ladi. Talabalarni

amaliy mashg‘ulotga tayyorlash uchun ularni avvaliga bir oz muddat engil xomaki rasmlar ishlash mashqlarini bajartirib olish kerak. Shunda rasm ishlovchilar uzoq muddatli amaliy mashg‘ulotlarni bajarish uchun tayyor bo‘ladi. Xomaki rasm va uning ahamiyati haqida tajribali pedagog B.Boymetov o‘zining “Qalamtasvir” kitobida shunday yozadi: “Xomaki rasm ma’lum vaqt oralig‘ida kuzatilayotgan natura haqida to‘liq tasavvur berishni maqsad qilib qo‘yadi. Xomaki rasmlar har xil davomiylikda, har xil ishlanishi, ish shart-sharoitlari va rassomning o‘z oldiga qo‘ygan vazifalariga qarab yarim soatli, bir soatli, o‘n minutli va hokazo bo‘lishi mumkin.

Xomaki rasm - bu naturadan tezgina chizgi qilib olishdir; u talabani tez fikrlash, tasvirlashning eng ishonchli va mantiqiy vositalarini qidirib topishga o‘rgatadi, kuzatuvchanligini rivojlantiradi” ... [7].

Talabaning xomaki rasmlarni o‘z vaqtida bajarmasligi unga ancha qiyinchiliklar olib keladi. Ma’lum bir vaqt oralig‘ida bajariladigan rasm chizish jarayoniga har qancha vaqt va mehnat sarflansada, ish beo‘xshov bo‘lib qolaveradi. Tajribalar shuni ko‘rsatadiki, qoralama va qalamchizgilarni muntazam ravishda bajarib yurgan talabalar rasm ishlash jarayonida ishni davom ettirilmaganidan qiynalib, qolmaydi. Rasm ishlash jarayonining ma’lum bosqichida talaba chizishdan to‘xtab qolishi ya’ni ishni qanday davom ettirishni bilmay qolish undagi kamchiliklarni ko‘ra olmay qolish holatlari uchramaydi. Yana shunga e’tibor berib qaraydigan bo‘lsak bu talabalarda o‘z ustida muntazam ishlagani tufayli, bilim, ko‘nikma, malakalar shakllanib boradi. Buning natijasida chizayotgan rasmiga qancha vaqt ajratsa shunchalik jilolanib-jonlanib boraveradi.

Qalamtasvir san’atini o‘rganish tasviriy san’at asarlarini tushunib etishda asosiy qadamdir. Shuningdek qalamtasvir tasviriy san’atning asosidir deb ham bechiz aytilmagan. Qalamtasvirni puxta o‘rganib olgan yoshlar rangtasvirda

bo‘yoqlar yordamida tasvirlar ishlashda ba’zi bir qiyinchiliklarni oson, qiynalmasdan engib o‘tadilar.

Rangtasvir - haqiqiy hayotni aks ettirib, tamoshabinning fikri va hissiyotlariga ta’sir o‘tkazuvchi tasviriy san’at turlaridan biridir. Uzoq muddatli rangtasvir amaliy mashqlarini bajarishda, qalamtasvirda xomaki rasmlar ishlash kabi rangtasvirda ham ranglovhalar ishlab turishning ahamiyati kattadir. Bo‘lajak rassomning muntazam ravishda ranglovhalar bajarishi natijasida, unda rang ko‘rish, rang ajrata olish, rangni tanlay olish, hamda ranglardan o‘rinli foydalana olish, rang munosabatlari bilan ishlash qobiliyatlari rivojlanadi. Tasviriy san’atda asarlar yaratishda rang munosabatlari bilan ham ishlashni bilish kerak. Ranglovhalar ishlash jarayonida tajribalar oshgan sayin rang munosabatlari bilan ishlash ham rivojlanib boradi. Tasviriy san’at mashg‘ulotlarida talabalarning rangtasvirga oid nazariy va amaliy bilim, ko‘nikma va malakalarini o‘z vaqtida egallab borishlari natijasida asta-sekinlik bilan ijodiy qobiliyatlari rivojlanib, bo‘yoqlar bilan ishlash texnologiyasini ham yaxshi o‘zlashtirib oladilar.

Bo‘lajak rassom ishlagan eng yaxshi ranglovhalarini har doim imkon qadar o‘ziga ko‘rinadigan joyga qo‘ysa unga ilhom va kuch bag‘ishlab turadi. Rassom o‘zi maroq bilan chizgan ranglovhalarini ko‘rganda qaysidir jihatlaridan zavq oladi. Bu esa asta sekinlik bilan zavqlanish va ilhomlanish natijalari yanada ijod qilishga undaydi. Maromiga, etkazib ishlangan rangtasvir ijodiy ishi avvalo, rassomni o‘ziga ma’qul bo‘ladi. Ijodkorni zavqlantirgan, ilhomlantirgan rangtasvirlar, albatta, tomashabinni ham diqqatini tortadi. Mana shunday izlanishlarni davom ettirib borish, rangtasvir asarlarini vujudga kelishiga sabab bo‘ladi.

Tasviriy san’at sir-asrorlarini o‘rganish bilan birgalikda taniqli rassomlar hayoti va ijodini ham o‘rganib borish kerak. Buning uchun tasviriy san’atga oid adabiyotlar bilan tanishish, rassomlar ko‘rgazmalariga borish, rassomlar bilan uchrashuvlarda ishtirok etish, suhbatlashish, tasviriy san’at sirlarini yaqindan anglashga yordam beradi.

Tasvirlash sirlarini o‘z vaqtida egallab borish etuk rassomlar tamonidan yaratilgan san‘at asarlarini badiiy tahlil qilishga yaqindan yordam beradi. Tasviriy san‘at asarlarini tushunishning bir oz osonligi shundaki rassom, o‘z fikri va mulohazalarni tahlil qilib umumlashtirib bo‘lgan, voqeyliklarni tomoshabin hukmiga havola qiladi. Tamoshabin tasviriy san‘at asarlariga murojaat qilar ekan, rassom asarlarida nima chizilgan va bu bilan rassom nima demoqchi ekanligini bilishga harakat qiladi. Kimdir esa surat “o‘xshaydi” yoki “o‘xshamaydi”, “yaxshi”, “ yomon” degan gapdan nariga o‘tmaydi. Bunday asarga baho berish me‘zoni tasviriy san‘atga befarq bo‘lgan ba‘zi kishilarning badiiy asarni kuzatishida ko‘rinadi. Tasviriy san‘at asarlarini badiiy taxlil qilishning o‘ziga xos tamonlari bor. Ba‘zida tasviriy san‘atdan etarli darajada bilim ko‘nikma va malakalarga ega bo‘lgan mutaxassislar ham ko‘zi tushgan har qanday tasviriy san‘at asarini tezgina tahlil qiloladilar deb aytib bo‘lmaydi. Chunki tasviriy san‘at asarlarini tahlil qilishning o‘ziga yarasha murakkablik tamonlari bor. Tomoshabin asar nomi, asar muallifi, asarda qaysi davr yoki vaqtni o‘zida ko‘rsatib berayapti, bularning hammasini bilishi lozim. Tarixiy janrga oid san‘at asarlaridan birini badiiy tahlil qilishga harakat qilib ko‘ramiz. Tarixiy janrda ishlangan tasviriy san‘at asarlarida, biz uzoq o‘tmishda bo‘lib o‘tgan voqea-hodisalar, tarixiy obrazlar, xalqlarning turmush-tarzi va ularning madaniyati haqidagi tasvirlarni ko‘rishimiz mumkin. Tasviriy san‘atda ko‘plab tarixiy shaxslarning obrazlarini yaratgan mo‘yqalam sohibi O‘zbekiston xalq rassomi, professor Malik Nabievning “Sohibqiron Temur” portreti bilan yaqindan tanishishga harakat qilamiz. Buning uchun avvalom bor Sohibqiron Amir Temur va uning hukmronlik qilgan davri haqida yetarli bilimga va tushunchaga ega bo‘lishimiz kerak. Bu davrda ilm fan, san‘at va madaniyat yuqori darajada taraqqiy etganligi ma‘lum. O‘z davrida Amir Temur Samarqandni yirik madaniyat markaziga aylatirgan. Bu erda ko‘plab bog‘lar yaratilgan. Ayrim qasrlarning devorlari turli tasviriy san‘at asarlari bilan bezatilganligi haqida fikrlar mavjud. Rassom Malik Nabievning ko‘plab portretlarida buyuk siymolar obrazi zamonaga hamohang

darajada gavdalanganligini ko‘ramiz. Rassomning shunday asarlaridan biri “Sohibqiron Temur” portretidir. Rassomda bu portretini yaratish istagi 1941-yilda paydo bo‘ladi. Afsuski bu davr “Sohibqiron Temur”ning obrazini yaratishga imkon bermas edi. Rassom ellik yildan ortiq vaqt ichida Amir Temur obrazini har tamonlama o‘rganib ilmiy izlanishlari asosida materiallar to‘plab boradi. Mustaqillikga erishgan yillarimizdanoq Vatanimiz tarixida ilm fan, san‘at, madaniyat, adabiyot, ma‘naviyat va ma‘rifatga bo‘lgan e‘tibor oshdi. Natijada bunyodkorlik ishlariga o‘zining munosib hissasini qo‘shgan buyuk ajdodlarimizni anglay boshladik. Mo‘yqalam sohibi M. Nabievga ham bu vaqtda “Sohibqiron Temur” obrazini yaratish uchun keng imkoniyatlar eshigi ochildi. Musavvir bu imkoniyatlardan unumli foydalangan holda “Sohibqiron Temur” obrazini yaratishga jiddiy kirishadi. Xullas bu borada ko‘plab ishlagan xomaki rasmlari, qalamchizgilari, ranglovhalari, rangtasvir va kompozitsiyalaridan foydalanadi. Rassom o‘zining fikrlariga to‘la ishongandan so‘ng, tarixiy dalillarga tayangan holda bu portretni rangtasvirda nihoyasiga etkazishga muvaffaq bo‘ladi. “Sohibqiron” siymosi jamlangan portretda takrorlanmas obrazni ko‘ramiz. Portretda bamaylihotir qilichga suyangan holda tasvirlanishi Sohibqironning mashaqqatli jangu-jadallarda mardonavor o‘tganligini bildirib turibdi. Portretdagi Amir Temur qiyofasida mag‘rurlik va kuch-qudratga ega ekanligi uning xotirjam holatida aniq govdalangan. Asarning orqa fonida sharqona bezatilgan shoh saroyining bir bo‘lagi derazadan Samarqand shahrining manzarasi ko‘rinadi. Devordagi fonda naqshin bezaklar, Sohibqiron o‘tirgan saltanat kursisining badiiy boyligi, shuningdek Amir Temur egnidagi liboslarning boy ko‘rinishi tomoshabinni zamona haqida to‘liqroq tushunchaga ega bo‘lishiga yordam beradi. Amir Temur egnidagi oq zarrin oltin bezakli xalat tarzidagi libosi o‘ziga xos bir jiddiy ma‘noni ifodalaydi. Bu go‘yoki uzoq davrdan so‘ng mustaqillik tufayli Amir Temurning pok g‘oyalari, jumladan adolatli faoliyati yorug‘likka chiqqanini hikoya qilayotgandek.

Malik Nabiev buyuk inson Amir Temur obrazini tasvirlash borasida katta muvaffaqiyatni qo‘lga kiritadi. Temurni ilm, san‘at ahillariga homiylik qilgan

ma’rifat homiysi ekanini ham ifodalay oldi. Xullas, Malik Nabiev sharqona xarakterga ega bo‘lgan Amir Temurni uzoq va mashaqqatli jangu jadallardan so‘nggi holatdagi obrazini tasvirlashga erishgan.

O‘zbek diyorida Malik Nabiev kabi etuk musavvirlarni ko‘plab misol keltirishimiz mumkin. Ulardan O‘ral Tansiqbaev, Abdulhaq Abdullaev, Rahim Ahmedov, Javlon Umarbekov, Laylo Salimjonova, Bahodir Jalolov, Alisher Mirzaev, G‘ofir Abdurahmonov, Ortiqali Qozoqov, Nuriddin Kalonov, Asliddin Isaev, Nodira Oripova kabi boshqa ko‘plab rassomlarni aytish mumkin.

Maromiga etkazib ishlangan tasviriy san’at asarlari kishi ruhiyatiga qanchalik ijobiy ta’sir etishini so‘z bilan ifoda etish qiyin. Albatta har – bir tasviriy san’at asarini ko‘z bilan ko‘rib, qalb bilan sezib his etish kerak. Tasviriy san’atni inson hayotida tutgan o‘rni haqida xulosa qilar ekanmiz quyidagi fikrlarni takidlash to‘g‘ri bo‘ladi. Tasviriy san’at insonlar qalbida estetik jixatlarini rivojlantirib tariximizga, milliy urf-odatlarimizga, Vatanga, tabiatga bo‘lgan muhabbat oshishida, qo‘yingki o‘zligimizni har tamonlama to‘laqonli anglashda yordam beradi.

Adabiyotlar

1. Oydinov N. O‘zbekiston tasviriy san’ati tarixidan lavhalar. –T.: “O‘qituvchi” nashriyoti, 1997. – 13 b .
2. Hasanov R. Tasviriy san’at asoslari. –T.: G‘. G‘ulom nomidagi nashriyot matbaa –ijodiy uyi. 2009.- 64 b.
3. Bo‘latov S. O‘zbek xalq amaliy bezak san’ati. –T.: “Mehnat”, 1991. – 143 b.
4. Naim Norqulov, Ilyos Nizomiddinov. Miniatyura tarixidan lovhalar. –T.: G‘. G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti. 1970. – 57 b.
5. Oydinov N. Rassom-o‘qituvchilarni tayyorlash muammolari. –T.: “O‘qituvchi”. 1997.-120 b.
6. O‘rolov S. Mo‘jiza yaratish san’ati. –T.: “Mehnat” nashriyoti 1996. – 9 b.
7. Boymetov B. Qalamtasvir. –T.: “Musiqqa” nashriyoti 2006. –197 b.

УДК 528.8

АНАЛИЗ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ДИСТАНЦИОННОГО ЗОНДИРОВАНИЯ ЗЕМЛИ

Бахромов Муродхон Фуркатхон угли

Магистрант, Ташкентский архитектурно-строительный институт

Analysis of modern technologies of remote sensing of the Earth

Bakhromov Murodkhon Furkatkhon ugly

Master's student, Tashkent Institute of Architecture and Civil Engineering

Yerni masofadan zondlashning zamonaviy texnologiyalarini tahlil qilish

Bahromov Murodhon Furqathon o'g'li

Toshkent arxitektura-qurilish instituti magistranti

Аннотация. Данные дистанционного зондирования Земли стали жизненно важными для картирования особенностей земных ландшафтов и инфраструктур, управления природными ресурсами и изучения изменения окружающей среды. Благодаря созданию более совершенных технологий получения и автоматизированного тематического дешифрирования ДЗЗ, материалы космических съемок высокого разрешения стали одним из наиболее оперативных, надежных и эффективных источников информации для мониторинга состояния и динамических изменений в землепользовании. В статье описывается значимость дистанционного зондирования Земли при исследовании состояния земель.

Summary. Earth remote sensing data has become vital for mapping the features of terrestrial landscapes and infrastructures, managing natural resources, and studying environmental changes. Thanks to the creation of more advanced technologies for obtaining and automated thematic interpretation of remote sensing, high-resolution satellite imagery materials have become one of the most timely, reliable and efficient sources of information for monitoring the state and dynamic changes in land use. The article describes the technology of the implementation of remote sensing, as well as its importance in studying the state of the land.

Izoh. Erning masofaviy zondlash ma'lumotlari er yuzidagi landshaftlar va infratuzilmalarning xususiyatlarini xaritalash, tabiiy resurslarni boshqarish va atrof-muhit o'zgarishini o'rganish uchun juda muhimdir. Soz-Daniyaning DZ ni olishning yanada ilg'or texnologiyalari va avtomatlashtirilgan tematik parolini hal qilish orqali yuqori aniqlikdagi kosmik kino materiallari yerdan foydalanishning holatini va dinamik o'zgarishlarini kuzatish uchun eng tezkor, ishonchli va samarali axborot manbalaridan biriga aylandi. Maqolada yerning holatini o'rganishda erning masofadan turib sezilishi ahamiyati tasvirlangan.

Ключевые слова: дистанционное зондирование Земли, тематическое картографирование, структура землепользования.

Keywords: earth remote sensing, thematic mapping, land use structure.

Kalit so'zlar: yerdan masofadan turib zondlash, tematik xaritalash, yerdan foydalanish tuzilishi.

Актуальность работы обусловлена тем, что в настоящее время, вопросы рационального землепользования имеют важное значение, поскольку в результате земельных преобразований в конце XX – начале XXI веков в нашей стране произошли значительные перемены в организации правовых и экономических механизмов хозяйственного использования земель, что привело к значительному сокращению используемых сельскохозяйственных

земель и негативно сказалось на качественном состоянии наиболее ценных сельскохозяйственных угодьях.

Степень разработанности. Многие российские и зарубежные научные исследователи уделяли значительное внимание данному вопросу. Проблемам организации и методического обеспечения методам дистанционного зондирования посвящены работы таких ученых как: С.Н. Волков, Д.А. Шаповалов, А.Н. Лимонов, А. В. Севостьянов, А.А. Варламов, С.А. Гальченко, и др.

Цель и задачи. Целью работы является рассмотрение современных технологий дистанционного зондирования Земли.

Исходя из этого, были рассмотрены следующие аспекты:

- рассмотреть дистанционное зондирование Земли;
- рассмотреть дистанционное зондирование при проведении мониторинга;
- рассмотреть методы и способы выявления неиспользуемых и нерационально используемых земель;
- рассмотреть применение беспилотных летательных аппаратов для выявления нерационально используемых земель.

Объект исследования: дистанционное зондирование Земли.

Предмет исследования: методы и технологии дистанционного зондирования Земли.

Особенности дистанционного зондирования Земли

Дистанционное зондирование Земли (ДЗЗ) — наблюдение поверхности Земли наземными, авиационными и космическими средствами, оснащёнными различными видами съёмочной аппаратуры. Рабочий диапазон длин волн, принимаемых съёмочной аппаратурой, составляет от долей микрометра (видимое оптическое излучение) до метров (радиоволны). Методы

зондирования могут быть пассивные, то есть использующие естественное отраженное или вторичное тепловое излучение объектов на поверхности Земли, обусловленное солнечной активностью, и активные — использующие вынужденное излучение объектов, инициированное искусственным источником направленного действия. Данные ДЗЗ, полученные с космического аппарата (КА), характеризуются большой степенью зависимости от прозрачности атмосферы. Поэтому на КА используется многоканальное оборудование пассивного и активного типов, регистрирующее электромагнитное излучение в различных диапазонах.

Аппаратура ДЗЗ первых КА, запущенных в 1960—70-х гг. была трассового типа — проекция области измерений на поверхность Земли представляла собой линию. Позднее появилась и широко распространилась аппаратура ДЗЗ панорамного типа — сканеры, проекция области измерений на поверхность Земли которых представляет собой полосу.

Космические аппараты дистанционного зондирования Земли используются для изучения природных ресурсов Земли и решения задач метеорологии. КА для исследования природных ресурсов оснащаются в основном оптической или радиолокационной аппаратурой. Преимущества последней заключаются в том, что она позволяет наблюдать поверхность Земли в любое время суток, независимо от состояния атмосферы.

Дистанционное зондирование является методом получения информации об объекте или явлении без непосредственного физического контакта с данным объектом. Дистанционное зондирование является подразделом географии. В современном понимании, термин в основном относится к технологиям воздушного или космического зондирования местности с целью обнаружения, классификации и анализа объектов земной поверхности, а также атмосферы и океана, при помощи распространяемых сигналов (например, электромагнитной радиации). Разделяют на активное (сигнал сначала излучается самолетом или космическим спутником) и

пассивное дистанционное зондирование (регистрируется только сигнал других источников, например, солнечный свет) [1].

Пассивные сенсоры дистанционного зондирования регистрируют сигнал, излучаемый или отраженный объектом либо прилегающей территорией. Отраженный солнечный свет – наиболее часто используемый источник излучения, регистрируемый пассивными сенсорами. Примерами пассивного дистанционного зондирования являются цифровая и пленочная фотография, применение инфракрасных, приборов с зарядовой связью и радиометров.

Активные приборы, в свою очередь, излучают сигнал с целью сканирования объекта и пространства, после чего сенсор имеет возможность обнаружить и измерить излучение, отраженное или образованное путём обратного рассеивания целью зондирования. Примерами активных сенсоров дистанционного зондирования являются радар и лидар, которыми измеряется задержка во времени между излучением и регистрацией возвращенного сигнала, таким образом определяя размещение, скорость и направление движения объекта.

Дистанционное зондирование предоставляет возможность получать данные об опасных, труднодоступных и быстро движущихся объектах, а также позволяет проводить наблюдения на обширных участках местности. Примерами применения дистанционного зондирования может быть мониторинг вырубки лесов (например, в бассейне Амазонки), состояния ледников в Арктике и Антарктике, измерение глубины океана с помощью лота. Дистанционное зондирование также приходит на замену дорогостоящим и сравнительно медленным методам сбора информации с поверхности Земли, одновременно гарантируя невмешательство человека в природные процессы на наблюдаемых территориях или объектах.

При помощи орбитальных космических аппаратов ученые имеют возможность собирать и передавать данные в различных диапазонах

электромагнитного спектра, которые, в сочетании с более масштабными воздушными и наземными измерениями и анализом, обеспечивают необходимый спектр данных для мониторинга актуальных явлений и тенденций, таких как Эль-Ниньо и другие природные феномены, как в краткосрочной, так и в долгосрочной перспективе. Дистанционное зондирование также имеет прикладное значение в сфере геонаук (к примеру, природопользование), сельском хозяйстве (использование и сохранение природных ресурсов), национальной безопасности (мониторинг приграничных областей).

Методы дистанционного зондирования

Методы дистанционного зондирования основаны на том, что любой объект излучает и отражает электромагнитную энергию в соответствии с особенностями его природы. Различия в длинах волн и интенсивности излучения могут быть использованы для изучения свойств удаленного объекта без непосредственного контакта с ним. Фотосъемки

Фотографические снимки поверхности Земли получают с пилотируемых кораблей и орбитальных станций или с автоматических спутников. Отличительной чертой КС является высокая степень обзорности, охват одним снимком больших площадей поверхности. В зависимости от типа применяемой аппаратуры и фотопленок, фотографирование может производиться во всем видимом диапазоне электромагнитного спектра, в отдельных его зонах, а также в ближнем ИК (инфракрасном) диапазоне.

Масштабы съемки зависят от двух важнейших параметров: высоты съемки и фокусного расстояния объектива. Космические фотоаппараты в зависимости от наклона оптической оси позволяют получать плановые и перспективные снимки земной поверхности [2].

В настоящее время используется фотоаппаратура с высоким разрешением, позволяющая получать КС с перекрытием 60% и более.

Спектральный диапазон фотографирования охватывает видимую часть ближней инфракрасной зоны (до 0,86 мкм).

Известные недостатки фотографического метода связаны с необходимостью возвращения пленки на Землю и ограниченным ее запасом на борту. Однако фотографическая съемка — в настоящее время самый информативный вид съемки из космического пространства. Оптимальный размер отпечатка 18x18 см, который, как показывает опыт, согласуется с физиологией человеческого зрения, позволяя видеть все изображение одновременно.

Для удобства пользования из отдельных КС, имеющих перекрытия, монтируются фотосхемы (фотомозаики) или фотокарты с топографической привязкой опорных точек с точностью 0,1 мм и точнее. Для монтажа фотосхем используются только плановые КС.

Для приведения разномасштабного, обычно перспективного КС к плановому используется специальный процесс, называемый трансформированием. Трансформированные КС с успехом используются для составления космофотосхем и космофотокарт и обычно легко привязываются к географической сетке координат [3].

Сканерные съемки:

В настоящее время для съемок из космоса наиболее часто используются многоспектральные оптико-механические системы — сканеры, установленные на ИСЗ различного назначения. При помощи сканеров формируются изображения, состоящие из множества отдельных, последовательно получаемых элементов. Термин «сканирование» обозначает развертку изображения при помощи сканирующего элемента (качающегося или вращающегося зеркала), поэлементно просматривающего местность поперек движения носителя и посылающего лучистый поток в объектив и далее на точечный датчик, преобразующий световой сигнал в электрический. Этот электрический сигнал поступает на приемные станции по каналам связи.

Изображение местности получают непрерывно на ленте, составленной из полос — сканов, сложенных отдельными элементами — пикселями. Сканерные изображения можно получить во всех спектральных диапазонах, но особенно эффективным является видимый и ИК-диапазоны. При съемке земной поверхности с помощью сканирующих систем формируется изображение, каждому элементу которого соответствует яркость излучения участка, находящегося в пределах мгновенного поля зрения. Сканерное изображение — упорядоченный пакет яркостных данных, переданных по радиоканалам на Землю, которые фиксируются на магнитную ленту (в цифровом виде) и затем могут быть преобразованы в кадровую форму.

Важнейшей характеристикой сканера являются угол сканирования (обзора) и мгновенный угол зрения, от величины которого зависят ширина снимаемой полосы и разрешение. В зависимости от величины этих углов сканеры делят на точные и обзорные. У точных сканеров угол сканирования уменьшают до $\pm 5^\circ$, а у обзорных увеличивают до $\pm 50^\circ$. Величина разрешения при этом обратно пропорциональна ширине снимаемой полосы.

Хорошо зарекомендовал себя сканер нового поколения, названный «тематическим картографом», которым были оснащены американские ИСЗ Landsat 5 и Landsat 7. Сканер типа «тематический картограф» работает в семи диапазонах с разрешением 30 м в видимом диапазоне спектра и 120 м в ИК-диапазоне. Этот сканер дает большой поток информации, обработка которой требует большего времени; в связи с чем замедляется скорость передачи изображения (число пикселей на снимках достигает более 36 млн. на каждом из каналов). Сканирующие устройства могут быть использованы не только для получения изображений Земли, но и для измерения радиации — сканирующие радиометры, и излучения — сканирующие спектрометры.

Радарные съемки:

Радиолокационная (РЛ) или радарная съемка — важнейший вид дистанционных исследований. Используется в условиях, когда

непосредственное наблюдение поверхности планет затруднено различными природными условиями: плотной облачностью, туманом и т.п. Она может проводиться в темное время суток, поскольку является активной.

Для радарной съемки обычно используются радиолокаторы бокового обзора (ЛБО), установленные на самолетах и ИСЗ. С помощью ЛБО радиолокационная съемка осуществляется в радиодиапазоне электромагнитного спектра. Сущность съемки заключается в посылке радиосигнала, отражающегося по нормали от изучаемого объекта и фиксируемого на приемнике, установленном на борту носителя. Радиосигнал вырабатывается специальным генератором. Время возвращения его в приемник зависит от расстояния до изучаемого объекта. Этот принцип работы радиолокатора, фиксирующего различное время прохождения зондирующего импульса до объекта и обратно, используется для получения РЛ-снимков. Изображение формируется бегущим по строке световым пятном. Чем дальше объект, тем больше времени надо на прохождение отражаемого сигнала до его фиксации электронно-лучевой трубкой, совмещенной со специальной кинокамерой [4].

При дешифрировании радарных снимков следует учитывать тон изображения и его текстуру. Тоновые неоднородности РЛ-снимка зависят от литологических особенностей пород, размера их зернистости, устойчивости процессам выветривания. Тоновые неоднородности могут варьировать от черного до светлого цвета. Опыт работы с РЛ-снимками показал, что черный тон соответствует гладким поверхностям, где, как правило, происходит почти полное отражение посланного радиосигнала. Крупные реки всегда имеют черный тон. Тектурные неоднородности РЛ-изображения зависят от степени расчлененности рельефа и могут быть тонкосетчатыми, полосчатыми, массивными и др. Полосчатая текстура РЛ-изображения, например, характерна для горных районов, сложенных часто чередующимися слоями осадочных или метаморфических пород, массивная — для районов развития

интрузивных образований. Особенно хорошо получается на РЛ-снимках гидросеть. Она дешифрируется лучше, чем на фотоснимках. Высокое разрешение РЛ-съемки в районах, покрытых густой растительностью, открывает широкие перспективы ее использования.

Радарные системы бокового обзора с конца 70-х годов стали устанавливаться на ИСЗ. Так, например, первый радиолокатор был установлен на американском спутнике “Сисат”, предназначенном для изучения динамики океанических процессов. Позднее был сконструирован радар, испытанный во время полетов космического корабля “Шаттл”. Информация, полученная с помощью этого радара, представляется в виде черно-белых и сложноразноцветных синтезированных фото-, телеизображений или записей на магнитную ленту. Разрешающая способность 40 м. Информация поддается числовой и аналоговой обработке, такой же, что и сканерные снимки системы Landsat. Это в значительной мере способствует получению высоких результатов дешифрирования. Во многих случаях РЛ снимки оказываются геологически более информативными, чем снимки спутников Landsat или других оптических сенсоров. Наилучший результат достигается и при комплексном дешифрировании материалов того и другого видов. РЛ-снимки успешно используются для изучения трудно- или недоступных территорий Земли — пустынь и областей, расположенных в высоких широтах, а также поверхность других планет.

Классическими уже стали результаты картирования поверхности Венеры — планеты, покрытой мощным облачным слоем. Совершенствование РЛ-аппаратуры должно повлечь за собой дальнейшее повышение роли радиолокации в дистанционных исследованиях Земли, особенно при изучении ее геологического строения.

Тепловые съемки

Инфракрасная (ИК), или тепловая, съемка основана на выявлении тепловых аномалий путем фиксации теплового излучения объектов Земли,

обусловленного эндогенным теплом или солнечным излучением. Она широко применяется в геологии. Температурные неоднородности поверхности Земли возникают в результате неодинакового нагрева различных ее участков. Инфракрасный диапазон спектра электромагнитных колебаний условно делится на три части (в мкм):

- ближний (0,74—1,35)
- средний (1,35—3,50)
- дальний (3,50—1000)

Солнечное (внешнее) и эндогенное (внутреннее) тепло нагревает геологические объекты по-разному в зависимости от литологических свойств пород, тепловой инерции, влажности, альбедо и многих других причин.

ИК-излучение, проходя через атмосферу, избирательно поглощается, в связи с чем тепловую съемку можно вести только в зоне расположения так называемых “окон прозрачности” — местах пропускания ИК-лучей. Опытным путем выделено четыре основных окна прозрачности (в мкм): 0,74—2,40; 3,40—4,20; 8,0—13,0; 30,0—80,0.

Некоторые исследователи выделяют большее число окон прозрачности. в первом окне (до 0,84 мкм) используется отраженное солнечное излучение. Здесь можно применять специальные фото пленки и работать с красным фильтром. Съемка в этом диапазоне называется ИК-фотосъемкой [5].

В других окнах прозрачности работают измерительные приборы — тепловизоры, преобразующие невидимое ИК-излучение в видимое с помощью электроннолучевых трубок, фиксируя тепловые аномалии. На ИК-изображениях светлыми тонами фиксируются участки с низкими температурами, темными — с относительно более высокими. Яркость тона прямо пропорциональна интенсивности тепловой аномалии. ИК съемку можно проводить в ночное время. На ИК-снимках, полученных с ИСЗ, четко

вырисовывается береговая линия, гидрографическая сеть, ледовая обстановка, тепловые неоднородности водной среды, вулканическая деятельность и т.п. ИК-снимки используются для составления тепловых карт Земли. Линейно-полосовые тепловые аномалии, выявляемые при ИК-съемке, интерпретируются как зоны разломов, а площадные и концентрические — как тектонические или орографические структуры. Например, наложенные впадины Средней Азии, выполненные рыхлыми кайнозойскими отложениями, на ИК-снимках дешифрируются как площадные аномалии повышенной интенсивности. Особенно ценна информация, полученная в районах активной вулканической деятельности.

В настоящее время накоплен опыт использования ИК-съемки для изучения дна шельфа. Этим методом по разнице температурных аномалий поверхности воды получены данные о строении рельефа дна. При этом использован принцип, согласно которому при одинаковом облучении поверхности воды на более глубоких участках водных масс энергии на нагревание расходуется больше, чем на более мелких. В результате температура поверхности воды над более глубокими участками будет ниже, чем над мелкими. Этот принцип позволяет на ИК-изображениях выделять положительные и отрицательные формы рельефа, подводные долины, банки, гряды и т.п. ИК-съемка в настоящее время применяется для решения специальных задач, особенно при экологических исследованиях, поисках подземных вод и в инженерной геологии.

Одним из основных направлений использования данных дистанционного зондирования для мониторинга земель сельскохозяйственного назначения является анализ эффективности использования земель сельскохозяйственного назначения. С начала 90-х годов XX столетия и до настоящего времени происходят постоянные трансформации в использовании земель сельскохозяйственного назначения.

Изменения эти связаны с перераспределением земли между собственниками (переход из ведения коллективных сельскохозяйственных производственных предприятий в частные руки), а также постоянные изменения внутренней структуры землепользования (включение земель в севооборот ранее не использованных земель, либо обратная ситуация – сокращение пахотных угодий за счет их перехода в бросовые и необрабатываемые земли). Кроме того, нередки случаи нецелевого использования пахотных земель и использование их под застройку (дачное или коттеджное строительство и т.п.), что характерно для пригородной зоны крупных городов [6].

Многие отчетные документы землепользователей составляются на основе устаревшей непроверенной информации и в отдельных случаях могут быть намерено искажены в ту или иную сторону в зависимости от выгоды (с целью увеличения объемов дотаций или наоборот – сокращения размеров налога). Картографические материалы в виде схем землеустройства и по хозяйственного планирования часто являются малоинформативными и недостоверными, к тому же в их основе часто лежит устаревшая информация.

Все упомянутые выше моменты приводят к тому, что государственная статистика и учет земель сельскохозяйственного назначения становится не совсем объективной и затрудняет оценку эффективности и контроля использования земель и оптимизации сельскохозяйственного производства (прогнозирование урожайности, определение правильной финансовой политики).

Данные дистанционного зондирования, получаемые с помощью съемочного оборудования позволяет решить комплекс задач в области сельского хозяйства: от установления границ земель сельскохозяйственного назначения, до анализа степени использования площадей и оценки состоянии культур и прогноза их урожайности [7].

Определение областей, занятых под различными сельскохозяйственными культурами, основывается на количественном анализе мельчайших различий в их спектральных характеристиках. Чаще всего для такого анализа используют численные методы, а оценка площади посевов или насаждений проводится в несколько этапов: сначала, используя данные полевых наблюдений, на снимке выделяются области, занятые известными сельскохозяйственными культурами, затем для каждой области определяют ее спектральный эталон и проводят классификацию снимка на основе обучающих выборок [8].

Беспилотные летательные аппараты:

Во многих странах для контроля сельхозугодий применяются беспилотные летательные аппараты (БПЛА), стоимость которых с экономической точки зрения во много раз дешевле любого пилотируемого летального аппарата.

Одним из преимуществ БПЛА, используемых в сельском хозяйстве, является получение изображений в двух форматах. Первый – с реальной цветопередачей, второй – в ближнем инфракрасном диапазоне.

Благодаря снимкам с инфракрасной искусственной расцветкой специалисты вычисляют вегетационный индекс NDVI (NormalizedDifferenceVegetationIndex), который позволяет:

- количественно оценивать состояние растительности (как на всем поле, так и на его отдельных участках);
- рассчитывать урожайность;
- идентифицировать культуры;
- оценивать всхожесть и рост растений;
- анализировать продуктивность угодий.

В работе были рассмотрены особенности дистанционного зондирования Земли и технологии, с помощью которых оно осуществляется, рассмотрены возможности выявления неиспользуемых и нерационально

используемых земель, а также рассмотрено применение беспилотных летательных аппаратов для выявления нерационально используемых земель.

Литература:

1. Михайлов С.И. Применение данных дистанционного зондирования Земли для решения задач в области сельскохозяйственного производства // Земля из космоса. –2011. – Выпуск 9. – С. 17-23.
2. Чандра А.М., Гош С.К. Дистанционное зондирование и географические информационные системы / Москва: Техносфера, 2008. – 312 с.
3. Хабарова И.А., Хабаров Д.А., Чугунов В.А. Разработка методики лесотаксационного дешифрирования с использованием ГИС технологий по космическим снимкам «Международный журнал прикладных наук и технологий «Integral» №1/2018.– 18 с.
4. Геологический факультет ВГУ [Электронный ресурс] /URL:<http://www.geol.vsu.ru/ecology/ForStudents/4Graduate/RemoteSensing/Lecture03pdf>.
5. Роскосмос [Электронный ресурс] / URL:<https://www.roscosmos.ru/24707/>.
6. Авиаблог [Электронный ресурс] / Информационный портал, сайт. URL:<http://avia.pro/blog/distancionnoe-zondirovanie>
7. Российские космические системы [Электронный ресурс] / URL:<http://russianspacesystems.ru/bussines/dzz/>.
8. Сизов А.П., Хабаров Д.А., Хабарова И.А. Новые подходы к разработке методики формирования семантической информации мониторинга земель на основе обработки и анализа картографической информации.// Геодезия и аэрофотосъемка, №4, 2018, С.434441.

MAKTABDA ONA TILI PREDMETI VA UNING MAZMUNINI MODDIYLASHTIRISH DARAJALARI

G'ozg'on shahar 1-umumiy o'rta ta'lim maktabi

Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Shomurodova Oqila G'afarovna

Annotatsiya: Ushbu maqola ona tilidan ta'lim mazmunini moddiylashtirish shakllari. Ta'lim mazmuni murakkab hodisa bo'lganligi uchun ta'lim jarayoniga olib kiringunga qadar ularga pedagogik ishlov beriladi. Avvalo, darslik mualliflari ta'lim mazmuniga ishlov berib, uni o'quv material shakliga olib kelishadi: ta'rif, aniqlik, qoidalarni bolalarning yoshi, tayyorgarligi, bilish imkoniyatlariga moslashtirilishi haqida.

Kalit so'zlar: Ona tili predmeti, nazariy va amaliy xususiyatlari, o'quv predmetlari.

Kirish: Ona tili didaktikasining asosiy vazifalaridan biri maktab ona tili predmetining xususiyatlari, tarkibiy qismlarini tavsiflash, uning mazmunini moddiylashtirish darajalarini asoslashdan iborat. Maktab ona tili predmeti tilshunoslik fanining umumiy asoslarini yoshlarga o'rgatishga m oijallangan. Shunday ekan, o'zbek tilshunosligi va ona tili predmetining o'xshash hamda farqli tomonlari nimalardan iborat? Ona tilining umumiy asoslarini qanday tushunmoq kerak? Hali ham maktab o'qituvchilari, mutaxassis-metodistlar faoliyatida ona tilidan ma'lumot va ta'lim mazmunlarini farqlamaslik hodisasi uchrab turadi. Agar ona tilidan ma'lumot va ta'lim mazmuni o'zaro daxldor ikki xil hodisa boisa, ularning har birini moddiylashtirish darajalari mavjudmi? Ona tili predmeti va ona tili darsliklari bir narsami yoki ulami bir-biridan farqlash zaruriyati bormi? Bu savollarga javob izlash maktablarda ona tili o'qitishning nazariy va amaliy xususiyatlarini tavsiflashga imkoniyat yaratadi.

Asosiy qism: Ona tili didaktikasi sohasidagi eng dolzarb muammo.- lardan biri ona tilidan ma'lumot mazmunini turli ijtimoiy institutlarga — maktabgacha ta'lim muassasalari, boshlang'ich ta'lim, umumiy o'rta ta'lim maktablari, kollej, litsey hamda oliy o'quv yurtlariga moslab tanlashdan iborat. Ona tilidan ma'lumot mazmuniga pedagogik ishlov berish va uni bolalarning bilish imkoniyatlariga moslashtirish yo'li bilan turli ijtimoiy institutlar o'rtasida vorislik o'ratiladi.

Ona tilidan ma'lumot berish yo'nalishlari. Barcha o'quv predmetlariga o'xshab ona tilidan ma'lumot berish ham uch yo'nalishda tashkil etiladi: hozirgi o'zbek tilshunosligining umumiy asoslaridan ma'lumot berish va shu orqali bolalarni fikrlashga, nutqni tuzish va ijro etish olishga o'rgatish; o'quvchilarning aqli, zehni, tafakkurini rivojlantirish;

bolalarda o'z nutqi, o'z g'ayri nutqi, tilga munosabatni tarbiyalash. Hozirgi o'zbek tilshunosligi fanining umumiy asoslari tilning fonetikasi, leksikasi, grammatikasi to'g'risidagi tasavvurlardan iborat. Til haqidagi tasavvurlarning mohiyati va jam'iyatda bajaradigan ishiga qarab ikki guruhga ajratilgan bo'lsa, qul:

a) kundalik turmush va kishilarning o'zaro aloqalashuvi uchun zarur bilimlar;

b) tilni, til to'g'risidagi tasavvurlarni, binobarin, tilshunoslikni rivojlantirishga daxldor bilimlar. Maktab ona tili predmeti negizini kishilarning o'zaro aloqalashuvi uchun zarur bilimlar tashkil etadi.

Xulosa: Kishilarning o'zaro aloqalashuvi, o'z fikr va mulohazalarini nutq sharoitiga mos shakllarda bayon qilish uchun zaruriy bilimlar tilning fonetikasi, leksikasi, grammatikasi to'g'risidagi tasavvurlardan tanlab olinadi. Garchand, maktabda fonem a, leksema, sintagm a, morfema kabi

qator tushunchalarni o'rgatish ko'zda tutilmagan bo'lsada, nutq tovushi va uning yozuvdagi belgisi — harf, nutq tovushlarining ma'no ajratish xususiyatlari, ularning artikulyatsiyasi, nutq tovushlarining turlari (unli va undosh, jarangli va jarangsiz), bo'g'in, uning turlari (ochiq va yopiq va sh.k.), urg'u va uni nutqda to'g'ri qo'llash, so'z ma'nolari (o'z va ko'chma ma'no, yaqin ma'no, qarama-qarshi ma'no), so'z yasovchi, so'z o'zgartuvchi, tuslovchi, turlovchi qo'shim chalar, so'z

turkumlari, turli sintaktik qurilma (konstruksiya)lar (so‘z birikmasi, gap, sodda va qo‘shma gap) kabilar ona tili ta’limining asosini tashkil etadi.

Foydaniilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Ta’lim taraqqiyoti jurnali 1-maxsus son. Umumiy o‘rta ta’limning davlat ta’lim standard va o‘quv dasturi (Ona tili).—T.: 1999.
2. TOSHTEMIROVA M. Ona tili darslarida o‘quvchilarning nutq madaniyatini shakllantirish. Ta’lim jarayonida nutq madaniyatini takomillashtirish masalalari. «O‘zbek tili» Doimiy Anjumani beshinchi yig‘ilish tezislari to‘plami (1999-yil 29-30-aprel). — T.: «Sharq», 1999.
3. XUDOYBERGANOVA M. Uchinchi sinfda ona tili darslari.— T.: 1988.
4. XUDOYBERGANOVA M. Ikkinchi sinfda ona tili darslari. — T.: 1977.
5. XO‘JAYEV A. Izohli metodikaning ba’zi masalalari. — T.:1968.

MATEMATIKA O‘QITISHNING UMUMIY MAQSADI

Istamova Mohinur Munis qizi

G'ozg'on shahar 1-umumiy o'rta ta'lim maktabi

matematika fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola matematik ta'limning maqsadi, mazmuni, formasi, metodlari va uning vositalarini matematika darslariga tadbiq qilish qonuniyatlari psixologik, pedagogik va didaktik nuqtai-nazardan bayon qilingan. Matematik ta'limni isloh qilish, kadrlar tayyorlash milliy dasturi va uzluksiz ta'limni amalga oshirish masalalari ham bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Metodika, umumiy metodika, xususiy metodika, umumta'limiy maqsad, tarbiyaviy maqsad, amaliy maqsad.

Kirish: Ma'lumki, matematika fani mavjud moddiy dunyodagi narsalarning fazoviy formalari va ular orasidagi miqdoriy munosabatlarni o'rganish jarayonida «ilmiy izlanish» metodlaridan foydalanadi. Shuning uchun ham ushbu darslikda ilmiy izlanish metodlaridan kuzatish va tajriba, taqqoslash, analiz va sintez, umumlashtirish, abstraktlashtirish va konkretlashtirishlarni matematika darslarida qo'llanishi ilmiy-metodik jihatidan tushuntirishga harakat qilingan. Matematikani o'qitish jarayonida fikrlash formalarini paydo qilish metodikasi ham yoritilgan, ya'ni hissiy bilish (sezgi, idrok, tasavvur) bilan mantiqiy bilish (tushuncha, hukm, xulosa) orasidagi mantiqiy bog'lanishlar ochib berilgan. Matematik tushuncha va uni o'quvchilar ongida shakllantirish metodikasi, matematik hukm va uning turlari bo'lmish aksioma, postulat va teoremlarni o'quvchilarga o'rgatish metodikalari yoritilgan. Matematik xulosa va uning induktiv, deduktiv hamda analogik turlarini dars jarayonidagi tadbiqlari ko'rsatilgan. Matematika fanini o'qitishdagi didaktik prinsiplarning turlarini o'rgatishga alohida ahamiyat berilgan. Darslikda yangi pedagogik texnologiya asosida o'qitishning an'anaviy va noan'anaviy metodlaridan:

ma'ruza, suhbat, mustaqil ish, evristik va muammoli ta'lim metodlarini dars jarayonida qo'llanilishiga katta ahamiyat berilgan.

Matematika darsi, uning tuzilishi va uni tashkil qilish metodikasi, matematika darsining turlari, darsga tayyorgarlik va uning tahlili matematika darsiga qo'yilgan talablar ochib berilgan. Darslikda yana son tushunchasini kiritish va uni kengaytirish, ular ustida to'rt amalni bajarish, maktabdagi ayniy shakl almashtirishlarni o'rgatish, maktab matematika kursidagi tenglama turlari, tenglamalar sistemasi hamda parametrik usulda berilgan tenglamalarni yechish metodikalari ham ko'rsatilgan. Darslik oxirida masala va uning turlarini yechish metodikasi ham ko'rsatilgan. Har bir bob tugagandan keyin o'quvchi talabalar uchun shu bob mavzularining mazmunini ochib beruvchi mantiqiy ketma-ketlikka ega bo'lgan savollar sistemasi, hamda tayanch iboralar keltirilgan.

Asosiy qism: Matematika o'qitishning umumta'limiy maqsadi o'z oldiga quyidagi vazifalarni qo'yadi:

a) O'quvchilarga ma'lum bir dastur asosida matematik bilimlar tizimini berish. Bu bilimlar tizimi matematika fani to'g'risida o'quvchilarga yetarli darajada ma'lumot berishi, ularni matematika fanining yuqori bo'limlarini o'rganishga tayyorlashi kerak. Bundan tashqari, dastur asosida o'quvchilar o'qish jarayonida olgan bilimlarining ishonchli ekanligini tekshira bilishga o'rganishlari, ya'ni isbotlash va nazorat qilishning asosiy metodlarini egallashlari kerak.

b) O'quvchilarning og'zaki va yozma matematik bilimlarini tarkib toptirish. Matematikani o'rganish o'quvchilarning o'z ona tillarida xatosiz so'zlash, o'z fikrini aniq, ravshan va lo'nda qilib bayon eta bilish malakalarini o'zlashtirishlariga yordam berishi kerak. Bu degan so'z o'quvchilarning har bir matematik qoidani o'z ona tillarida to'g'ri gapira olishlariga erishish hamda ularni ana shu qoidaning matematik ifodasini formulalar yordamida to'g'ri yoza olish qobiliyatlarini atroflicha shakllantirish demakdir;

v) O'quvchilarni matematik qonuniyatlar asosida real haqiqatlarni bilishga o'rgatish. Bu yerda o'quvchilarga real olamda yuz beradigan eng sodda hodisalardan

tortib to murakkab hodisalargacha hammasining fazoviy formalari va ular orasidagi miqdoriy munosabatlarni tushunishga imkon beradigan hajmda bilimlar berish koʻzda tutiladi.

Xulosa: Bunday bilimlar berish orqali esa oʻquvchilarning fazoviy tasavvur qilishlari shakllanadi hamda mantiqiy tafakkur qilishlari yanada rivojlanadi. Matematika oʻqitishning tarbiyaviy maqsadi oʻz oldiga quyidagilarni qoʻyadi:

Oʻquvchilarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirish. Bu gʻoya bilish nazariyasi asosida amalga oshiriladi. Oʻquvchilarda matematikani oʻrganishga boʻlgan qiziqishlarni tarbiyalash. Bizga maʼlumki, matematika darslarida oʻquvchilar oʻqishning dastlabki kunlaridanoq mustaqil ravishda xulosa chiqarishga oʻrganadilar.

Foydaniilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Algebra: 9-sinf uchun darslik (Sh.O.Alimov, Yu.M.Kolyagin, Yu.V.Sidorov, M.I.Shabunin) T., «Oʻqituvchi», 1996 yil.
2. Alixonov S. «Geometriya darslarida umumlashtirish» T., «Oʻqituvchi», 1989 yil.
3. Alixonov S. «Matematika oʻqitish metodikasi». T., «Oʻqituvchi» 1992 yil.

ОСОБЕННОСТИ ЖЕНСКОЙ ПРОЗЫ В ИСТОРИИ ЛИТЕРАТУРЫ

А. Х. Гаффарова, магистрант НамГУ

Аннотация

В статье представлен история развития женской прозы в литературе, её становления, как нового понятия в литературоведение, отличие стиля, содержания и форм от другой литературы. Автор рассмотрел понятие женской прозы и причины её появления, также дал определение этому понятию.

Annotation

The article presents the history of the development of women's prose in literature, its formation as a new concept in literary studies, the difference in style, content and forms from other literature. The author considered the concept of women's prose and the reasons for its appearance, also defined this concept.

Annotatsiya

Maqolada adabiyotda ayol nasrining rivojlanish tarixi, uning shakllanishi, adabiyotshunoslikda yangi kontsepsiya, uslub, mazmun va boshqa adabiyotlardan shakllar o'rtasidagi farq tasvirlangan. Muallif ayol nasrining kontsepsiyasini va uning kelib chiqish sabablarini ko'rib chiqdi va bu kontsepsiyani aniqladi.

Ключевые слова: литература, женская проза, социокультурный феномен, фактор, эмансипация.

Keywords: literature, women's prose, socio-cultural phenomenon, factor, emancipation.

Kalit so'zlar: adabiyot, ayol Nasr, ijtimoiy-madaniy hodisa, omil, ozodlik.

Литература, как и другие виды искусства, очень быстро реагируют на любые изменения в обществе. Эти изменения способствуют тому, что в литературе появляются очень много разнообразных терминов и понятий. Таким новым термином и является появление в литературе термина «женская

проза». Появлению этого термина способствовали следующие факторы: развитие технического прогресса, сокращение физического труда, женщина в обществе стала играть главные роли и др. В этой статье мы рассмотрим особенности женской прозы и её развитие в истории литературы.

Попытки изучить термин «женская проза» были предприняты И.М. Попова, Е.В. Любезная¹, Алексеева, Л.Ф.², Туралина Н.А, В. Киляков и многие другие литературоведы. При изучении этого вопроса мы опирались на работы этих ученых и постарались определить место женской прозы в современной русской литературе.

При изучении современной литературы стоит обратить наше внимание на понятие женской прозы. Женская проза – это сравнительно молодое понятие в литературе. Это обусловлено многими факторами, в частности тем, что в литературоведение его не выделяли и изучали наряду с мужской прозой. При поиске определения мы можем встретить ряд трудностей, связанных с отсутствием этого понятия в классических учебниках и работах по литературоведению. В словаре можно встретить следующее определение: женская проза – социокультурный феномен, возникающий в процессе освоения женщинами публичного пространства и выражающийся в появлении литературных текстов, описывающих мир, социальный опыт и практики женщин глазами женщин.³ Это определение дает наиболее полное определение данного понятия. Особое ударение в нем делается на процессы автор делает на освобождение женщин от патриархального строя общества и ходом становления феномена женской прозы, как самостоятельного понятия. Сам феномен появился в XIX веке в Западной Европе. К этому понятию можно отнести творчество так называемой женской литературы: Ж. Санд, Дж.

¹Статья: Феномен Современной «Женской Прозы» Вестник ТГТУ. 2008. Том 14. № 4. Transactions TSTU

² Алексеева, Л.Ф. Литературная жизнь 1970–2000-х гг. / Л.Ф. Алексеева // История русской литературы XX в. В 4-х кн. – М., 2008. – Кн. 4. – С. 5–19.

³ Тезаурус терминологии гендерных исследований. — М.: Восток-Запад: Женские Инновационные Проекты. 2003. Автор: А. А. Денисова.

Эллиот, Ш. Бронте, Дж. Остин и др. Они в своих романах открыли новый мир: женщина в мире мужчин, женский взгляд на окружающий мир. В своих произведениях писательницы предлагали обществу не только новые темы, но и новые образцы поведения, отстаивали право женщины на самостоятельный выбор, на самостоятельную судьбу. Главные героини в этой прозе это женщина, сделавшая саму себя. Эти первые произведения послужили основой для создания того феномена как женская проза. На начальных фазах развития женская проза рассматривалась в виде маргинального явления в литературе описывала феномен социального маргинала - женщины.⁴

Подводя итоги по определению женской прозы выделяют следующие свойства:

- произведения написаны самой женщиной;
- внимание в произведениях направлено на женщину;
- «женский вопрос» выходит на первый план;
- часто события произведения пережиты автором в реальности;
- иногда повествование ведется автором о знакомой, что придает повествованию свой неповторимый «женский» шарм;
- в произведение психологизм и экспрессивность более высока (по сравнению с мужской прозой);
- возникает мотив жертвенности, создающий особенную проникновенность произведения;
- оторванность от современного мира, заикленность на своем внутреннем мире.

Историю женской прозы берет своё начала и создает конкуренцию коллегам-мужчинам с тридцатых годов девятнадцатого столетия. До этого писательский труд практический принадлежал мужчинам. Но уже к концу восьмидесятих годов XX появляются женские сочинения объединены в

⁴Рабжаева М. В. Женская проза как социокультурный феномен // Идеология студента. СПб., 2000.

сборники. История становления женской прозы неотделима от «женского вопроса», связанного со становлением женщины равноправным членом общества. Среди представительниц писавшие в этот период возможно выделить раннее упомянутых Жорж Санд («Графиня Рудольштадт»), Шарлотта Бронте («Виллет»), Джейн Остин («Эмма»). Они являются первопроходцами, их творчество переворачивает современную им литературу и создает не похожий до них, особенный мир женской прозы.

Отношение к женщине-автору менялось в зависимости от времени. Но писательницы ни смотря ни на что заняли свое место в литературе. Если в начале XIX века на это смотрели благосклонно, но не без пренебрежения, то чуть позже для женщин появились вполне реальные возможности показать свой талант: переводы и произведения для детей. Но к тридцатым годам позапрошлого века критика авторов женской прозы опять стала резкой и обрела черты насмешки.

Ситуация вновь изменилась к шестидесятым годам: чем больший размах получало женское движение, тем большую свободу, самостоятельность и признание обретал женский литературный труд. К концу столетия в литературе появилось немало женских имен. Что послужило толчком для развития женской прозы.

Право женщины на выбор творчества способствовало развитию новых тем в литературе. Женская проза затронула самые разные сферы жизни: бытовые, социальные, философские. Поиск смысла жизни, осознание себя, отношения личности и общества, изменение личности под влиянием среды и обстоятельств, вопросы жизни и смерти, но вместе с тем и вопросы семьи, любви, детей, взросления, мотив дома. Говоря о феномене женской прозы мы не можем не вспомнить жемчужины женской прозы этого времени: «Маленькие женщины» Луизы Мэй Олкотт, «Гордость и предубеждение» Джейн Остин, «Клуб любителей книг и пирогов из картофельных очистков» Энни Бэрроуз и Мэри Шаффер и другие.

Женские писательницы пишут и творят в разных жанрах и формах. Это и новеллы, и повести, мемуары, а также дневники первых представительниц направления переросли в романы-жизнеописания, рассказы, повести и эссе. Сегодня можно наблюдать большое разнообразие форм и свободу в написании произведений современной женской прозы. Свобода в форме и содержание привела к тому, что в этой литературе можно наблюдать самовыражение писательниц и создание неповторимых произведений, получивших высокую оценку у читателей.

На сегодняшний день к одним из самых ярких представителей женской прозы относят Л. Улицкую, М. Трауб, Е. Вильмонт, Т. Толстую, В. Токареву.

Также в литературе появляется новое течение легких женских романов и детективов. На этом поприще стоит выделить Д. Донцова, А. Маринина, Т. Устинова. Хотя это направление не рассматривается современными литературоведами, произведения этих писательниц привлекает много внимание со стороны читающей публики. По мотивам этих произведений пишутся сценарии и снимаются фильмы. С одной стороны это легкое чтение и в литературоведение не засматривается, но с другой стороны мы как литературоведы не можем не упомянуть об этом типе женской литературы так, как это литература написана женщинами и основной читатель этой литературы женский пол.

Если говорить о женской прозе, как о течение, то она утвердила себя в литературе и заняла свою позиции по отношению к мужской прозе. Она ни в коем случае не конкурирует с мужской прозой. Она создает собой свою нишу. Творчество писательниц не претендует на главенство. Оно создает новый, до этого не изученный мир, который может иногда заморозить, иногда удивить, иногда повести за собой, дать ответы на поставленные вопросы, а также совершенно точно что эта литература не оставит равнодушными своих читателей.

Интерес к женской прозе растет с каждым днем. С конца прошлого века женская проза была признана самостоятельным литературным явлением. Это явление вызывает интерес не только у литературоведов, но и у психологов, социологов, историков и других исследователей. Эти ученые задаются вопросом: Правильно ли делить литературу по гендерному признаку? В этом вопросе они расходятся. Кто-то считает, что это деление условно, что явления происходящие в женской литературе общие для литературы вообще. А кто-то приходит к выводам, что женская литература отдельное явление и требует к себе особенного подхода к изучению.

В заключение хотелось бы сказать, что женскую литературу и её изучение можно рассматривать по разному, находить и к её изучению разнообразные подходы, размышлять о том рассматривать её как отдельное явление или как часть мужской литературы, но одно совершенно точно, что женская проза — полноправное отражение жизни и искусства. Ей присущи эксперименты и новаторство, поиски идеала и синтез черт самых разных жанров и направлений. Это расширение литературы за счет добавления женской самобытности, за счет того, что в произведениях дается описание мира женщин глазами женщин.

Список использованной литературы:

1. Статья: Феномен Современной «Женской Прозы» Вестник ТГТУ. 2008. Том 14. № 4. Transactions TSTU
2. Алексеева, Л.Ф. Литературная жизнь 1970–2000-х гг. / Л.Ф. Алексеева //История русской литературы XX в. В 4-х кн. – М., 2008. – Кн. 4. – С. 5–19.
3. Тезаурус терминологии гендерных исследований. — М.: Восток-Запад: Женские Инновационные Проекты. 2003. Автор: А. А. Денисова.
4. Рабжаева М. В. Женская проза как социокультурный феномен // Идеология студента. СПб., 2000.
5. Введение в литературоведение. Г.Н.Поспелов и др.-М;Высш.шк.1988.-С.35.

OLIV TA'LIM TIZIMIDA DASTURLASH VA KOMPYUTER GRAFIKASI FANLARINI O'QITISHNI TAKOMILLASTIRISHDA AMALIY DASTURLAR YARATISH

Karimov Doston Alisher o'g'li, TATU Urganch filiali 3-bosqich talabasi

+998900777011 karimovdoston7011@gmail.com

Babajanov Boburbek Farhodovich, TATU Urganch filiali 3-bosqich talabasi

+998914321545 babajanovboburbek@gmail.com

Saidov Atabek Baxtiyarovich, TATU Urganch filiali 3-bosqich talabasi

+998997463801 saidovotabek070@gmail.com

Ravshanqulov Abbas Ravshanqul o'g'li, TATU Urganch filiali 3-bosqich talabasi

+998904331433 ravshanqulovabbos3@gmail.com

Tayanch so'zlar: Kompyuter grafikasi, rastrli, vektorli, fraktalli grafika, Learn Graph, tasvir, obyekt, animatsiya, 2D va 3D grafika.

Ключевые слова: Компьютерная графика, растровая, векторная, фрактальная графика, Learn Graph, изображение, объект, анимация, 2D и 3D-графика.

Key words: Computer graphics, raster, vector, fractal graphics, Learn Graph, image, object, animation, 2D and 3D graphics.

Annotatsiya: Maqolada kompyuter grafikasi fanini zamonaviy elektron darsliklar asosida o'qitish va ommalashtirish hamda ulardan foydalanish bo'yicha ko'rsatma va takliflar berilgan.

Аннотация: В статье даны предписание и предложения по преподаванию и популяризации предмета компьютерной графики на основе современных электронных учебников и их использованию.

Annotation: The article gives instructions and suggestions for teaching and popularization of the subject of computer graphics on the basis of modern electronic textbooks and their use.

Jahonda o'qitish jarayonlarini texnologiyalashtirish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositasida ta'lim samaradorligiga erishish, sifatni boshqarish paradigmasini joriy etishga alohida e'tibor qaratib kelinmoqda. Ilg'or oliy ta'lim muassasalarida tabiiy va aniq fanlar, jumladan, kompyuter grafikasi fanining globallashtirish sharoitidagi o'rni va ahamiyati nazarda tutilib, soha pedagoglarini tayorlashning innovatsion shakli sifatida blok-modulli tizimga asoslangan loyihali yondashuvlar xususiyatlaridan foydalanish tendentsiyalari kuzatilmoqda.

Dunyodagi yetakchi ilmiy markazlar tomonidan ta'lim texnologiyasi, o'quv jarayonlarini loyihalash va tashkil etish muammolariga doir izlanishlar olib borilib, ijobiy natijalarga erishilmoqda. Mazkur tadqiqotlar ta'lim jarayonini texnologiyalashtirish nazariyasi, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va tamoyillari asosida mashg'ulotlarni loyihalash andazalarini ishlab chiqish, shuningdek, kompyuter grafikasi fanini o'qitish samaradorligini oshirish maqsadiga qaratilganligi bilan muhim o'rin tutadi.

Mamlakatimizda fan, ta'lim-tarbiya va ishlab chiqarish integratsiyasini ta'minlash, oliy ta'lim tizimini rivojlantirish, moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, ta'lim shakllari va mazmuni takomillashtirish borasida olib borilayotgan islohotlar o'quv jarayoniga ilg'or pedagogik texnologiyalarni joriy etish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Shu bilan birga bo'lajak kompyuter grafikasi fani o'qituvchilarini tayyorlash samaradorligini oshirishga doir tizimli yondashuvlar, «Kompyuter grafikasi» o'quv fani mashg'ulotlarining ijobiy natijaviyligini ta'minlash mexanizmi yetarli emasligi kuzatilmoqda. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida «mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga muvofiq yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirish, oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini takomillashtirish, kompyuter grafikasi kabi muhim va talab yuqori bo'lgan predmetlarni chuqurlashtirilgan tarzda o'rganish»[1] kabi ustuvor vazifalar belgilab berildi. Bu borada, oliy ta'lim muassasalarida «Kompyuter grafikasi» fani o'quv mashg'ulotlarini loyihalashning zamonaviy kontseptsiyasini

belgilash, o'qitishni tashkil etish texnologiyasini innovatsion modellashtirish, metodik ta'minotini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni, 2019-yil 17-yanvardagi PF-5635-sonli «2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini «Faol investitsiyalar va ijtimoiy rivojlanish yili»da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida»gi Farmoni, 2017-yil 20-apreldagi PQ-2909-son «Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi, 2017-yil 27- iyuldagi PQ-3151-son «Oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohalari va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarorlari hamda mazkur faoliyatga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda mazkur tadqiqot doirasida yaratilgan «**Learn Graph**» dasturi muayyan darajada xizmat qiladi.

Oliy ta'lim muassasalarida pedagogika ta'lim sohasi bo'yicha mutaxassislar tayyorlash yuzasidan o'qitilayotgan fanlarning metodik jihatlari (mazmuni, maqsadi, metod va vositalari), kompyuter grafikasi o'quv fanlarini o'qitish va o'quv mashg'ulotlari loyihalarini tuzishga yo'naltirilgan muammolarni o'rganish yuzasidan respublikamizda A.Abduqodirov, T.Azlarov, B.Boltaev, M.Ziyaxodjaev, N.Tayloqov, A.Hayitov, U.Yuldashev, R.Boqiev, M.Mamarajabov, A.Siddiqov va boshqalar tomonidan ilmiy izlanishlar amalga oshirilgan bo'lsa, MDH olimlaridan Y.Gurskiy, K.Grebennikov, L.Ivannikova, O.Kraynova, O.Odintsova, N.Petrova, E.Tretyakova, L.Turanovalar o'z ishlarida qarab o'tganlar [2].

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytishimiz mumkinki. Bugungi kunda kompyuter grafikasi zamonaviy axborot texnologiyalarining biri bo'lib, u shiddat bilan rivojlanib borayotgan yo'nalishlardan biri. Bunday rivojlanish texnika sohasida ham, dasturiy vositalar sohasida ham amalga oshirilmoqda. Ular videofilm, multimedik mahsulotlar, harakatlanuvchi tasvirlarni yaratishga imkon beradi. Bunday dasturiy mahsulotlar reklamalar ishlab chiqaruvchi vositalar hisoblanib, san'at va multimediya texnologiyasi

sohalarida qo‘llaniladi. Bundan tashqari namoyish grafikasiga, geometrik modellashtirishga, grafik interfeyslarni loyihalashga, animatsiyaga va ko‘zga ko‘rinuvchi (visual) harakatli obyektlarni yaratishga katta e‘tibor berilmoqda.

Umumiy holda kompyuter grafikasidagi tasvirlar ikki xil ko‘rinishda: ikki o‘lchovli yoki uch o‘lchovli shakllarda bo‘ladi. Ikki o‘lchovli grafikaning dasturiy ta‘minoti (X,Y) koordinatalari tizimida yuza tasvirini hosil qiladi va u 2D ko‘rinishidagi tasvir deb nomlanadi.

Uch o‘lchovli grafikaning dasturiy ta‘minoti fazoda (X, Y, Z) (3D) koordinatalari tizimida tasvirlarni hosil qilish imkonini beradi [3].

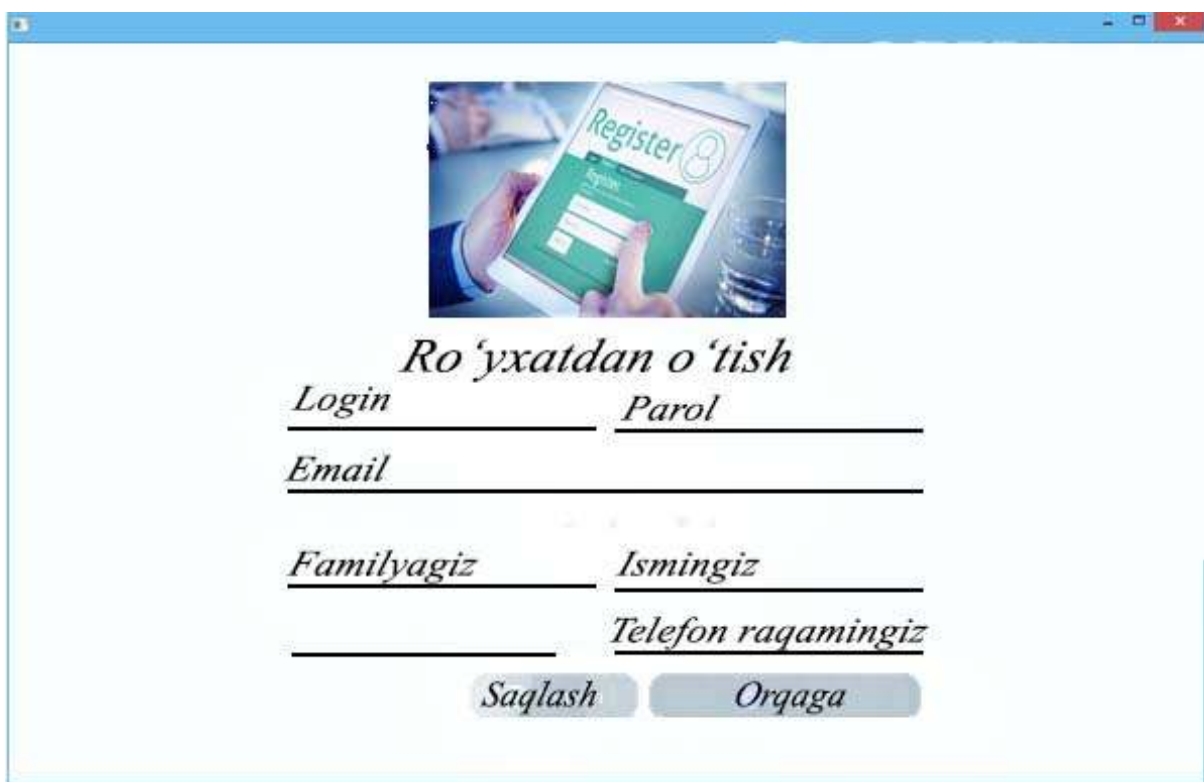
Mukamallashtirilgan grafik imkoniyatlarga ega bo‘lgan dasturiy vositalar nafaqat ekranda berilganlarni aks ettirish usulini tanlashga, shuningdek tasvirning ekrandagi elementlari o‘lchamlarini, holatini o‘zgartiradi hamda obyektни bir joydan ikkinchi joyga ko‘chiradi.

Uch o‘lchovli grafika kompyuter grafikasi tarkibiga kiruvchi eng murakkab va keng qamrovli yo‘nalishdir. Uch o‘lchovli grafika bilan ishlovchi foydalanuvchi loyihalash, obyektlarni ko‘chirish, tovush va namoyish effektlardan foydalanish kabi bilimlarga ega bo‘lishi kerak. Kompyuter grafikasining bu yo‘nalishi hozirgi kunda jadal rivojlanmoqda. Shu o‘rinda aytish joyizki dasturlash tillarining 3D obyektlar bilan ishlash va ularni yaratish hozirda dasturiy maxsulotlarning vizuallashtirishiga sabab bo‘lmoqda. Bir qancha dasturlash tillarida ana shunday imkoniyatlar mavjud bo‘lib, unda turli xil vizual turdagi dasturlarni yaratish mumkin.

Grafik obyektlarni dasturlash tillarida yoki tayyor maxsus dasturlarda yaratishimiz mumkin. Asosiysi yaratilayotgan tasvirning real holatga qanchalik o‘xshashligidir. Obyekt ko‘rinishi, undagi ranglar uyg‘unligi, tasvir o‘lchami bularning hammasi kompyuter grafikasining qanchalik ahamiyatli ekanligidan dalolat beradi. Kompyuter grafikasi o‘rta maxsus va oliy ta‘lim muassasalarida alohida fan sifatida maxsus reja asosida o‘qitiladi. Bu esa o‘z navbatida kompyuter grafikasini o‘rgatish bo‘yicha dasturiy maxsulotlar yaratishni talab etadi. Bugungi kunda shu kabi dasturiy maxsulotlarning bir qanchasini ko‘rish mumkin. Lekin bunday dasturlarda

offline rejimda o‘rganuvchilar o‘rtasida muloqot qilish, fikr almashish va raqobatni oshirish kabi tomonlarga e‘tibor kam qaratilgan. Dasturdan faqat bir foydalanuvchi, mustaqil o‘rganishi mumkin, lekin, u dasturda bir nechta foydalanuvchi foydalansa ya’ni maktablarda yoki oliy o‘quv yurtlarida guruh bo‘lib, o‘z login va paroliga ega bo‘lgan holda foydalansa – bu darslikni o‘qish va o‘rganish samaradorligini yanada orttiradi. Shu boyisdan biz yuqorida aytilagan kamchiliklarni e‘tiborga olgan holda «**Leran Graph**» dasturini yaratdik.

Bu dastur O‘zbekiston Respublikasi oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligining 2018-yil «27» martdagi «274» - sonli buyrug‘ining 2-ilovasiga asoslangan fan dasturi asosida ishlab chiqildi. Dastur asosan oliy ta’lim muassasalari talabalari va mustaqil foydalanuvchilar uchun yaratilgan. Dastur 17 dasrlik, nazariy va amaliy topshiriqlar, foydalanuvchilar bilan forum va natijalarni grafik tarzda ko‘rish bo‘limlaridan iborat. Dastur asosan 5 ta oynadan iborat. Dasturga kirish oynasi, kalit kiritish oynasi, login va parolni faollashtirish oynasi, ro‘yxatdan o‘tish oynasi va dasturning asosiy oynasidan iborat. (1-rasm)

Ro'yxatdan o'tish

Login *Parol*

Email

Familyagiz *Ismingiz*

Telefon raqamingiz

Saqlash *Orqaga*

Ro‘yxatdan o‘tish oynasi (1-rasm)

Dasturni o‘rnatgandan keyin, maxsus kod chiqadi, dasturni faollashtirish uchun shu kodni rasmga olib, dasturda ko‘rsatilgan telefon raqamiga telegram orqali yuboriladi va admin tomonidan sizga maxsus kod beriladi. Kodni faqat bir marta ishlatishingiz mumkin ya’ni dasturni o‘chirib, qaytdan o‘rnatganingizda avvalgi aktivlashtirish kodi ishlamaydi. Kodni faollashtirgach, siz dasturdan foydalanishingiz uchun ro‘yxatdan o‘tishingiz lozim.

Yuqorida aytib o‘tganimizdek, dasturdan guruh bo‘lib foydalanish mumkin va ularning har biri o‘z muloqot oynasiga va o‘z natijalariga ega bo‘ladi.

Dasturga login va parol bilan kirgandan keyin, sizga tegishli bo‘lgan ma’lumotlar va darslar ro‘yxati chiqadi. Dastur dinamikasini ta’minlash, o‘rganuvchini yanada o‘ziga tortish, har bir mavzu haqida ta’surot qoldirish va effektivlikni ta’minlash maqsadida html, css, javascript, mysql, java kabi tillardan foydalanildi. Dasturning o‘zi JavaFX dasturlash tilida ishlab chiqildi. Dasturda kompyuter grafikasini o‘rgatish bo‘yicha umumlashtirilgan va chuqurlashtirilgan mavzular va kompyuter grafikasi turlari: rastri, vektorli, fraktalli grafika haqida batafsil ma’lumotlar, amaliy misollar, topshiriqlar va qo‘shimcha ma’lumotlar keltirilgan. Bundan tashqari har bir grafika turi bo‘yicha ishlovchi grafik redaktorlarda ishlash, 2 va 3 o‘lchamli tasvirlarni yaratish ketma-ketligi batafsil keltirilgan.

Dasturni o‘rganuvchilar kompyuter grafikasi haqida to‘laqonli tushunchaga ega bo‘lishlari va grafik redaktorlarda rastri, vektorli, fraktalli tasvirlarni yaratish bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘ladilar. Dastur bilan tanishib chiqsak. Quyida dasturning asosiy ishchi oynasi keltirilgan. (2-rasm)

Dastur asosiy ishchi oynasi (2-rasm)

Bu qismda siz darsliklar bilan tanishish, boshqa foydalanuvchilar natijalarini ko‘rish va muloqot qilish, natijalaringiz grafigini ko‘rish, dastur haqida tanishish kabi bo‘limlar bilan tanishib chiqishingiz mumkin. Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, ushbu «Learn Graph» dasturidan ta‘lim jarayonida foydalanilsa, natijada ta‘lim samaradorligini oshishiga, talabalarning yangi bilim, ko‘nikma va malakalarni takomillashtirishga erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli “O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida”gi Farmoni. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017-yil, 6-son, 70-modda.
2. X.A.Jumanazarovich. «Matematika o'qitish metodikasi» fani o'quv mashg'ulotlarini loyihalab o'qitish metodikasini takomillashtirish. – 2019.
3. Faronov V.V. программирование на языке высокого уровня Java. – М.,2003.

MILLIY VA DINIY AN’ANALARNING AXLOQIY TARBIYADAGI ROLI

TVCHDPI talabalari - Qutbiddinova Nafisa, Ismoilov Azizbek

qutbiddinovnafisa@gmail.com

azizbekismoilova153@gmail.com

TVCHDPI o‘qituvchisi - Adambayev Umidbek Xaitbayevich

umidbekadambaye@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola bugungi kunda jamiyatimizda milliy va diniy an’analarning axloqiy tarbiyadagi tutgan o‘rni va amaliy ahamiyati, o‘zbek xalqining azaliy qadiryatlari to‘g‘risida fikr mulohazalar yuritilgan .

Kalit so‘zlar: jamiyat, din, an’ana, qadiryat, axloq.

ABSTRACT

This article discusses the role and practical significance of national and religious traditions in moral education in our society today, the age-old values of the Uzbek people.

Barcha xalqlarning o‘ziga xos milliy an’analari mavjud bo‘lgani singari o‘zbek milliy axloqiy tarbiyasi ham ma’lum odob va e’tiqod, ishonch va mehr – muhabbatning majmuasi hisoblanadi. Insonning axloqiy tarbiyasi o‘zini qanday tuta bilishida namoyon bo‘ladi.

Axloq — jamiyat, zamon, ba’zan insoniyat tarixi uchun namuna bo‘lgan umumbashariy ahamiyatga ega ijobiy xatti-harakatlar yig‘indisi, insoniy kamolot darajasini belgilovchi ma’naviy hodisa[1].

Ilgari kasb o‘rganish tarbiyaning uzviy bo‘g‘ini hisoblangan, yoshlar makatabni bitirganidan so‘ng bir kasbni (masalan, o‘g‘il bola ota kasb bo‘lgan kulolchilik, temirchilik, bog‘dorchilik, dehqonchilik va boshqa kasblar, qizlar ona

kasbni tikuvchilik, to‘quvchilik, yoki boshqa bir kasbni) egallash an’anasi bo‘lgan. Ko‘rinib turibiki, kasb o‘rganish tarbiyaning uzviy qismi hisoblangan.

Qadimdan aytib kelinadigan salom, o‘zbekning “Assalomu alaykum” kalomida bir olam ma’no bor. Bilamizki salom berish ozmi – ko‘pmi boshqa millatlarda ham mavjud. Biz o‘zbeklarda esa tanishlarga ham notanishlarga ham salom berish, o‘rni kelganda uyga taklif qilishdek ajoyib qadiryatlarimiz mavjud. Tanish – notanishga salom berish, mehmondo‘stlik ko‘rsatish asli inson qadr – qimmatini yuqori qo‘yish natijasida kelib chiqqan odatdir.

O‘zbek millatining mehmon kutish odobi haqida qancha gapirsak ham kam, mehmonni iliq kutib olish, to‘rdan joy ko‘rsatish, mehmon qancha vaqtga tashrif buyurganini hisobga olmay bor noz – ne’matlarni dasturxonga qo‘yish bularning hammasi ayni bir millatga mansub mehmon kutish odobi. Dasturxon atrofida o‘tirganda oilaning kattasi taomlanishni boshlamaguncha ovqatga qo‘l uzatmaslik, dasturxon atrofida baland ovozda suhbatlashmaslik va kulmaslik, kattalar o‘zaro suhbatlashganida kichiklar suhbatga aralashmaslik kabi o‘ziga hos o‘zbek milliy qadiryatlari kabi boshqa millatlarning ham qadiryatlari mavjud. Dasturxonga kattalardan oldin qo‘l uzatmaslik, dasturxon atrofida baland ovozda gapirmaslik kabi odatlar e’tibor beradigan bo‘lsak boshqa millatlarda juda kam uchraydi, ular bu odatni keraksiz harkat - deb hisoblaydilar. Ham diniy, ham dunyoviy ahamiyati katta ushbu odatni. Kattalarning va kichiklarning oiladagi o‘z o‘rnini ko‘rsatib, yosh avlodga kattalarni hurmat qilishni o‘rgatadi. Shuningdek oila kattalari bo‘lmish ota – onalar ham farzandlar oldidagi burchlariga ham o‘zbek millatida katta ahamiyat berilgan.

Buyuk bobokalonimiz Alisher Navoiy o‘zining “Hayrat ul – abror” asarining bir necha boblari odob – axloq va ta’lim – tarbiya masalasiga bag‘ishlangan bo‘lib, ushbu dostonning oltinchi maqolotida odob va kamtarlikni ulug‘laydi. Ta’lim – tarbiyaga doir qimmatli fikr – mulohazalarini bayon qilib, takabbur va odobsiz kishilarni qattiq qoralaydi. Tarbiyaning muhim jihatlari, bola tarbiyasi, uni o‘stirish va balog‘atga yetkazishda ota – onalarning vazifalari haqida keng fikr yuritadi.

Kanadalik tadqiqotchi Geri Dikning ta’kidlashicha, hozirda G’arbda Alisher Navoiy asarlarini o’qishga bo’lgan ehtiyoj katta. Shuningdek, bobokalonlarimiz Ibn Sino, Imom al – Buxoriy, Al – Xorazimiy, Imom at – Termiziy larning yoshlarga qoldirgan oltin merosi ham yosh avlod tarbiyasida katta rol o’ynaydi[2].

Milliy liboslar, milliy va diniy qadiryatlar, urf – odatlar, an’analar aslida jamiyatning kelajagi tarbiyasi uchun xizmat qilishi kerak. Har bir jamiyatning o’ziga hos milliy liboslari mavjud. Dunyoning turli burchaklaridan kelgan mehmonlar o’zbek milliy liboslariga va madaniyatiga katta ahamiyat beradi. Ular mustaqillik bayramini, navro’z, hosil bayrami va o’zbekona to’ylarni guvohi bo’ladilar. O’zbekistondan estalik uchun atlas, do’ppi, belbog’, chopon va boshqa me’morchilik uslubida yasalgan estalik sovg’alarni olib ketadilar. Qadimdan quyoshdan, issiqdan va sovuqdan asrovchi bu liboslar hozirda milliy qadiryatimizga, o’zbek milliy liboslariga aylangan. Liboslarga tikilgan har bir naqsh ma’no anglatgan. Yosh bola kiyimlari, kelin, yoshi katta erkaklar va ayollar liboslari uchun alohida usulda naqsh solingan.

Dinlar ham dunyo aholisi urf – odatlari, rasm – rusumlariga va qadiryalariga ta’sir ko’rsatgan. Islom dinini oladigan bo’lsak, Qur’oni karim, Hadisi sharif, Ijmo va muayyan fatvolardagi mezonlar hamda talablar musulmon sharqi millatlari axloqiy darajasining shakllanishida katta ahamiyat kasb etgan[3].

Birinchi prezidentimiz Islom Karimov tashabbusi bilan 1991 – yilda Qurbon hayiti va 1992 - yildan Ramazon hayitlarining birinchi kunlari dam olish kuni deb belgilandi. O’zbekiston aholisi asosan musulmonlardan tashkil topgan. Islom dinining muqaddas kitobi – Qur’oni Karimning mazmuni va Muhammad payg’ambar (s.a.v.)ning hadislarini o’zbek tilida nashr etildi. Bundan tashqari boshqa din vakillari uchun ham ibodatxonalar qurildi[4].

2022 – yilda esa O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan o’zbek milliy umumxalq bayrami hisoblangan “Navro’z bayramiga tayyorgarlik ko’rish va uni o’tkazish to’g’risida”gi qarorni imzoladi[5].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROYXATI:

1. “Axloqshunoslik” darslik Abdulla Sher Toshkent – 2010 7-8-bet
2. “Dunyoni ma’naviy tanazzuldan qutqara oladigan mutafakkir” yoxud Navoiy asarlarini yoshlarga innovatsion usullarda o‘qitish. <https://yuz.uz/uz/news/>
3. “Axloqshunoslik” darslik Abdulla Sher Toshkent – 2010 12-bet
4. O‘zbekiston Respublikasi birinchi prezidenti Islom Karimovning Diniy bayram “Qurbon hayit”ni dam olish kuni deb e’lon qilish haqidagi 20.06.1991 221-sonli farmoni. <https://lex.uz/docs/-190512>
5. O‘zbekiston Respublikasi prezidentining “Navro‘z umumxalq bayramiga tayyorgarlik ko‘rish va uni o‘tkazish” to‘g‘risidagi 17.02.2022 134-son qarori. <https://lex.uz/uz/docs/-5866167>
6. Umidbek Adambayev. (2021). FAITH – THE CONCEPTION OF BELIEF AND STEPS TO DEVELOP IT / ACTUAL PROBLEMS OF MODERN SCIENCE, EDUCATION AND TRAINING. – pp. 96-100.
7. U. Adambaev. (2021). CONFIDENCE-NONVERBAL METHODS OF ARGUMENTATION IN THE FORMATION OF THE VERB / Экономика и социум. – С.18-21.
8. Адамбаев, У. Х. (2022). ИШОНЧ-ЭЪТИҚОДНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА АРГУМЕНТЛАШНИНГ ЎРНИ. Academic Research in Educational Sciences, 3(1), 898-905.
9. Умидбек Хаитбаевич Адамбаев, (2022). Ишонч – эътиқодни шакллантиришда урф-одат ва анъаналарнинг таъсири, SCIENTIFIC PROGRESS (pp. 348-351).
10. Адамбаев, У. Х., & Джораев, Д. Ў. (2022). ЭКОЛОГИК МАДАНИЯТ ВА УНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. Academic Research in Educational Sciences, 3(2), 125-134.
11. Adambayev, U. X., & Rahimberdiyev, S. U. (2022). NAVRO‘Z BAYRAMI VA UNING ETNOMADANIY AHAMIYATI. Academic Research in Educational Sciences, 3(2), 175-177.

12. Umid Adambayev. (2021). MILLIY O’ZLIKNI ANGLASH MILLAT TARAQIYOTINING POYDEVORI / Scientific progress. – pp. 1858-1862.
13. .U. X. Adambayev. (2022). AMIR TEMUR YURITGAN DAVLAT SIYOSATI. PEDAGOGS jurnali, 6(1), 68-71.
14. U.X. Adambayev. (2022). ETNOMADANIYATNING INSONLAR HAYOTIDA TUTGAN O’RNI. Scientific Progress 3 (3), 519-521.
15. U.X. Adambayev. (2022). ZAMONAVIY DUNYO: IJTIMOIIY TARMOQLAR INSON RESURSLARINI BOSHQARADI. Scientific Progress 3 (3), 499-501.
16. U.X. Adambayev. (2022). SOG’LOM OILADA MADANIY TARBIYANING SHAKLLANTIRISH. Scientific Progress 3 (3), 502-505.
17. 12. U.X. Adambayev. (2022). JAMOATCHILIK NAZORATI VA UNI TASHKIL ETISHDA YOSHLARNING O ‘RNI VA ROLI. Academic Research in Educational Sciences, 3(4), 260-264.
18. U.X. Adambayev. (2022). XIX ASRNING BOShLARIDATURKISTONDA JADIDCHILIK XARAKATINING ETNOPEDAГOГIK AXAMIЯTI. Academic Research in Educational Sciences, 3(4), 273-279.

O‘ZBEK XALQINING FOLKLOR SAN’ATI HAMDA TARBIYAVIY AHAMIYATI

Do‘stmurodov Ro‘zivoj Sharif o‘g‘li,

Qarshiboyev Isroil Xasan o‘g‘li

*Toshkent viloyati Chirchiq Davlat Pedagogika Instituti, Gumanitar fanlar
fakulteti, Milliy g‘oya, manaviyat asoslari va huquq ta‘limi yo‘nalishi talabasi*

Ilmiy rahbar: Adambayev Umidjon Xaitbayevich

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada o‘zbek xalqining folklor san‘ati, folklor-etnografik jamoalar va ularning rivojlanish tarixi haqida fikr yuritilgan. Dostonlarimiz tarixi hamda o‘zbek xalq ijodida ta‘lim va tarbiya jarayoni keng yoritilgan. Folklor xalq ijrochiligidan namunalar keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Folklor, sa‘nat, milliy, arxeologiya, doston, an‘anaviylik, xalq teatri, xalq og‘zaki ijodi.

FOLK ART AND EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF THE UZBEK PEOPLE

ABSTRACT

This article discusses the folk art of the Uzbek people, folklore and ethnographic communities and the history of their development. The history of epic and the process of education and upbringing in the Uzbek folklore are widely covered. Examples of folk songs are given.

Keywords: Folklore, art, national, archeology, epic, traditional, folk theater, folklore,

KIRISH

O‘zbek xalqining folklori – milliy merosining ajralmas qismi, shu bilan birgalikda eng dastlabki namunalaridir. O‘zbek xalq folklori mehnatkash xalqimizning orzu-umidlari, turmush-tarzi, madaniy hayoti, ijtimoiy va milliy ozodlik uchun kurashining ifodasi sifatida gavdalanadi. O‘zbek xalq ijodining mavzu jihatidan serqirraligi, janrlarga boyligi va hayotda tutgan o‘rni ham ana shu bilan bog‘liqdir.

Folklor atamasini 1846-yilda ingliz olimi Uilyam Toms taklif qilgan bo‘lib, «xalq donoligi» degan tushunchani ifodalaydi. Aslini olganda, folklor deganda, xalq tomonidan yaratilgan hamma san‘at namunalari – me‘morlik, naqqoshlik, ganchkorlik, zardo‘zlik, musiqa, raqs, og‘zaki adabiyot namunalari tushuniladi. Har bir san‘at sohasida ish olib borayotgan mutaxassis o‘zi tanlagan turni «folklor» deb ataydi. Masalan, musiqachi xalq kuylarini, xoreograf xalq raqslarini, arxitektor xalq me‘morchiligini, folklorshunos olim xalq dostonlari, ertaklarini folklor asari deb hisoblaydi.

Dastlabki vaqtlarda «el adabiyoti», «xalq adabiyoti», «og‘zaki adabiyot», «og‘zaki ijod» deb yuritilib kelingan o‘zbek xalq og‘zaki poetik ijodi ilk bor H.Zarif Professor M.Saidov ta‘rificha, avvalo, og‘zaki ijoddagi dostonlarda she‘riy va nasriy parchalardan iborat badiiy manba – matn bo‘lishi kerak. Ikkinchidan, dostonning musiqasi bo‘lishi lozim. Bu o‘rinda shuni aniqlab olish kerakki, har bir alohida olingan doston uchun alohida yirik musiqa asari bo‘lishi shart emas.

Keyingi yillarda o‘zbek folklori namunalarining ko‘plab nashr etilayotgani ham og‘zaki ijodimizga Davlat siyosati darajasida baho berilayotganini ko‘rsatuvchi dalildir. 1998 yilning 13 yanvar’ kuni Prezidentimiz I.A.Karimov «Alpomish» dostonining 1000 yilligini nishonlash haqidagi farmonga imzo chekdi. YUbikey tantanalari 1999 yil noyabr oyida Surxondaryoda keng nishonlandi. «Alpomish» dostonining ming yilligi xalqaro miqyosda keng nishonlandi, «O‘zbekiston xalq baxshisi» unvoni joriy etildi. Bu esa milliy manaviyatimizning asoslaridan biri bo‘lgan xalq ijodining yuksalishiga xizmat qildi. «Alpomish» dostoni

millatimizning o'zligini namoyon etadigan, avlodlardan-avlodlarga o'tib kelayotgan qahramonlik qo'shig'idir, – deb yozadi birinchi Prezidentimiz Islom Karimov o'zining «Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch» kitobida. – Agarki, xalqimizning qadimiy va shonli tarixi tuganmas doston bo'lsa, «Alpomish» ana shu dostonning shoh bayti, desak, to'g'ri bo'ladi» e'tibor berib kelmoqda. Fikrimizga I. Karimovning «Yuksak ma'naviyat – engilmas kuch» nomli kitobidagi quyidagi so'zlari dalil bo'ladi: «O'z tarixini bilmaydigan, kechagi kunini unutgan millatning kelajagi yo'q». Zero, xalq og'zaki ijodi namunalari ham ulug' va boy tariximizning bir qismidir. 1999 yildan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» asosida Akademik litseylar va kasb-hunar kollejlari ochish haqida qaror qabul qildi. Mazkur qarorning hayotga tatbiq etilishi natijasida xalq og'zaki ijodi fanini Akademik litseylarda alohida nazariy va amaliy kurs sifatida o'rganishga soatlar ajratilgan. Bu esa talabalar oldiga o'zbek folklori namunalari mukammal o'rganish hamda ularda ilgari surilgan ezgu g'oyalarni o'zlashtirib olish talabini qo'yadi. Xalq og'zaki ijodi badiiy adabiyotning eng qadimiy turi hisoblanadi. O'zbek folklori jahondagi hamma xalqlar og'zaki ijodida bo'lgani kabi bir qator o'ziga xos belgilariga ega. Bu belgi-xususiyatlar asosan og'zaki shakldagi so'z san'ati namunalari yozma adabiyot asarlaridan farqlovchi xususiyatlar hisoblanadi. Ularning tartibi haqida folklorshunos olimlarning fikrlari turlicha. Masalan, O. Madev an'anaviylikni folklorning birinchi xususiyati deb hisoblaydi. Biz quyidagi tartib tarafdorlarining fikriga qo'shilamiz:

Anonimlik;

Og'zakilik va badihago'ylik;

Jamoaviylik va ommaviylik;

Ko'p nusxalilik va tarmoqlilik.

O'zbek xalqi barcha xalqlar kabi juda qadimiy boy va xilma-xil an'analarga ega. Folklorshunos Omonilla Madayev ta'kidlaganidek: «Anonimlik xalq og'zaki ijodida xalq vakillarining o'z xalqiga xolis, beminnat xizmat qilish namunasi sifatida qadrlanadi».

Asrlar mobaynida xalqimizga juda katta ruhiy va ma'naviy quvvat berib kelayotgan milliy qadriyatlarimizni, folklor an'analarimizni yoshlar ongiga chuqur singdirish har tomonlama yetuk, barkamol avlodni tarbiyalab voyaga yetkazishda muhim ahamiyatga ega. Yurtimiz mustaqillikka erishgach bunga keng imkoniyatlar yaratildi. Chunki mamlakatimizda kechayotgan milliy o'zlikni anglash va ma'naviy hurlikni his etish ehtiyoji ajdodlarimiz qalb qo'ri, aql zakovati, turmush tajribasi asosida yaratilgan madaniy merosimizni bilishni va shu asosda turli bunyodkorlik va yaratuvchilik ishlarini amalga oshirishni taqazo etmoqda. Ijodkor xalqimiz tomonidan yaratilgan nodir mahnaviy boylik hisoblangan folklor asarlari asrlar osha turli axloqiy tushunchalarni betakror badiiy shaklda kishilar qalbiga singdirishda bebaxo sarchashma sifatida xizmat qilib kelmoqda.

Xar bir xalq yoki elat, avvalo tarixi, madaniy birligi bilan ajralib turadi. O'zbek xalqi ham uzoq tarixiy davr mobaynida shakllanib, juda ko'p ilmiy-madaniy xususiyatlarga ega bo'ldi. O'tmish ajdodlarimiz an'analari qadriyatlari asrdan-asrga, avlodan-avlodga saqlanib, taraqqiy topib keldi. Xususan, milliy-madaniy xususiyatlarimizni saqlanib qolishida xalq ogzaki badiiy ijodining roli beqiyos bo'ldi. Jumladan, xalqimizni o'ziga xos urf-odat va marosimlari bola tarbiyasi, mehmonnavozlik tabiati, axloq-odob qoidalari, pazandachilik malakasi, mehnat va turmush tarzi tartiblari folklor asarlari orqali bizgacha yetib keldi. Uzoq o'tmishda guruh-guruh bo'lib xalq sayillarida, ommaviy bayramalarda turli tuman tomoshalar ko'rsatgan xalq qiziqchilari, qo'girchoqbozlar, dorbozlar, raqqos va xonandalarni ijodiy uyushmalarini folklor ansambilini o'ziga xos na'munalari deyish mumkin. Chunki folklor asarlarini ommaviy ravishda ijro etuvchilarning aksariyati professional bo'lmay, balki havaskor ijrochilar bo'lib ularni repertuari ham sof xalq og'zaki ijodidandir. Xalq ijodiyotini asrash va rivojlantirishda folklor-etnografik ansambli rahbarlarining bu sohadagi ijodiy iqtidori muhim ahamiyatga ega. Ammo bu yo'lda tinmay izlanish lozim bo'ladi. Xalqning eng sara qo'shiqlarini ansamblga jalb qilingan ijrochilarning o'zidan yozib olish mumkin.

Xorazm xalq teatri an’analarini o‘rgangan san’atshunos T.Qilichev tomonidan aniqlangan.Olim 1974-yilning 10-noyabrida To‘rtko‘l tumanidagi «Qirqqizobod» jamoa xo‘jaligida yashovchi 70 yashar Bibi momo Qoziyevadan sumalak pishirish paytida o‘ynaladigan «Ashshadarozi» nomli xalq o‘yining etnografik tavsifi va qo‘shiqlarini yozib olganalliflar asarlarining kiritilishi zamonaviy ohanglarni kuchaytirish, shuningdek, milliy qadriyatlar ustuvorligini taminlashga xizmat qiladi. Bunday yangi qo‘shiqlar va mualliflar asarlari vatanparvarlik, Vatan tuyg‘usi bilan to‘lib-toshgan hozirgi kunimiz qahramonlarining qalb istaklarini aks ettiruvchi asarlar bo‘lib, yoshlar tarbiyasiga alohida ta’sir ko‘rsatadi. Unutmaslik kerakki, ko‘pincha xalq qo‘shiqlarining qayta ishlangan va badiiy sayqal berilgan namunalari aholining estetik didi va badiiy so‘zni his qilish ko‘nikmasiga, ko‘hna musiqa folkloriga nisbatan ko‘proq ma’qul va mos boladi. Shuning uchun folklor etnografik ansambllari repertuari shakllanishining dastlabki bosqichlarida qayta ishlangan qo‘shiqlarga shuningdek, qo‘shiq mualliflarining folklor uslubida xalq ruxiyatiga mos yaratgan qo‘shiqlariga asosiy e’tiborni qaratish lozim. Bunda folklor ansambl repertuariga mualliflar asarlarini puxta o‘ylab, asarga tanqidiy yondashib saralash nihoyatda muoim. Ayniqsa, tanlab olingan materiallar ansambl ijodiy faoliyatining o‘ziga xos xususiyatlariga muvofiq bo‘lishi, ijro etiladigan asar ansamblda shakllangan ijro uslubiga mos kelishi lozim. Qutb yulduzini «Temur qazunuq» deyish ham shundandir. «Temir qoziq» demakdir. Chunki osmon buning ustida aylanadi»

XULOSA

Xalq og‘zaki ijodi xalq san’atining boshqa turlaridan: doston, askiya, epos, tasviriy va amaliy san’at hamda boshqalardan og‘zaki so‘z san’ati ekanligi bilan ajralib turadi. U og‘izdan-og‘izga, avloddan-avlodga, davrdan-davrga o‘tib, xalqning iste’dodli vakillari ijrosida sayqal topadi. Folklor asarlari dastlab qanday yaratilgan bo‘lsa, o‘sha holicha yangi ma’lumotlar bilan boyitilib, tarixiy sharoitga moslashib, shu bilan birga yozma adabiyotga ijobiy ta’sir etadi.

O‘zbek xalq folklori, xalq udumlari, urf-odatlar, mavsumiy marosimlar an’anaviyligi, turli-tuman hodisalarni tabiat hodisalariga ta’sir ko‘rsatishiga intilishi bilan ijtimoiy hayotda katta o‘rin tutadi. Marosimlarni o‘tkazish paytida ijro etiladigan doson va askiyalar marosimlar folklorini tashkil etadi.

REFERENCES

1. Introduction to Folklore. London, 2008. Page7
2. Islom Karimov. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008. – B.32-33
3. Madayev.O. O‘zbek xalq og‘zaki poetic ijodi. Toshkent: “ Mumtoz so‘z” – 2011.B.15.
4. T.Qilichevning «Xorazm xalq teatri» (Toshkent, Adabiyot va san’at nashriyoti, 1988, 70-75-betlar)
5. M Jo‘rayev. Folklorshunoslik asoslari. – T., 2009

**OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA TEXNIKA FANLARINI
O'QITISHNING O'ZIGA XOS METODIKASI VA TA'LIM SIFAT
SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA ZAMONAVIY YONDASHUV**

To'rayev Xurshidjon Xasanjon o'g'li

Toshkent Davlat Transport universiteti Magistratura 2-bosqich talabasi

Annatsiya: Ushbu maqola oliy ta'lim muassalarida zamonaviy yondashuv - o'z mohiyati va mazmuniga ko'ra ma'lum pedagogik nazariyaga asoslangan u yoki bu tasnifga tegishli bo'lishi haqida.

Kalit so'zlar: Vaqt taqsimoti, sifat samaradorligi, pedagogik faoliyat, didaktik metodlar.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim sohasida o'tkazilayotgan tub islohotlarning mazmuni bugungi kunda ta'lim jarayonini loyihalashga yangicha yondashuv bilan boyib bormoqda. Ta'limga zamonaviy yondashuv ta'lim jarayonini aniq vositalar yordamida samarali boshqarish va qo'yilgan o'quv maqsadlariga muvaffaqiyatli erishish natijalarini kafolatlaydi. Boshlang'ich sinflarda ta'lim sifat samaradorligini oshirishda zamonaviy yondashuv –vaqt taqsimotiga muvofiq dasturlanib, ilmiy jihatdan asoslangan hamda kutilgan natijaga erishishni ta'minlovchi pedagog jarayonning barcha bosqich va qismlarining vazifalari aniq belgilangan tizimdir. Ta'lim texnologiyalari pedagogik faoliyatning ma'lum sohasini qamrab oladi. Didaktik jarayon bosqichlarini muayyan ketma-ketlikda qurish o'quvchilarning bilim faoliyatini mavzu bo'yicha belgilangan maqsadlarga mos holda tanlangan o'qitish metodlari yordamida tashkil etish demakdir. Oliy ta'lim muassalarida sifat samaradorligini oshirishda zamonaviy yondashuv - o'z mohiyati va mazmuniga ko'ra ma'lum pedagogik nazariyaga asoslangan u yoki bu tasnifga tegishli bo'ladi. Ularning samaradorligi to'g'risida fikr yuritilganda o'qitish jarayonini izga soladigan va uni maqsadli yo'naltira oladigan, o'qituvchi va o'quvchining hamkorlikdagi faoliyatini ta'minlash barcha ta'lim muassasalarining oldiga qo'yilayotgan maqsadga nechog'lik erishilayotganini ko'zda tutish kerak. Yoxud o'qitish metodlari bevosita ta'lim amaliyoti bilan aloqador kontseptsiyasidir. “Oliy ta'lim muassalarida sifat samaradorligini oshirishda zamonaviy yondashuv dastlab pedagog ongida faoliyatning umumlashgan loyihasi tarzida mavjud bo'ladi. Bu loyiha amaliyotga o'qituvchi va o'quvchi faoliyatlarining o'zaro tutashuvi tekisligida, o'qitish va o'qishning aniq harakatlar, amallar yoki usullar majmuasi sifatida joriy etiladi. Metodning boshqa namoyon bo'lish shakllari yo'q, sababi

umumiy holda o'qitish metodi o'zida faoliyatning didaktik modelini ifoda etadi”. Boshlang'ich sinflarda ta'lim sifat samaradorligini oshirishda zamonaviy yondashuv faol va sust guruhlarga ajratish hollari mavjud. Agar har bir metodbelgilangan u yoki bu maqsadni yechishda o'z o'rnida ishlatilsa, shubhasiz, faoldir. Talim sifat samaradorligini oshirishda zamonaviy yondashuv ham darsda o'quvchilar faoliyatining yuqori darajasini ta'minlash asosida oldindan belgilangan maqsadga erishishga qaratiladi. Shu boisdan, bu faslda hali pedagogik jarayon uchun notanish bo'lgan chet el didaktikasiga oid metodlar haqida fikr yuritiladi. Dars jarayonida aqliy hujumdan maqsadli foydalanish ijodiy, nostandart tafakkurlashni rivojlantirish garovi hisoblanadi. “Aqliy hujumni” uyushtirish bir muncha sodda bo'lib, undan ta'lim mazmunini o'zgartirish jarayonida foydalanish bilan birgalikda ishlab chiqarish muammolarining yechishni topishda ham juda qo'l keladi. Dastlab guruh yig'iladi va ular oldiga muammo qo'yiladi. Bu muammo yechimi to'g'risida barcha ishtirokchilar o'z fikrlarini bildiradilar. Bu bosqichda hech kimning o'zga kishi g'oyalariga hujum qilish yoki baholashga haqqi yo'q.

Oliy ta'lim muassalarida darslarni matnlar berilgan bo'lib, shulardan biri “Alisher Navoiy” matnidir. Matn badiiy va ilmiy uslubda berilgan. Mashq shartida matnlarni taqqoslab, ularning o'xshash va farqli tomonlarini aniqlash topshirilgan. Mazkur matnni “Aqliy hujum” metodi yordamida o'rganish ko'zlagan maqsadga erishish imkoniyatini yaratadi. Bu metod asosida matn bilan bir necha bosqichda olib boriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tolipov O. Umumiy pedagogika Toshkent: 2007-y.
2. Yo'ldashev O. Pedagogika Toshkent: 2008-y.
3. Xasanboeva O. Oila pedagogikasi. Toshkent: 2007-y.
4. Daminov T, Adambekova T. O'yin mashg'ulotlari. Toshkent: 1993-y

**YURTIMIZDA AVTOMOBIL YO’LLARI HAMDA SVETOFORDAN
FOYDALANISHNING ABZALLIKLARI VA MUOMMOLARI,
INOVATSION SVETOFORLARNING QO’LLANILISHI**

*Namangan viloyati kasdbiy talimni rivojlantirish va
muvofiqlantirish boshqarmasi*

To’raqo’rg’on tuman 2-sonli kasb-hunar maktabi

ishlab chiqarish talimi ustasi

M.Shaxobiddinov

Annotatsiya: ushbu maqolada bugungi kunda respublikamizda avtomobil magistrali rivojlanishi, kommunikatsion texnologiyalar rivojlanib borayotgan davirda mazkur sohada bo’layotgan kamchilik va yangiliklar to’g’risida o’quvchilarga tushunchalar berish maqsad qilib belgilangan.

Kalit so’zlari: Magistral, avtomobilsozlik, avtomobil yo’lari, transport aloqalari svetofor, piyodalar,xaydovchilar, Inavatsion svetoforlar, LED lampalari, sensor moslama.

Respublikamizda hozirgi ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy rivijlanishda avtomobilsozlik sanoati va tiransport tizimining rivojlanishi hamda transport infrasturukturasining eng muhim yo’nalishlaridan biri magistral avtomobil yo’llari tarmog’ini rivojlantirish bo’lib, bu yo’llardan yaqin va uzoq davlatlar bilan transfort aloqasini hamda piyodalarning qatnovlarida qulayliklarni oshirishdir.

Piyodalar o’tish joylarida svetofor o’rnatilgan bo’lib, Ushbu piyodalar o’tish joylarida avtomobillar qatnovlari juda ko’pligi kuzatiladi. Shuningdek avtomobillarga qaraganda piyodalarning qatnovlari ham undan ziyod. Svetoforni avtomobillarga qizil chiroqlari yonganda piyodalarga yashil chiroqlari yonadi.

Demak avtomobillar to’htashi va piyodalarni yo’lni kesib o’tish jarayonida bazi xollarda bir piyoda uchun ikki taraf yo’lida o’nlab mashinalar to’xtab turadi. Piyoda

o‘tib ketganidan so‘ng ham yashil yonishini kutib turish kerak. Bu esa yo‘llarda harakatni cheklaydi. Transport vositalarining keraksiz to‘xtab turishlariga sabab bo‘ladi. Avtomobillar piyodalar o‘tish joyiga yaqinlashib to‘htash chizig‘ida oldinda kelayotgan avtomobillar to‘htaganda orqada kelayotgan avtomobillarni oldindagi avtomobillarga yetib olib avarya holatlari ko‘p uchraydi. Piyodalar ham svetofor chiroqlariga qaramay yo‘lni kesib o‘tuvchilar kuzatiladi. Ming afsuski, gohida piyodalar yo‘lning belgilanmagan

qismlaridan kesib o‘tishi tufayli, gohida haydovchilarning tezlik qoidalariga amal qilmasligi natijasida nohush hodisalar yuz berib turadi. Yurtimizda yosh xaydovchilar yoki qimmat baho mashinalarni minib olgan, xaydovchilik kurslarida o‘qimagan, xaydovchilik guvohnomasi yo‘q, ota-onasini erkatoy bolalari tomonidan gohida tezlik balantligi, yo‘l belgilariga, yo‘l harakati qoydalariga amal qilmasliklari natijasida nohush hodisalar keltirib chiqazadi. Shularni inobatga olgan xolda aholiga orasida seminarlar tariqasida tushunchalar va maruzalar bilan oddiy aholiga ma‘lumotlar berib borishimiz lozim. Xaydovchilarga ushbu holatlar bo‘yicha kerakli choralarni va harakat havfsizligini, masofa saqlashlari hamda qoydalarga amal qilishlari boyicha keraklicha ma‘lumotlarni yetkazish uchun axborot markazlari orqali ham axoli orasiga kirib borishimiz lozim.

Svetoforlar mavzusida so‘z borar ekan yurtimizda inavastsiyon svetoforlar qo‘llanilishi yo‘llardan piyodalar, qariyalar hamda nogironlar uchun qulayliklari yaratilib borilmoqda.

Inovatsion svetoforlar

Toshkent shahar IIBB YHXBdan ma’lum qilishlaricha, ushbu innovatsion svetoforning o’rnatilishi piyoda, ayniqsa, bolalarning yo’llardagi xavfsizligini ta’minlashga xizmat qiladi. Yo’lakchaga kelishingiz bilan sensor moslama ishga tushadi va avtomobillar uchun qizil chiroq yonadi. Bu texnologiyada inson omili ishtirok etmaydi Shahardagi ayrim joylarda piyodalar o’tish joyi tugmalar orqali boshqarilishini ko’rish mumkin. Bu ayrim fuqarolar tomonidan tugmalar doimiy bosib turilishi yoki faqat yashil chiroq yonib turishi uchun tugmachani bog‘lab qo’yish holatlari kuzatilmoqda. Innovatsion svetofor esa sensor orqali boshqariladi. Piyodalar o’tish yo’l belgilari ham LED lampalari orqali yoritiladi.

Kunlar o’tgani sayin svetoforlarning ham yangicha talqinlari yaratilib insonlarga foydali hususiyatlari bilan o’rnatilib kelinmoqda.

Kuni kecha poytaxtimizning ayrim tumanidagi maktablar yonidagi piyodalar o’tish yo’lagiga innovatsion svetofor o’rnatildi. E’tiborli jihati shundaki, piyodalarga qulaylik yaratish hamda ularning xavfsizligini ta’minlash maqsadida o’rnatilgan ushbu svetofor sensorda boshqariladi.

Mazkur ko’chada transport vositalari juda ko’p harakatlanadi. Bundan tashqari, hududda maktabgacha ta’lim muassasasi va maktab joylashgan bo’lib, bolalar yo’lining ayni shu qismidan o’tishlariga qulaylik yaratish maqsadida o’rnatildi.

Ko’zi ojiz piyodalar uchun ham qulaylik yaratish maqsadida yurtimiz shaharlari ko’chalarida ilk bor “ovozli svetafor o’rnatildi. Respublika Ichki ishlar

vazirligi tomonidan tuzilgan ishchi guruhi mamlakatimizdagi ko‘zi ojiz va ko‘rish qobiliyati zaif bo‘lgan bolalar maktab-internatlariga yaqindan yordam berish maqsadida chora-tadbirlar rejasini ishlab chiqarilganini malum qilgan. Va shu asosida viloyatlarimizda ham muayyan ishlar amalga oshirilmoqda.

Viloyatlardagi IIB yo‘l harakati xavfsizligi boshqarmasi tomonidan o‘rnatilgan “ovozli svetofor” piyodalarga har bir chiroq yongani va harakatlanish mumkin yoki mumkin emasligi haqida ovozli xabar berib, ogohlantiradi.

– Maktabimiz oldidagi katta yo‘ldan o‘tish biz uchun ko‘p noqulaylik tug‘dirardi, qo‘rqardik, – deydi maktab-internat o‘qituvchisi Zokir Maxamatov. – Chunki, shu paytgacha avtomashinalarning ovozini eshitgan holda, ularning yaqin yoki uzoqdaliginichamalab yo‘lni kesib o‘tardik. Bu svetofor biz va o‘quvchilarimiz uchun katta qulaylik bo‘ldi.

Shahardagi ayrim joylarda piyodalar o‘tish joyi tugmalar orqali boshqarilishini ko‘rish mumkin. Bu ayrim fuqarolar tomonidan tugmalar doimiy bosib turilishi yoki faqat yashil chiroq yonib turishi uchun tugmachani bog‘lab qo‘yish holatlari kuzatilmoqda. Innovatsion svetofor esa sensor orqali boshqariladi. Piyodalar o‘tish yo‘l belgilari ham LED lampalari orqali yoritiladi.

Mazkur svetoforlar kunduzi quyoshdan quvvat oladi. Olgan quvvati tun bo‘yi bemalol yetadi. Bundan tashqari, qo‘shimcha o‘rnatilgan chiroqlar haydovchilarni hushyorlikka chorlaydi. Bu esa piyodalar ishtirokidagi turli xil xavf-xatarlarning oldini olishga yordam beradi.

Mutaxassislarning aytishicha, kelgusida mazkur loyihani aholi gavjum joylarga keng tatbiq etish ko‘zda tutilmoqda, deya xabar bermoqda O‘ZA.

Yurtimiz shifokorlari fuqorolarga qarata ularning farzandlariga etiborli bo‘lishlarini, Ko‘cha – kuyda tartib – qoydalarga, xarakat – xavfsizligi qoydalariga amal qilishlariga chaqirishlarini so‘raydi. Asosiy etiboprlarini tiransfortlar qatnovi, fiyodalar o‘tish yo‘lakchalaridan o‘tayotgan chog‘larida telifotdan foydalangan xolda quloqlariga quloqchainlar taqib yurishlari oqibatida ko‘flab transfort va fuforolar xalokati keitirib chiqarishiga sabab bo‘layotganini takitlashmoqda

Yo'llarda xarakat xavfsizligini yo'ga qo'yuvchi hodimlar xam ko'flab yosh haydovchilarni ota-onalari olib bergan so'ngi rusumdagi tiransfortvositalarini kata tezliklar bilan boshqarishlari tufayli shunday oqibatlar sodir bo'moqda deb takitlashmoqda.

Ayni damda bir yo'nalish ya'niy avtomobil yo'nalishi bo'yicha so'zni olib borar ekanmiz, kasb – hunar maktabimizda ushbu soha bo'yicha dars berib borayotgan ustozlarimiz ko'p ulardan yo'l harakati qoidalari fanidan dars berib kelayotgan Qosimov Hamiduiio domlamiz bilan birgalikda yangi tahrirdagi Yo'l harakati qoidalari 2022 yil 12-Aprel kuni o'zbekiston respublikasi vazirlar maxkamasining yo'l xarakati qoidalarini tastiqlash to'g'risidagi 172 sonli qarori qabnul qilindi. Ushbu qaror bo'yicha 1- maydan boshlab amalga kiritilayotgan yangiliklar hamda servis belgilariga kiritilgab qo'shilgan belgilar boyicha keraklicha maxoratlar bilan ertalabki saflanishlarda kasb – hunar maktabi bo'yicha barcha yo'nalishdagi o'quvchilariga faol o'quvchilar binan , hamda dars mashg'ulotlarida esa jixozlangan honalarda Ilg'or pedagogik tehnalogiyalardan foydalangan holda o'quvchilarni bilimlari va ko'nikmasi shakillantirib bormoqdamiz. Ushbu yangi taxrirdaga Yo'l harakati qoidalari bo'yicha telividiniyalarda va boshqa sayitlarda tanishtirish ishlari olib borilmoqda.

Biz quyidagi belgilarni axborot nashiryotlari orqaliy ham yoritib berish istagidamiz .

Yuqorida aytib o'tilgan yangi taxrirdagi servis bilgilardan

Ushbu belgilarda ko'rsatilgan joylarga belgida ko'rsatilgan masofalar qolganligi xaqda ma'lumot beridi.

Yangi qaroga ko'ra axoli po'nkitalarida transpot vositalarini soatiga 70 kilometirdan, maktab va maktabgacha talim muassasalari atroflaridagi yo'llarda 300 metirgacha masofada soatiga 30 kilometirdan turar joy daxalari va yondosh hududlarda uy joy binolari orasidagi yo'llarda soatiga 20 kilometirdan oshirmasdan harakatlanishga ruhsat etiladi.

Bulardan tashqari piyodalar o'tish joylarida transfort vositalarini

Piyodalar o'tish joylarida transport vositalarini to'xtatish taqiqlanadi. Piyodalar o'tish joylarida eski qoyda bo'yicha 5 metir masofada taqiqlanar edi yangi qoyda bo'yicha transport vositalarini to'xtatish 10 metir masofaga o'zgartirilgan.

Yangi qarorga ko'ra engil avtomobillarda yuk tashishga mo'ljallangan tom qismidagi yukning balandligi bir metirdan oshmagan holda maxsus moslamalar bilan maxkamlangan va uzunligi avtomobilni uzunligidan yarim metirdan oshmagan holda tashish belgilandi.

Yuk avtomobillarni yo'ning faqat o'ng tomonidan xarakatlanishlari korsatib o'tildi. transport vositalarini qayrilib olish joylarida hamda unga 30 metir yetmasdan yoki o'tib to'htash taqiqlanadi.

Kunning qorong’u vaqti yoki yetarlicha ko’rinmaydigan vaqtda volosofetchilar nur qatetuvchi kiyimlarda bo’lishlari shuningdek so’tkaning qorong;u vaqtilarida piyodalar kiyimlarida nur qaytaruvchi elimentlar bo’lishi tavsiya etilishini ko’rsatib o’tilgan.

Foydalanilgan internet saytlari:

1. www.xit.uz
2. wikipedia.org
3. prom.uz
4. daryo.uz

MAHALLAM – FUQAROLIK JAMIYATINING POYDEVORI

Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti 2-bosqich talabalari

Tashmetova Mavluda Alisher qizi

Nizamov Sarvar Zayniddinxon o‘gli

Ilmiy rahbar: TVCHDPI o‘qituvchisi

Adambayev Umidbek Xaitbayevich

Annotatsiya

Ushbu maqolada jamiyatning asosiy bo‘g‘ini bo‘lmish “Mahalla”ga berilayotgan e’tibor va rivojlantirish uchun qilinayotgan harakatlar haqida mulohaza qilinadi.

Kalit so‘zlar

Mahalla, jamiyat, jamoa, qadiryat, urf-odat, qo‘ni-qo‘shnichilik, Mahalla tinchligi va obodligi.

Kirish:

Yurtimizda jamiyat o‘z-o‘zini boshqarishning an’anaviy usuli bu mahalladir. Mahalla shu so‘z mazmunida butun olam ezguliklari, urf -odat va an’analari, qaynoq taftini mujassam qilgan. Qadimdan faqatgina odamlarning urug‘ jamoasigina emas, balki ishlab chiqarish manfaatlari bilan ham birlashtirib turgan bo‘g‘in bu mahalla bo‘lgan. Asli “Mahalla” atamasi arabcha so‘z bo‘lib, o‘rin-joy degan ma’noni anglatadi.[1] U turli hududlarda joy, guzar, jamoa, elat nomlar bilan atalib kelingan. Mahallani boshqarish jamoatchilik asosida olib boriladi. Mahalla kichik ma’muriy xudud bo‘lishi bilan birga, turmush tarzi, qadriyatlar, an’analar, urf-odatlar umumiyliги bilan bog‘langan kishilar jamoasi birligidir. Tarixning turli bosqichlarida davrlar, tuzumlar o‘zgarishiga qarab mahallaning vazifalari xam o‘zgarib turgan. Fuqarolik jamiyatining eng muhim insitutlaridan biri bo‘lgan mahalla instituti haqida gap ketganda aytish mumkinki, qadim-qadimdan xalqimizning milliy turmush va tafakkur tarziga aylanib ketgan jamoa bo‘lish, bir

mahalla bo‘lib yashash tuyg‘usi ijtimoiy hayotning ham uzviy qismi sifatida katta bir ma‘naviy qadriyat deb qaralgan. Insonning jamoa bo‘lib yashashga bo‘lgan ehtiyoji odamlarning ko‘payishi oqibatida paydo bo‘lganligi to‘g‘risida, dastlab Forobiyning «Fozil shahar aholisining maslagi» asarida[2], keyinchalik esa Abu Ali ibn Sinoning «Uy xo‘jaligi to‘g‘risida»gi risolasida: «Insonlar jamoa bo‘lib yashashlari uchun o‘zaro muloqotda, turli munosabatda bo‘lishlari, bir birlarining ehtiyojlarini qondirish uchun xizmat qilishlari va umumiy intilish, maqsadga ega bo‘lishlari lozim», – degan fikri orqali rivojlantirildi[3]. Shu bilan birga, mutafakkir jamiyatda insonlar o‘zaro yordam asosida yashashlari kerak, deb alohida ta’kidlaydi.

Abu Rayhon Beruniyning fikricha, inson o‘z ehtiyojlarini tushunib, o‘ziga o‘xshash kishilar bilan birga jamoa bo‘lib yashashning zarurligini anglay boshlashi o‘ziga xos kelishuvchanlik shartnomasiga oid munosabatlarning kelib chiqishiga[2,97.b], shuningdek, mahalla tushunchasining paydo bo‘lishiga asos yaratdi.

Darxaqiqat Mahalla xalqimizning turmush tarzi, ruhiy-ma‘naviy ehtiyojidan kelib chiqib, mafkuraviy ongini va tafakurini, insonlarning o‘zaro aloqalarini, oilaviy munosabatlarini shakllantirishda va qo‘ni-qo‘shnichilik, quda-andachilik shu kabi masalalarga yechim topuvchi nodavlat tashkilot hisoblanadi.

Yurtimiz mustaqillikka erishgach, mahallalarga bo‘lgan munosabat tubdan o‘zgardi. Yurtboshimiz Shavkat Mirziyoyev tabiricha “qaysi mahallada ish to‘g‘ri tashkil etilib, fuqarolar bilan yaqin hamkorlik o‘rnatilgan bo‘lsa, o‘sha yerda hamjihatlik, mehr-oqibat muhiti hukm surmoqda, noxush holatlarga yo‘l qo‘yilmayapti”[1,2.b]. Shu bois yurtimizda amalga oshirilayotgan izchil va tizimli islohatlarning keng tizimli bosqichida mahallalarni yanada rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlash davr taqozosidir. Shu bois Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tomonidan 2017-yil 3-fevral kuni qabul qilingan “Mahalla institutini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi[4] farmonga muvofiq fuqarolar o‘zini o‘zi boshqarish organlarini samaradorligini oshirish, mahalla institutini fuqarolarga yaqin va xalqchil tizimga aylantirish, fuqarolar yig‘inlarining oliy manfaatlarini yuzaga

keltiradigan uyushmaga birlashish huquqlarini ro'yobga chiqarish, ularning ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-ma'rfiy va moddiy-texnik bazasini mustahkamlash hamda fuqarolik jamiyati institutlari bilan o'zaro aloqalarni yanada rivojlantirish ko'zda tutilgan edi. Bunga ko'ra ohirgi besh yil mobaynida fuqarolar yig'inlarining 1600 ga yaqin xizmat binolarining 367 tasi kapital ta'mirlandi va 350 dan ortig'i rekonstruksiya qilindi, namunaviy loihalar asosida 216 ta bino yangidan barpo qlinib foydalanishga topshirildi. Ushbu farmonga binoan 2018-yil 1-dekabirga qadar shaharlar markazi va tumanlarda “Mahalla markazi” majmualarining binolarni modernizatsiyalandi va yangidan barpo qilindi.[5] Bundan kornib turibtki mahallalarni rivojlantrish maqsadida olib borilayotgan islohatlar misol qiladigan bo'lsak 2022- 2026 yilgi “Taraqiyot strategiyasi” davlat dasturining 3-maqsadiga binoan “Mahalliy davlat hokimiyati organlari faoliyatining institutsional asoslari zamon talablariga moslashtirish”[6]. Bunga ko'ra mahalliy ijro hokimyat organlari demokratik tamoilar asosida shaklantirish, mahalliy hokimliklarni moliyaviy ta'minotni kengaytirish, mahalliy hokimliklarning boshqaruv faoliyatiga AKTni keng joriy qilish ko'zlanmoqda.

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, mahalla instituti bugungi kunda jamiyat va davlat ijtimoiy hayotining eng jo'shqin, faol, qaynoq va jonli maskaniga aylanib bormoqda. Yurtboshimiz mahallalarda to'planib qolgan muamolarni va kamchiliklarni samarali yechish, tinch-totuvlikni asrab-avaylash yo'lida barcha sa'y-harakatlarni birlashtirish kerakligini takidladilar. Bundan ko'rinib turibtki yurtimizda mahalla institutini rivojlantirish, qo'lab-quvatlash va moddiy ta'minlash o'z samarasin bermoqda. Bundan rivojlanishlar va berilayotgan e'tiborlar xalqimiz ko'ngliga xush kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. “Xalq so'zi” 2017 yil, 23 mart. 26-son.
2. Faxridin Husanov. Ma'naviyat yulduzlari. –T.: O'zbekiston ,1999. 67–68-97-bet.

3. M.M. Xayrullayev. O‘zbekistonda ijtimoiy-falsafiy fikrlar tarixidan. – T.: O‘zbekiston,1995. - 67-b.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017- yil 3-fevraldagi PF-4944-son. O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2017 y., 6-son, 69-modda.
5. Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 13.12.2018-y., 06/18/5597/2300-son.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022- yil 28-yanvardagi PF-60-son. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 29.01.2022-y., 06/22/60/0082-son.
7. Umidbek Adambayev. (2021). FAITH – THE CONCEPTION OF BELIEF AND STEPS TO DEVELOP IT / ACTUAL PROBLEMS OF MODERN SCIENCE, EDUCATION AND TRAINING. – pp. 96-100.
8. U. Adambaev. (2021). CONFIDENCE-NONVERBAL METHODS OF ARGUMENTATION IN THE FORMATION OF THE VERB /Экономика и социум. – С.18-21.
9. Адамбаев, У. Х. (2022). ИШОНЧ-ЭЪТИҚОДНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА АРГУМЕНТЛАШНИНГ ЎРНИ. *Academic Research in Educational Sciences*, 3(1), 898-905.
10. Умидбек Хаитбаевич Адамбаев, (2022). Ишонч – эътиқодни шакллантиришда урф-одат ва анъаналарнинг таъсири, *SCIENTIFIC PROGRESS* (pp. 348-351).
11. Адамбаев, У. Х., & Джораев, Д. Ў. (2022). ЭКОЛОГИК МАДАНИЯТ ВА УНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. *Academic Research in Educational Sciences*, 3(2), 125-134.
12. Adambayev, U. X., & Rahimberdiyev, S. U. (2022). NAVRO‘Z BAYRAMI VA UNING ETNOMADANIY AHAMIYATI. *Academic Research in Educational Sciences*, 3(2), 175-177.
13. Umid Adambayev. (2021). MILLIY O‘ZLIKNI ANGLASH MILLAT TARAQIYOTINING POYDEVORI / *Scientific progress*. – pp. 1858-1862.

14. U. X. Adambayev. (2022). AMIR TEMUR YURITGAN DAVLAT SIYOSATI. PEDAGOGS jurnali, 6(1), 68-71.
15. U. X. Adambayev. (2022). ETNOMADANIYATNING INSONLAR HAYOTIDA TUTGAN O‘RNI. Scientific Progress 3 (3), 519-521.
16. U. X. Adambayev. (2022). ZAMONAVIY DUNYO: IJTIMOIIY TARMOQLAR INSON RESURSLARINI BOSHQARADI. Scientific Progress 3 (3), 499-501.
17. U. X. Adambayev. (2022). SOG‘LOM OILADA MADANIY TARBIYANING SHAKLLANTIRISH. Scientific Progress 3 (3), 502-505.
18. U. X. Adambayev. (2022). JAMOATCHILIK NAZORATI VA UNI TASHKIL ETISHDA YOSHLARNING O‘RNI VA ROLI. Academic Research in Educational Sciences, 3(4), 260-264.
19. U. X. Adambayev. (2022). XIX ASRNING BO‘SHLARI DATURKISTONDA JADIDCHILIK HARAKATINING ETNOPEDAOGIK AXAMIYATI. Academic Research in Educational Sciences, 3(4), 273-279.

TABLE OF CONTENTS / ОГЛАВЛЕНИЯ / MUNDARIJA

№	The subject of the article / Тема статьи / Maqola mavzusi	Page / Страница / Sahifa
1	THE IMPORTANCE OF PHYSICAL EDUCATION IN THE FORMATION OF PSYCHOLOGICAL HEALTH OF A PERSON	4
2	MAKTABDA ONA TILI PREDMETI VA ONA TILI METODIKASINING ZAMONAVIY USULLARI UNING MAZMUNINI MODDIYLASHTIRISH DARAJALARI	8
3	BOSHLANG‘ICH SINFLAR O‘QUVCHILARINI IJODIY FIKRLASHGA O‘RGATISHDA MUSTAQIL ISHLARNING O‘RNI	11
4	O‘QUVCHILARDA IJODIY FIKRLASH, MUAMMOLARNI HAL ETAROLISH VA BILIMLARINI RIVOJLANTIRISH PSIXOLOGIYASI	15
5	YARMO‘TKAZGICHLI TUZILMALARNING KVANTLASHGAN NUQTALARIDA YORUG‘LIKNING YUTILISHI	25
6	ИННОВАЦИОННЫЕ РЕФОРМЫ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН	31
7	THE CONCEPT OF PHYSICAL EDUCATION	35
8	TASVIRIY SAN‘ATNING INSON HAYOTIDA TUTGAN O‘RNI VA UNI O‘RGATISH METODIKASI	39
9	АНАЛИЗ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ДИСТАНЦИОННОГО ЗОНДИРОВАНИЯ ЗЕМЛИ	53
10	MAKTABDA ONA TILI PREDMETI VA UNING MAZMUNINI MODDIYLASHTIRISH DARAJALARI	68
11	МАТЕМАТИКА О‘QITISHNING UMUMIY MAQSADI	71
12	ОСОБЕННОСТИ ЖЕНСКОЙ ПРОЗЫ В ИСТОРИИ ЛИТЕРАТУРЫ	74
13	OLIV TA‘LIM TIZIMIDA DASTURLASH VA KOMPYUTER GRAFIKASI FANLARINI O‘QITISHNI TAKOMILLASTIRISHDA AMALIY DASTURLAR YARATISH	80
14	MILLIY VA DINIY AN‘ANALARNING AXLOQIY TARBIYADAGI ROLI	87
15	O‘ZBEK XALQINING FOLKLOR SAN‘ATI HAMDA TARBIYAVIY AHAMIYATI	92
16	OLIV TA‘LIM MUASSASALARIDA TEXNIKA FANLARINI O‘QITISHNING O‘ZIGA XOS METODIKASI VA TA‘LIM SIFAT SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA ZAMONAVIY YONDASHUV	98
17	YURTIMIZDA AVTOMOBIL YO‘LLARI HAMDA SVETOFORDAN FOYDALANISHNING ABZALLIKLARI VA MUOMMOLARI, INOVATSION SVETOFORLARNING QO‘LLANILISHI	100
18	MAHALLAM – FUQAROLIK JAMIYATINING POYDEVORI	108

Note!—Pedagogs || articles and numbers in the legal, medical, social, scientific journal, information in classes, information rights and the correct authorities are responsible for the accuracy of the authorities.

Editor in chief
Saidova Mohinur Jonpo'latovna

Executive Secretary
Abdurahmonov Boburjon

Preparing for publishing
Xoliqov Toxirjon Shavkatjon o'g'li